Universitatea din Oradea
Facultatea de Teologie Ortodoxă

ISTORIA BISERICEASCĂ UNIVERSALĂ

Volumul II

Curs pentru uz intern

Prof.univ.dr. Marius Țepelea

Oradea 2020

I. Monofizismul

După condamnarea ereziei nestoriene, Biserica a cunoscut o perioadă de linişte, dar peste numai câteva decenii a apărut o nouă erezie, numită *monofizism.* Întemeietorul acestei noi erezii a fost arhimandritul Eutihie, luptător împotriva nestorianismului şi susţinător al teologiei alexandrine.

Pentru a combate nestorianismul, Eutihie a dus la extrem învăţătura despre cele două firi ale Mântuitorului, susţinând că firea divină a absorbit-o pe cea umană, de aceea erezia a fost numită monofizită. Eutihie şi-a găsit adepţi în Biserica Alexandriei, mai ales în persoana arhiepiscopului Dioscor, succesorul Sfântului Chiril.

Teologii ortodocşi au considerat monofizismul, de la început, o erezie periculoasă. Primul care a combătut monofizismul a fost Teodoret din Cyr, dar aproprierea sa de Nestorie nu l-a făcut credibil în ochii contemporanilor. Eutihie a fost denunţat împăratului şi patriarhului de Constantinopol, de către teologii răsăriteni, cerându-se pedepsirea lui.

În anul 448, patriarhul Flavian al Constantinopolului îl cheamă pe Eutihie să se apere, în cadrul unui sinod local, ţinut la Constantinopol. Arhimandritul Eutihie a refuzat, bazându-se pe protecţia eunucului Hrisafie, apropiat al familiei imperiale, şi fiind conştient că patriarhul Dioscor al Alexandriei era de partea sa. În luna noiembrie s-a prezentat totuşi la sinod, afirmând că înainte de întrupare Hristos avea două firi, iar după întrupare mai area doar o fire, cea divină, care a absorbit-o pe cea umană.

În acest sinod local din Constantinopol, ţinut sub conducerea lui Flavian, 30 de episcopi răsăriteni l-au anatemizat pe Eutihie. Arhimandritul Eutihie a făcut apel la patriarhul Dioscor din Alexandria şi la Papa Leon al Romei.

Papa Leon I, după examinarea învăţăturii lui Eutihie, i-a trimis o scrisoare în anul 449 arhiepiscopului Flavian al Constantinopolului, numită ulterior *Epistola dogmatica ad Flavianum*, prin care papa Leon cel Mare expune limpede învăţătura ortodoxă despre cele două firi din persoana Mântuitorului Iisus Hristos.

Patriarhul Dioscor al Alexandriei îi ia apărarea prietenului său, astfel încât, pentru a opri tulburările, împăratul Teodosie al II-lea convoacă un sinod la Efes, în vara anului 449. Protectorul lui Eutihie, eunucul Hrisafie, a aranjat lucrurile în aşa fel, încât mulţi adversari ai bătrânului arhimandrit să nu ajungă la Efes. Printre adversarii lui Eutihie, la sinodul din Efes, în anul 449, s-au numărat Flavian al Constantinopolului şi delegaţii Papei Leon I: episcopul Iulius din Puteoli şi diaconul Ilarie.

Lucrările sinodului din Efes s-au deschis în 8 august 449, sub preşedinţia lui Dioscor al Alexandriei, care a adus câteva sute de călugări şi parabolani, pentru a-i intimida pe adversarii săi. Delegaţii papali nu au fost lăsaţi să ia cuvântul, iar episcopii apărători ai dreptei credinţe s-au temut de parabolani, astfel încât susţinătorii lui Eutihie şi-au făcut auzită vocea în sinod.

Atmosfera lucrărilor din cadrul sinodului a fost agitată, iar Dioscor a retras dreptul de vot episcopilor care-l condamnaseră pe Eutihie, cu un an înainte. Prietenii şi susţinătorii lui Eutihie au impus doctrina acestuia drept doctrină oficială a Bisericii şi au condamnat învăţătura ortodoxă despre cele două firi.

Patriarhul Flavian al Constantinopolului a fost bătut de un arhimandrit sirian, după 3 zile murind. Alţi episcopi ortodocşi au fost brutalizaţi, de parabolanii aduşi din Egipt. Apărătorii dreptei credinţe au fost condamnaţi, iar episcopul Teodoret al Cyrului a fost exilat şi închis, după a fost

condamnat ca şi nestorian. Delegaţii papali au fugit la Roma, scăpând de ciomăgeala parabolanilor lui Dioscor.

Patriarhul Dioscor al Alexandriei a formulat o învăţătură de credinţă, monofizită, care a fost aprobată de susţinătorii lui Eutihie. După încheierea lucrărilor sinodului, împăratul Teodosie al II-lea a aprobat hotărârile luate la Efes. Papa Leon cel Mare a numit acest sinod *Sinodul Tâlhăresc*, iar într-un sinod ţinut la Roma, în acelaşi an, a declarat monofizismul erezie.

II. Sinodul al IV-lea ecumenic

În partea orientală a Imperiului Roman de Răsărit, sinodul de la Efes a creat confuzie şi haos. Bisericile din Egipt, Tracia şi Palestina au trecut de partea arhimandritului Eutihie şi a lui Dioscor, iar în Siria şi în Asia Mică mai puţin de o treime dintre episcopi s-au opus monofizismului. Câţiva episcopi răsăriteni, apărători ai dreptei credinţe, au propus convocarea unui sinod împăratului, dar au fost refuzaţi.

Papa Leon I a cerut împăratului Valentinian al III-lea, împărat al Imperiului Roman de Răsărit, să intervină în Constantinopol, pe lângă omologul său, să convoace un nou sinod ecumenic. În anul 450 împăratul Teodosie al II-lea a murit, în urma unui stupid accident de călărie, iar tronul Imperiului Roman de Răsărit a revenit sorei împăratului, Pulcheria, care s-a căsătorit cu generalul roman Marcian.

Protectorul lui Eutihie, Hrisafie, a fost înlăturat de la curtea imperială, astfel încât Marcian şi Pulcheria permit revenirea din exil a episcopilor exilaţi şi convoacă Sinodul al IV-lea ecumenic, în toamna anului 451, la Calcedon. Sinodul al IV-lea ecumenic a fost deschis în 8 octombrie 451, la Calcedon, iar la el au participat între 520 şi 630 de episcopi, majoritatea din Răsărit.

Papa Leon cel Mare a trimis la Calcedon 5 delegaţi, între care trei episcopi: Paschasinus din Lilybaeum, Lucentius şi Iulian din Cos. Episcopii sinodali au participat la 15 şedinţe, la fel de agitate ca cele de la Efes, dar fără violenţe. Lucrările sinodului au început cu acuzaţiile aduse patriarhului Dioscor al Alexandriei, referitoare la brutalităţile produse de parabolani, în anul 449 la Efes.

În urma numeroaselor mărturii, sinodalii l-au declarat vinovat pe Dioscor al Alexandriei, dar nu l-au judecat ca eretic

şi nu l-au condamnat pentru monofizism, lucru care a permis monofiziţilor, mai târziu, să declare că Dioscor nu a fost condamnat drept monofizit. Apoi, părinţii sonodali au judecat erezia arhimandritului Eutihie.

Episcopii participanţi la Sinodul al IV-lea ecumenic au condamnat monofizismul şi au adoptat o hotărâre dogmatică.. Sinodalii au stabilit că Iisus Hristos este Dumnezeu adevărat şi om adevărat, iar în persoana lui Hristos sunt două firi, cea dumnezeiască şi cea omenească, iar cele două firi sunt neamestecate şi neschimbate, neîmpărţite şi nedespărţite, deosebirea firilor nefiind distrusă prin unire. Această hotărâre de credinţă a fost adoptată în 25 octombrie 451.

Lucrările sinodului s-au închis în luna octombrie, anul 451, în prezenţa împăratului Marcian şi a împărătesei Pulcheria. Sinodul al IV-lea ecumenic a dat 30 de canoane. Canonul 28 ridică Biserica din Ierusalim la rang de patriarhie, iar Biserica din Constantinopol este a doua în rang şi cinste după cea a Romei. Patriarhia din Constantinopol primeşte jurisdicţie şi peste espiscopiile din Tracia şi Asia Mică. Împăratul Marcian a întărit hotărârile Sinodului de la Calcedon, trimiţându-i în exil pe Eutihie şi pe Dioscor.

III. Tulburările produse de nestorianism şi de monofizism, în secolele V-VI

Monofiziţii au protestat împotriva hotărârilor de la Calcedon, mai ales monahii din Siria, Palestina şi Egipt. S-a ajuns până acolo, încât 10 mii de călugări palestinieni au cerut patriarhului ortodox Iuvenalie din Ierusalim să condamne sinodul de la Calcedon. Datorită refuzului său, a fost îndepărtat din scaun şi înlocuit cu un monofizit.

Biserica ortodoxă din Alexandria şi Ierusalim s-a confruntat cu adevărate violenţe, soldate cu câţiva morţi. Tulburările religioase şi cele civile au cuprins provinciile Egipt, Siria şi Palestina. Patriarhul ortodox Proterios din Alexandria a fost ucis în anul 457, chiar în altarul catedralei sale.

În locul său a fost ales monofizitul Timotei, iar în Antiohia a ajuns patriarh monofizitul Petru Fullo. Împăratul a dorit să restabilească liniştea în Biserică, poruncind să fie exilaţi episcopii monofiziţi. La fel au procedat şi următorii împăraţi, Leon al II-lea şi Zenon.

În anii 475-476 a domnit în Orient Basiliskos, care a uzurpat tronul lui Zenon. Primul gest al noului împărat a fost cel de a-i ajuta pe monofiziţi, rechemându-i din exil pe episcopii acestora. În anul 476, Basiliskos a dat un edict prin care recunoştea hotărârile dogmatice adoptate la Niceea şi la Efes, anulând însă hotărârile de la Calcedon şi rugându-i pe episcopi să se conformeze edictului său.

Edictul lui Basiliskos a fost semnat de circa 500 de episcopi răsăriteni, dintre care o treime erau ortodocşi. Patriarhul Acacius al Constantinopolului a refuzat să semneze. Împăratul Zenon a reocupat tronul bizantin în anul 476, iar autoritatea lui Acacius a crescut, datorită devotamentului faţă

de hotărârile de la Calcedon. Împăratul Zenon l-a destituit pe patriarhul monofizit Petru Fullo din Antiohia.

În 478 moare patriarhul monofizit al Alexandriei, Timotei Eluros. Urmează multe tulburări în Alexandria şi în Antiohia, pe scaunele patriarhale fiind aleşi când monofiziţi, când ortodocşi. În anul 479 a fost ucis de monofiziţi patriarhul ortodox Ştefan al II-lea al Antiohiei. Împăratul Zenon, pentru a restabili pacea în Biserică, s-a consultat cu Acacius al Constantinopolului şi cu Petru Mong al Alexandriei, căutând o soluţie de compromis.

Rezultatul a fost publicarea, de către Zenon, în anul 482, a unui edict dogmatic numit *Henotikon*. Edictul împăratului bizantin era unul de compromis dogmatic, el evita formulările *două firi* şi *o singură fire,* ignorând formulările calcedoniene. Pentru a readuce pacea în Biserică, primii episcopi care au semnat acest edict au fost Acacius şi Petru Mong, urmaţi de Martirius al Ierusalimului, dar acest edict nu a avut efectul scontat.

Apare acum o a treia grupare, cea a monofiziţilor moderaţi, care oscilau între Calcedon şi monofizismul radical al lui Eutihie. Papa Felix al II-lea a ţinut un sinod la Roma, în care a dat anatemei pe semnatarii edictului Henotikon, care nu respectau hotîrârile calcedoniene, printre ei aflându-se Acacius, patriarhul capitalei bizantine. Drept răspuns, Acacius a şters numele Papei Felix al II-lea din dipticele Bisericii Constantinopolitane, cauzând o schismă de 35 de ani între Roma şi Constantinopol.

În anul 491, după moartea lui Zenon, este ales împărat Anastasie, care-l destituie şi îl exilează pe patriarhul Macedonie de Constantinopol, datorită faptului că a refuzat să condamne hotărârile dogmatice calcedoniene. Patriarhul ortodox Flavian al Antiohiei este destituit şi el, astfel încât, în vremea domniei lui Anastasios, Biserica ajunge, pentru un timp, în mâinile monofiziţilor.

După moartea lui Anastasie, împăratul bizantin Iustin I doreşte să revină la hotărârile calcedoniene. În anul 518, patriarhul ortodox Ioan al II-lea al Constantinopolului convoacă un sinod, unde formulările de la Calcedon sunt întărite, iar împăratul Iustin îi exileaxă pe ierarhii monofiziţi reaşezându-i pe cei ortodocşi în scaune. Iustin şi patriarhul Ioan al II-lea îl înştiinţeaza pe Papa Hormisdas de schimbările petrecute în Biserica Răsăriteană şi de închiderea schismei.

După moartea lui Iustin a urmat la tronul Bizanţului Iustinian cel Mare. Încă din anul urcării pe tron, în 527, s-a arătat un apărător al dreptei credinţe, intervenind în viaţa Bisericii Răsăritene. Din nefericire pentru ortodocşi, împărăteasa Teodora îi simpatiza pe monofiziţi. A reuşit să îl convingă pe împărat să permită reântoarcerea monofiziţilor în mănăstirile lor.

În anul 536 s-a ţinut un sinod la Constantinopol, unde patriarhul Mina, sprijinit de teologul ortodox Leonţiu de Bizanţ, a anatemizat pe principalii monofiziţi, în frunte cu Sever al Antiohiei. Monofiziţii au avut şi alţi susţinători, precum episcopul Iacob Baradai, care a hirotonit zeci de ierarhi, punând bazele unei puternice ierarhii monofizite.

Prima ţară unde monofiziţii au devenit majoritari a fost Egiptul, acolo ei s-au numit copţi, considerându-se urmaşii adevăraţi ai vechilor egipteni. Ortodocşii din Egipt au ajuns o minoritate, fiind vorbitori de limbă greacă, au fost numiţi melkiţi, de către copţi. Monofiziţii au mai ajuns majoritari în Siria, în Mesopotania şi în Armenia, în aceste ţări ortodocşii rămânând tot mai puţini.

IV. Controversele origeniste

În secolul al IV-lea, în timpul controverselor hristologice, a fost pomenit adesea numele lui Origen. După un secol de la moartea sa, unii teologi au fost preocupaţi de anumite aspecte ale teologiei lui Origen, ce nu se încadrau în doctrina Bisericii.

Spre sfârşitul secolului al IV-lea, Sfântul Epifanie din Salamina a considerat anumite scrieri ale lui Origen drept izvor al tuturor ereziilor, Origen fiind considerat părintele tuturor ereziilor. Au fost şi simpatizanţi ai lui Origen, precum Sfinţii Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, Grigorie de Nyssa, Atanasie cel Mare.

Sfântul Epifanie, alături de Fericitul Ieronim, aflat la Betleem, care înainte era admirator al lui Origen, sunt principalii acuzatori ai marelui teolog alexandrin, începând cu anul 394. Arhiepiscopul Teofil al Alexandriei a crezut că poate juca rolul unui mediator între cele două tabere, între acuzatorii şi admiratorii lui Origen, printre care se numărau Rufin din Aquileea şi Ioan al Ierusalimului.

În anul 398, Rufin traduce în latină principala lucrare a lui Origen, *Peri arhon (De principiis)*, dar îndreptează majoritatea greşelilor lui Origen, astfel încât apusenii să-l perceapă pe acesta drept un scriitor ortodox. Fericitul Ieronim realizează o traducere independentă de cea a lui Rufin, în care redă erorile acestuia. Cele două tabere se acuză reciproc, iar Rufin şi Feriticul Ieronim, odinioară prieteni, devin duşmani.

Cearta origenistă ia mari proporţii. Arhiepiscopul Teofil al Alexandriei ia măsuri împotriva anumitor călugări egipteni, unii inculţi, care îşi imaginau că Dumnezeu Tatăl are trup omenesc. Călugării antropomorfiţi s-au răsculat împotriva lui Teofil, acuzându-l de origenism. De frica acestora, Teofil al

Alexandriei s-a aliat cu monahii origeniști, conduși de Frații Înalți. Apoi, Teofil s-a întors împotriva origeniștilor, din considerente politico-religioase.

Teofil al Alexandriei anatemizează scierile lui Origen și pe simpatizanții acestuia, în anul 400. Monahii origeniști persecutați sunt nevoiți să fugă din Egipt, refugiindu-se în Palestina și la Constantinopol. Frații Înalți sunt găzduiți de Sfântul Ioan Gură de Aur la Constantinopol. Sfâmtul Epifanie sosește în anul 402 la Constantinopol, cu gândul să-l mustre pe arhiepiscopul Ioan pentru purtarea lui față de origeniști.

Sfântul Ioan Gură de Aur a refuzat să-l condamne pe Origen, considerând că nu este drept să fie anatemizat un om trecut de mult timp în lumea drepților. Epifanie al Salaminei și-a dat seama că a fost înșelat de Teofil al Alexandriei, și se întoarce rușinat spre casă, murind pe drumul de întoarcere spre Cipru, în anul 403, înainte de a ajunge acasă.

În anul 403, Teofil al Alexandriei ia parte la un sinod în apropeiere de Calcedon, unde cu sprijinul curții imperiale și al unor episcopi fără demnitate, îl destituie pe Ioan Hrisostom din demnitatea de arhiepiscop al Constantinopolului. Sfântul Ioan Gură de Aur este exilat, trimis la marginea imperiului, în Armenia, unde va trece la cele veșnice în anul 407.

V. Sinodul al V-lea ecumenic

Spre sfârşitul domniei sale, împăratul bizantin Iustinian cel Mare s-a străduit să-i împace pe monofiziţi cu ortodocşii, dorind să aibă linişte şi unitate religioasă în statul pe care îl conducea. Împărăteasa Teodora şi mitropolitul Teodor Askidas l-au convins pe Iustinian că, pentru împăcarea monofiziţilor trebuie condamnate *Cele trei capitole* : *Lucrările lui Teodoret din Cyr împotriva Sinodului al III-lea ecumenic*, *Epistola lui Ibas din Edessa adresată episcopului Maris din Ardaşir* şi *Persoana şi opera lui Teodor din Mopsuestia.*

În anul 544, împăratul Iustinian a dat un edict de condamnare a "celor 3 capitole". Teologii din Apus au fost indignaţi de această condamnare, văzând în gestul lui Iustinian un atac la adresa Sinodului de la Calcedon, ceea ce monofiziţii şi doreau. Unii episcopi din Africa, printre care Pontianus, i-au reproşat lui Iustinian că nu este moral să anatemizezi opere ale unor persoane care nu se mai pot apăra.

În anul 547, Papa Vigilius, ajuns episcop al Romei cu sprijinul lui Iustinian, vine la Constantinopol să ia atitudine împotriva celor 3 capitole. Un an mai târziu, papa dă un edict prin care condamnă cele 3 capitole. Episcopii din Africa îl excomunică pe Papa Vigilius, într-un sinod ţinut în anul 550, văzând în condamnarea acestor scrieri o trădare a credinţei calcedoniene.

Pentru a calma spiritele şi a pentru a risipi confuzia creată, împăratul Iustinian convoacă Sinodul al V-lea ecumenic. Al V-lea Sinod ecumenic este deschis în data de 5 martie 553 la Constantinopol şi este condus de patriarhul Eutihie al Constantinopolului.

Papa Vigilius a refuzat să participe la lucrările sinodului, motivând că este bolnav, deşi se afla la Constantinopol. Împăratul Iustinian recunoaşte hotărârile celor

IV sinoade ecumenice anterioare şi propune condamnarea celor 3 capitole. Au fost condamnate, la Sinodul al V-lea ecumenic : persoana şi opera lui Tedor din Mopsuestia, scrierile lui Teodoret din Cyr, îndreptate împotriva Sfântului Chiril al Alexandriei şi împotriva Sinodului de la Efes, din anul 431, epistola lui Ibas din Edessa adresată episcopului Maris din Ardaşir, îndreptată împotriva aceluiaşi Chiril. Pe lângă cele trei capitole, au fost condamnaţi şi: Origen, Didim cel Orb şi Evagrie Ponticul. Sunt anatemizaţi din nou: Arie, Nestorie şi Eutihie. Toate condamnările au fost formulate în 14 anateme.

Papa Vigilius şi-a dat şi el acordul la condamnarea celor trei capitole, în februarie 554. Hotărârile sinodului au fost primite uşor în Răsărit şi cu ostilitate în Apus din cauza oscilaţiilor Papei Vigilius.

VI. Monotelismul

În secolul al VII-lea, a apărut o altă dispută hristologică, în Răsărit, referitoare la voinţele şi lucrările lui Iisus Hristos. Conform definiţiei dogmatice calcedoniene, în Persoana lui Iisus Hristos sunt două firi, cea dumnezeiască şi cea omenească, care îşi păstrează caracteristicile şi însuşirile. Teologii ortodocşi considerau că voinţa omenească o urmează pe cea divină, în Persoana lui Hristos, fiind o dublă libertate de acţiune şi de voinţă.

Această controversă, despre dualitatea voinţelor lui Hristos a apărut în vremea împăratului Heraklios. În anul 612, perşii declară război bizantinilor, iar în 615 cuceresc Siria şi Palestina. În Asia Mică ajung aproape de Constantinopol. În decursul luptelor cu perşii, împăratul a constatat lipsa de loialitate a creştinilor monofiziţi din provinciile cucerite faţă de Imperiul bizantin, declarându-i pe greci adevăraţi duşmani, din pricina credinţei diferite.

După victoria asupra perşilor, Heraklios a căutat un compromis dogmatic, cu ajutorul căruia spera să recâştige încrederea monofiziţilor din provinciile Egipt, Palestina şi Siria. La începutul secolului al VII-lea, în Egipt a apărut o teorie despre o singură voinţă şi o singură lucrare în persoana Mântuitorului. Sugestia dată împăratului a fost că monofiziţii vor accepta hotărârile calcedoniene, doar dacă Biserica ortodoxă ar accepta învăţătura că în Persoana lui Hristos sunt două firi şi o singură voinţă.

Împăratul Heraklios s-a sfătuit mult cu patriarhul Serghie I, cu episcopul Teodor din Faran şi cu episcopul Cyr din Phasis. Aceştia au ajuns la concluzia că s-ar putea ajunge la credinţa în existenţa a două firi şi o singură voinţă, în persoana Mântuitorului, deoarece voinţa umană ar fi absorbită

de cea divină. Împăratul Heraklios s-a arătat mulţumit de această învăţătură, numită monotelism, gândindu-se că, prin ea îi poate împăca pe ortodocşi cu monofiziţii.

În Alexandria este ales patriarh, în anul 631, episcopul Cir din Phasis, care a susţinut monotelismul. Singura opoziţie ortodoxă a fost condusă de călugărul Sofronie din Palestina, care susţinea în mod firesc, că fiecare fire în Persoana lui Iisus Hristos are propria voinţă şi propria energie. În anul 634, călugărul Sofronie este ales patriarh al Ierusalimului.

În acelaşi an, în timpul unui sinod ţinut la Ierusalim, se condamnă monotelismul, afirmându-se că această erezie este un monofizism camuflat. Patriarhul Serghie al Constantinopolului îi scrie Papei Honorius, înfăţişând monotelismul drept o revenire a monofiziţilor la ortodoxie. Papa considera că poziţia lui Sofronie al Ierusalimului era o simplă controversă răsăriteană provocată de expresii diferite.

În anul 638, Heraklios dă un edict de credinţă, numit *Ekthesis*, prin care se admitea existenţa unei singure voinţe în persoana lui Hristos, iar cine învăţa altfel urma să fie aspru pedepsit. Această mărturisire imperială a fost semnată de patriarhii Serghie din Constantinopol, Cyr din Alexandria şi Macedonie din Antiohia. Urmaşul Papei Honorius, Severin, condamnă însă monotelismul.

După moartea lui Sofronie al Ierusalimului, ortodocşii au fost conduşi de Maxim Mărturisitorul, fost secretar al împăratului Heraklios, devenit monah în anul 630. Datorită lui Maxim Mărturisitorul, în anul 644, mai multe sinoade ţinute în Africa de nord au condamnat monotelismul. Împăratul Constans al II-lea, în anul 648, emite un alt edict dogmatic, numit *Typos*, care interzicea orice discuţie teologică referitoare la una sau două voinţe ale Mântuitorului.

În 649 la Roma este ales Papă Martin I care, în acelaşi an, convoacă un sinod şi condamnă cele două edicte imperiale *Ekthesis, Typos* precum şi erezia monotelită. Papa Martin I a

declarat că cele două voinţe ale Mântuitorului sunt în perfectă armonie, iar fiinţa divină nu o absoarbe pe cea umană.

După opoziţia lui Maxim Mărturisitorul şi a papei Martin, împăratul Constans al II-lea începe să ia măsuri împotriva ortodocşilor. În anul 653, Papa Martin I este arestat la Roma, adus la Constantinopol şi condamnat pentru înaltă trădare. La intervenţia patriarhilor răsăriteni i se comută pedeapsa cu moartea în exilul pe viaţă la Cherson, în Crimeea, unde moare ca şi martir în 655.

Maxim Mărturisitorul, împreună cu ucenicii săi, este condamnat la exil, tăindu-se mâna dreaptă şi limba, el trece la cele veşnice în anul 662, în urma torturilor suferite. Fiul şi urmaşul lui Constans al II-lea, Constantin al IV-lea, şi-a dat seama că monotelismul nu va aduce o împăcare cu monofiziţii. Pentru restabilirea liniştii în Biserică, noul împărat decide convocarea unui alt sinod ecumenic, care să lămurească lucrurile în privinţa monotelismului.

VII. Sinodul al VI-lea ecumenic

Între 7 noiembrie 680 şi 16 septembrie 681 are loc al VI-lea Sinod ecumenic, la Constantinopol, într-o sală boltită a palatului imperial, motiv pentru care a fost numit *Sinodul I Trullan*. La acest sinod ecumenic au participat 174 de episcopi, printre care şi trei episcopi apuseni, trimişii Papei Agaton: Abundantius din Paterno, Ioan din Reggio şi Ioan din Porto.

Sinodalii au ţinut 18 şedinţe, la prima şi ultima fiind prezent şi împăratul Constantin al IV-lea. Sinodul a condamnat monotelismul, în hotărârea dogmatică adoptată afirmându-se că, în Persoana lui Hristos sunt două fiinţe, două lucrări corespunzătoare celor două firi şi două voinţe, fiinţa omenească urmând întru totul fiinţa divină.

Au fost anatemizaţi patriarhii susţinători ai monotelismului: Macarie, Serghie, Cyr, Pir, Paul al II-lea, Petru şi Papa Honorius, deşi majoritatea nu mai erau în viaţă. Împăratul Constantin al IV-lea a declarat hotărârile dogmatice obligatorii pentru toţi creştinii din cuprinsul imperiului său.

Aceste dispute neîncetate, după Sinodul al IV-lea ecumenic, nu au permis Bisericii să adopte canoane admisnistrative şi disciplinare, astfel încât, în anii 691-692 s-a ţinut un alt mare sinod, numit Sinodul al II-lea Trullan, în cadrul căruia s-au adoptat doar canoane disciplinare şi administrative.

Sinodul al II-lea Trullan a dat 102 canoane. Printre măsurile luate la acest sinod pot fi amintite următoarele: s-a oprit pictarea lui Hristos în chip de miel, nu s-a acceptat celibatul, s-a adoptat hotărârea ca episcopii să nu mai fie căsătoriţi, postul a devenit mai aspru şi s-a recunoscut încă o dată că scaunul de Constantinopol este al doilea în rang, după cel din Roma.

VIII. Înfiinţarea vechilor Biserici orientale

După Sinoadele al III-lea şi al IV-lea ecumenic, Biserica a cunoscut multe frământări, din pricina opoziţiei faţă de dogmele adoptate la Efes şi la Calcedon, precum şi din cauza confuziilor datorate traducerii nepotrivite a termenilor dogmatici în limbile coptă şi siriacă.

Nestorienii şi monofiziţii şi-au alcătuit o Biserică proprie, desprinzându-se din Biserica Răsăriteană. Hotărârile dogmatice de la Calcedon au fost privite drept o expresie a grecizării Bisericii de către creştinii din Egipt şi Siria. Patriarhul monofizit Sever al Antiohiei a jucat rolul cel mai important în independenţa Bisericii monofizite siriene faţă de Biserica imperială. Adepţii săi, numiţi *severieni*, erau priviţi de către creştinii din Siria şi din Egipt drept adevăraţi apărători ai dreptei credinţe.

Între anii 512 şi 528, mulţi episcopi au aderat la monofizism, creându-se o ierarhie paralelă cu cea a Bisericii greceşti. Pe lângă Sever din Antiohia, un rol important în crearea ierarhiei monofizite l-a avut Iacob Baradai. Din respect pentru activitatea lui, Biserica monofizită s-a numit *siro-iacobită*. Împăraţii bizantini n-au reuşit să oprească această ruptură, dintre Biserica grecească şi Bisericile din Egipt şi Siria, iar cucerirea arabă din secolul al VII-lea a stabilit o definitivă desprindere a Bisericii copte din Egipt şi a Bisericii siro-iacobite din Siria de Biserica grecească ortodoxă. Monofiziţii egipteni şi sirieni i-au întâmpinat cu bucurie pe invadatorii arabi, crezând că vor trăi mai bine sub stăpânirea lor decât sub cea a bizantinilor.

Biserica Egipteană Coptă

Bazele acestei Biserici au fost puse îndată după Sinodul de la Calcedon şi după condamnarea patriarhului Dioscor al

Alexandriei. Creştinii de limbă egipteană au adoptat denumirea de *copţi,* numindu-i *melkiţi* pe ortodocşii greci rămaşi în comuniune cu Biserica imperială.

Timp de 100 de ani, pe scaunul patrairhal al Alexandriei s-a produs o alternanţă între patriarhii ortodocşi şi cei monofiziţi, având drept urmare o adevărată derută şi nesiguranţă în rândul creştinilor. Este cert că Biserica ortodoxă din Alexandria a slăbit mult, în urma acestei desprinderi a copţilor, iar creştinii de limbă greacă erau minoritari în secolul al VI-lea.

În anul 567, Biserica coptă din Egipt a rupt relaţiile cu Biserica ortodoxă pentru totdeauna, primul patriarh al copţilor fiind Petru al IV-lea. Monofizismul copţilor a fost însă unul moderat. Înainte de invazia arabă, Biserica coptă avea peste 100 de episcopi şi mai mult de 10 milioane de credincioşi.

Copţii i-au primit pe arabi ca pe nişte eliberatori, dar au suferit mai mult în timpul dominaţiei arabe, decât sub bizantini. În secolul al XI-lea, sediul Patriarhiei copte este mutat la Cairo. Începând cu secolul al VII-lea, milioane de creştini copţi sunt obligaţi să adere la islamism.

Biserica Siro-Iacobită

Această Biserică a întâmpinat aceleaşi frământări ca şi cea din Egipt. Pe scaunul patriarhal din Antiohia au fost aleşi când ierarhi ortodocşi, când monofiziţi. La începutul secolului al VI-lea, Biserica din Siria a înclinat spre monofizism, datorită activităţii teologice a monofiziţilor Sever, Iacob Baradai, Iacob bar Salibi, Filoxen din Mabug, Ştefan bar Sudaili şi Ioan Filoponus.

Biserica siro-iacobită avea credincioşi în Palestina, Siria, Mesopotania şi în Asia Mică, iar patriarhul monofizit avea sub jurisdicţie peste 40 de episcopi sufragani, la începutul secolului al VI-lea. Creştinii acestei Biserici au păstrat limba siriacă în cult şi în scrieri. Influenţa monofiziţilor sirieni s-a tranzmis până la creştinii din India. După invazia arabă,

Biserica siro-iacobită a suferit aceleaşi persecuţii ca şi Biserica coptă din Egipt.

Biserica Armeană

Teologii şi clericii armeni nu au putut participa, din motive politice, la sinoadul de la Calcedon, din anul 451. Armenii nu au înţeles hotărârile dogmatice calcedoniene, considerându-le în opoziţie cu învăţătura Sfântului Chiril din Alexandria. Armenii au fost influenţaţi de patrarhul monofizit Sever din Antiohia, adoptând o teologie proprie. În anul 719, la un sinod ţinut Mantzikert, hotărârile Sinodului al IV-lea ecumenic sunt respinse, Biserica armeană declarându-se în comuniune cu Biserica siro-iacobită.

Biserica Nestoriană

După condamnarea nestorianismului, adepţii lui Nestorie s-au refugiat în Imperiul Persan, înfiinţând şcoala de la Nisibi. Biserica din Persia a adoptat un nestorianism diminuat, înfiinţând o Patriarhie proprie, ţinând sinoade şi adoptând o teologie originală. Conflictele dintre creştini şi perşi i-au determinat pe creştinii din Persia să devină nestorieni, rupând legătura cu Biserica bizantină.

Printre marile personalităţi ale Bisericii din Persia pot fi amintite Narses şi Babai cel Mare, teologi de frunte în secolul al VI-lea. Biserica din Persia a mai fost numită şi *Asiro-caldeană*. Această Biserică a întreprins multe misiuni de evanghelizare, până în India şi în Asia Centrală. Sediul Patriarhiei persane a fost la Seleucia-Ctesiphon. După cucerirea arabă a Persiei, Biserica din Persia a fost persecutată, fiind nevoită să-şi mute sediul la Bagdad, apoi la Mossul.

IX. Iconoclasmul

Începând cu secolul al VI-lea, arhitectura şi iconografia răsăriteană au luat un avânt deosebit, cristalizându-se programul arhitectonic şi iconografic caracteristic Bisericii Răsăritene. Canonul 82 al Sinodului al II-lea Trullan întemeia cinstirea icoanei Mântuitorului, datorită întrupării şi comunicării însuşirilor celor două firi din Persoana lui Iisus Hristos.

Credincioşii aveau o veneraţie deosebită faţă de icoanele făcătoare de minuni, dar unii ajungeau la exagerări, răzuind părţi din vopseaua icoanelor pentru a le cinsti ca pe Sfintele moaşte sau pentru a le pune în potirul de împărtăşanie.

În secolul al VIII-lea, Biserica răsăriteană a fost greu încercată de atitudinea unor împăraţi bizantini, care doreau înlăturarea cultului icoanelor. Prigoana împotriva icoanelor a fost numită *Iconoclasm,* fiind ultima criză a Bisericii din primul mileniu. Împăraţii care au declanşat lupta împotriva icoanelor proveneau din Isauria şi din Armenia, provincii în care icoanele nu erau atât de cinstite.

Contactul cu civilizaţia islamică a influenţat atitudinea împăraţilor iconoclaşti, musulmanii văzând în icoane o idolatrie. Primul împărat iconoclast a fost Leon al III-lea Isaurul, împărat şi general capabil, dar nepregătit pentru problemele Bisericii. În anul 726, Leon al III-lea dă un edict imperial, prin care cere îndepărtarea icoanelor din biserici.

Această măsură a scandalizat pe mulţi creştini, ofiţerii şi soldaţii care încercau îndepărtarea icoanelor fiind atacaţi de credincioşi. Împăratul Leon al III-lea a convocat, în anul 730, pe demnitarii imperiali şi pe episcopi, pentru a sprijinii măsurile sale. Patriarhul Gherman al Constantinopolului l-a criticat pe împărat, arătându-i că greşeşte în purtarea sa faţă de

Sfintele Icoane. În acelaşi an, Gherman este destituit şi înlocuit cu un episcop iconoclast, Anastasie.

În anul 730, Leon al III-lea dă un alt edict, care urmărea distrugerea icoanelor, admiţând doar cinstirea Crucii. În capitala imperială, creştinii erau somaţi să-şi aducă icoanele din case pentru a fi arse, iar icoanele din biserici erau luate cu forţa. Apărătorii icoanelor erau arşi de vii sau torturaţi, mii de creştini primind martiriul.

Principala opoziţie a iconoclaştilor a venit din partea călugărilor, pentru că aceştia nu au dorit sub nici o formă să predea icoanele. Mii de monahi au suferit prigoane, torturi şi chiar moarte martirică, pentru apărarea Sfintelor Icoane.

Biserica apuseană a condamnat iconoclasmul de la început, deşi icoanele erau mai puţine în Apus, ele având doar un rol estetic şi pedagogic, în concepţia apusenilor. Papa Grigorie al III-lea a condamnat iconoclasmul încă din anul 731.

Primul teolog ortodox apărător al icoanelor a fost Sfântul Ioan din Damasc. El a afirmat că cinstirea icoanelor nu este o idolatrie şi nici o erezie, icoana fiind un mijlocitor între creştini şi Dumnezeu. Icoana are rol haric, estetic, pedagogic, latreutic, mijlocind ajutorul lui Dumnezeu pentru cel care o cinsteşte.

După moartea lui Leon al III-lea, în anul 740, fiul său, Constantin al V-lea Copronimul a continuat politica iconoclastă a tatălui său. În marile cetăţi ale Imperiului bizantin mulţi clerici, supuşi împăratului, predicau public despre păcatul cinstirii icoanelor.

Spre a da o anvergură dogmatică iconoclasmului, Constantin al V-lea a convocat un sinod iconoclast, în anul 754, la Hieria, unde au participat 338 de episcopi. Aceştia au socotit adunarea lor ca fiind al VII-lea sinod ecumenic. La acest sinod de la Hieria, patriarhul din Alexandria şi cel din Ierusalim nu au trimis reprezentanţi, iar Papa nu a fost invitat

să ia parte la dezbateri, cunoscută fiind poziţia sa antiiconoclastă. Sinodalii de la Hieria au hotărât ca icoanele să fie scoase din biserici şi din casele particulare. Dacă cel ce cinstea icoanele era cleric, acesta urma să fie caterisit, iar dacă era laic urma să fie excomunicat şi să fie predat autorităţilor imperiale, pentru a fi judecat aspru. Sinodul s-a ocupat şi de problema dogmatică a icoanelor, declarând că icoanele nu pot fi cinstite.

Constantin al V-lea a dat un nou edict împotriva Sfintelor moaşte, ordonând ca ele să fie distruse. Începând cu anul 754 majoritatea bisericilor au rămas fără icoane, mozaicurile au fost distruse, iar picturile au fost acoperite cu var, apoi pereţii bisericilor au fost reîmpodobiţi cu scene fără legătură cu religia creştină, fiind preferate chipurile împăraţilor, scene din natură, istorice şi chiar profane.

Aceste hotărâri nu au fost primite cu uşurinţă de apărătorii icoanelor. Au existat mulţi episcopi şi clerici care nu s-au împotrivit hotărârilor imperiale şi ale sinodului de la Hieria. Cea mai mare opoziţie faţă de hotărârile de la Hieria au avut-o monahii şi credincioşii simpli. În această perioadă au existat mii de martiri, care au avut curajul să mărturisească cu viaţa lor cinstirea Sfintelor Icoane.

Împăratul bizantin a ajuns să-i persecute cu cea mai mare furie pe apărătorii Icoanelor, mai ales pe monahi. Această politică religioasă a durat până la moartea împăratului Consctantin al V-lea Copronimul. Urmaşul lui a fost Leon al IV –lea Chazarul, care şi-a dat seama de greşelile tatălui său. Soţia acestuia, Irina, a fost o partizană a politicii iconodule.

Împăratul Leon al IV-lea a murit tânăr, iar în anul 780 fiul său, Constantin al VI-lea Porfirogenetul este ales împărat, dar destinele imperiului erau conduse de mama sa, Irina, datorită faptului că fiul său era încă minor. Împărăteasa Irina a încetat prigoana împotriva Icoanelor, permiţând unor apărători

ai Sfintelor Icoane, precum Teodor Studitul, să se exprime public în favoarea iconodulilor.

În anul 784 este ales patriarh de Constantinopol iconodulul Tarasie, care, împreună cu împărăteasa Irina înceep pregătirea unui nou sinod ecumenic, care să invalideze hotărârile sinodului iconoclast de la Hieria. În anul 786, în Constantinopol se deschide ceea ce urma să fie al VII-lea sinod ecumenic, dar datorită soldaţilor iconoclaşti şi tulburărilor făcute de creştinii iconoclaşti din capitala imperială, au încetat repede lucrările sinodului, fără a fi finalizate. În anul 787, împărăteasa Irina reuşeşte să convoace al VII-lea Sinod ecumenic la Niceea, în provincia Bitinia.

X. Sinodul al VII-lea ecumenic

S-a ţinut în anul 787, la Niceea, între 24 septembrie şi 13 octombrie. Şedinţele au fost conduse de patriarhul Tarasie al Constantinopolului. Patriarhii din Alexandria şi Antiohia, precum şi Papa Adrian I şi-au trimis reprezentanţi, iar numărul episcopilor a variat între 330 şi 367.

Sinodalii prezenţi la Niceea au anulat hotărârile sinodului iconoclast de la Hieria, bazându-se pe teologia Sfântului Ioan din Damasc în elaborarea hotărârilor dogmatice. Biserica permite utilizarea şi folosirea Icoanelor, lucru bine plăcut lui Dumnezeu. Creştinii trebuie să venereze Icoanele, nu să le adore.

Icoana trebuie cinstită datorită faptului că ea reprezintă pe Hristos, pe Maica Domnului sau pe Sfinţi. Părinţii de la Niceea au stabilit că cinstirea nu se acordă materialului din care este confecţionată icoana. Împreună cu cinstirea Icoanelor, la acest ultim sinod ecumenic este aprobată şi cinstirea Sfintelor moaşte. Sinodul al VII-lea ecumenic a dat 22 de canoane, în cele 8 şedinţe de lucru.

Deşi delegaţii papali au participat la acest sinod, împăratul apusean Carol cel Mare, primind o traducere deformată a lucrărilor sinodului, nu a fost de acord cu hotărârile luate şi cu cinstirea Icoanelor. După Sinodul al VII-lea ecumenic Biserica a avut o perioadă relativă de linişte, în care bisericile au fost repictate, iar icoanele reaşezate la loc de cinste.

În anul 813 ajunge împărat bizantin Leon al V-lea Armeanul, împărat capabil, dar iconoclast. Acest împărat redeschide conflictul iconoclast, dar într-un mod prin care dorea să evite vărsarea de sânge. Printre opozanţii acestui

împărat iconoclast s-au numărat Sfântul Teodor Studitul şi Nichifor Mărturisitorul. În anul 815, Leon al V-lea Armeanul convoacă un nou sinod, iar episcopii iconoclaşti care au participat la el au declarat nule hotărârile sinodului de la Niceea din 787.

În anul 829 este ales împărat Teofil, de asemenea iconoclast. Acesta a poruncit repictarea bisericilor cu scene din natură. Picturile multor biserici şi mănăstiri au fost din nou distruse, iar mii de apărători ai Icoanelor au fost din nou întemniţaţi.

Noua persecuţie iconoclastă a durat până în anul 842, când moare împăratul Teofil. La tron ajunge fiul său, Mihail, dar, datorită faptului că era minor, destinele Imperiului bizantin au fost conduse de mama sa, împărăteasa Teodora, care impune alegerea lui Metodie, în anul 843, patriarh al Constantinopolului.

Împărăteasa Teodora îl îndeamnă pe patriarhul Metodie să convoace un nou sinod ecumenic. În anul 843, Metodie convoacă sinodul la Constantinopol, unde participă câţiva zeci de episcopi. Aceştia restabilesc cultul Icoanelor, declară nule hotărârile iconoclaste şi îi destituie pe toţi episcopii iconoclaşti. În 11 martie 843, părinţii sinodali îi anatemizeazădin nou pe toţi ereticii, începând cu Arie şi terminând cu ultimii episcopi iconoclaşti.

Hotărârile dogmatice ale Sinodului de la Constantinopol, din martie 843, au fost scrise şi trimise tuturor episcopilor importanţi. Acum se decide ca ele să fie citite în fiecare an, în prima duminică a postului Învierii, numită *Duminica Ortodoxiei.*

XI. Biserica Răsăriteană între secolele VIII-XI

După ultimul sinod ecumenic, Biserica din Răsărit a cunoscut mai multe dificultăţi. Din punct de vedere istoric şi geografic, expansiunea islamică a lovit Imperiul Bizantin, reducând teritorii care se aflau sub stăpânirea Constantinopolului. Patriarhiile vechi din Alexandria, Antiohia şi Ierusalim erau sub stăpânire arabă, iar viaţa creştinilor nu era una uşoară, fiind supuşi unui proces de asimilare. Din punctul de vedere al religiei, divergenţele dintre patriarhii din Roma şi Constantinopol s-au adâncit, lucrurile decurgând spre rupura din secolul al XI-lea.

Patriarhii de Constantinopol din acea perioadã nu s-au remarcat în mod deosebit, fiind mult sub valoare faţă de înaintaşii lor, excepţie facând Fotie, Nichifor şi Nicolae Misticul. Mulţi patriarhi au ascultat de presiunile împăraţilor bizantini. Mulţi ierarhi ai vremii îşi cumpărau demnitatea prin simonie, lucru menţionat în viaţa Sfântului Luca, din secolul al X-lea. Patriarhul de Constantinopol a pierdut multe teritorii, mai ales în Asia Mică, unde arabii s-au apropiat de provinciile bizantine. Datoritã greutăţilor interne şi externe, sistemul mitropolitan a funcţionat mai puţin iar sinoadele locale s-au ţinut din ce în ce mai rar.

Anumiţi patriarhi de Constantinopol au preluat ceva din purtarea papilor, concentrând în mâinile lor atribuţii sinodale. Mai mult de jumătate din patriarhii de Alexandria, Antiohia şi Ierusalim au petrecut în Constantinopol şi nu au mers niciodată în cetăţile pentru care au fost hirotoniţi. Spre sfârşitul secolului al X-lea, patriarhul de Constantinopol avea peste 600 de episcopii sufragane, fiind un număr imens pentru acea vreme şi greu de administrat. După sinodul al VII-lea ecumenic şi în urma învingerii iconoclaştilor a crescut prestigiul monahilor, aceştia fiind consideraţi adevăraţii apărători ai dreptei credinţe.

Mănăstirile bizantine se bucurau de atâtea drepturi şi privilegii, încât anumiţi împăraţi au emis decrete prin care se interzicea construcţia de noi mănăstiri, iar donaţiile credincioşilor către mănăstirile existente erau interzise. Această situaţie a durat 50 de ani, în cele din urmă monahii având câştig de cauză. În Biserica Răsăriteană, pe lângă hotărârile şi canoanele adoptate în primele opt secole au avut caracteristici de legi bisericeşti şi hotărârile sinoadelor locale orientale ţinute după secolul al VIII-lea.

Canoanele bisericeşti au intrat şi în codul de legi bizantine, codificat în vremea lui Leon al VI-lea Filosoful, primind numele de bazilicale sau hotărâri imperiale. Patriarhiile vechi s-au dezvoltat datorită creştinilor rămaşi fideli credinţei ortodoxe. În Patriarhia Alexandriei, creştinii din Egipt au dat dovadă de sprijin pentru cuceritorii arabi, bucurându-se de privilegii. Majoritatea bisericilor din Egipt erau sub stăpânire coptă. În secolul al VII-lea, scaunul patriarhal ortodox din Alexandria a rămas vacant 80 de ani, califul Alexandriei interzicând alegerea uni nou patriarh. În secolele al VIII-lea şi al IX-lea, situaţia creştinilor din Egipt a devenit foarte grea.

Datorită procesului de islamizare, numărul creştinilor a scăzut, numărul episcopiilor s-a diminuat, limba greacă a început să fie folosită din ce în ce mai rar. În Patriarhia Antiohiei situaţia era dezastruoasă. Cetatea Antiohiei a ajuns în ruină, după cucerirea arabă. Ca şi în Alexandria, califul Damascului a interzis ocuparea scaunului patriarhal mai bine de 40 de ani. Situaţia creştinilor din Antiohia era la fel de grea cu cea a celor din Egipt. Biserica monofizită din Antiohia, precum şi cea a copţilor din Egipt, s-a bucurat de o situaţie mai bună decât cea ortodoxă. Dintre toţi creştinii, cea mai bunã situaţie o aveau cei din Patriarhia Ierusalimului.

În secolul al VII-lea, când oraşul Sfânt a fost cucerit de arabi, cuceritorii s-au angajat să respecte viaţa, credinţa şi bisericile creştinilor. Deşi a fost respectat angajamentul, arabii au interzis

pelerinajele creştinilor în Ierusalim, construirea de noi biserici şi folosirea clopotelor. Califul Harun Al-Raşid i-a trimis lui Carol cel Mare cheile bisericii Sfântului Mormânt, permiţând construirea unei case pentru pelerini la Ierusalim. Cu acordul califului, Carol cel Mare a purtat de grijă Bisericii creştine din Ierusalim. Creştinii ortodocşi din patriarhia Ierusalimului au primit permanent sprijin din partea curţii bizantine, iar clericii din Palestina au fost bine primiţi la Constantinopol. Situaţia creştinilor a devenit mai grea în secolul al X-lea, după victoria lui Nichifor al II-lea Focas şi a lui Ioan I Tzimiskes asupra arabilor. În urma victoriei creştinilor din Asia Mică, arabii s-au răzbunat asupra creştinilor din Ierusalim, mulţi fiind ucişi, câţiva clerici au fost exilaţi, biserica Sfântului Mormânt fiind incendiată.

În afară de vechile Patriarhii, între secolele VIII şi XI, au o viaţă autonomă şi Bisericile din Georgia, Bulgaria şi Cipru. Încă de la întemeiere, Biserica Georgiană a fost sub oblăduirea canonică a Patriarhiei Antiohiei. Sprijinită de regii georgieni, s-a declarat autocefală şi autonomă în anul 556. Această autocefalie a fost recunoscută de vechile Patriarhii în anul 600. Georgia s-a aflat tot timpul în mijlocul conflictului dintre bizantini şi perşi. După victoria împăratului bizantin Heraklios asupra perşilor, Imperiul Persan a redat Bizanţului Armenia, Georgia, Palestina şi Egiptul. Spre deosebire de Biserica Armeană, care a acceptat monofizismul, cea din Georgia a rămas fidelă dreptei credinţe.

După încreştinarea bulgarilor din anul 864, în timpul ţarului Boris, Biserica din Bulgaria a constituit un prilej de dispută între Roma şi Constantinopol. Ţarii bulgari au urmărit avantajele care le-ar fi putut obţine din partea ambelor Patriarhii. Încă din anul 924, Biserica Romei recunoaşte independenţa Bisericii Bulgare. Papa Formosus l-a încoronat pe Ţarul Simeon, dar fiul lui Simeon, Petru, a renunţat la jurisdicţia romană, reluând legătura cu Patriarhia din Constantinopol. În anul 945 Constantinopolul a recunoscut autocefalia Bisericii Bulgare. Din 984, Arhiepiscopia Bulgariei şi-a avut reşedinţa în cetatea Ohrida, arhiepiscopii bulgari

s-au intitulat patriarhi. Patriarhii vechi n-au recunoscut această demnitate. Scurta independenţă a Bisericii bulgare a luat sfârşit în 1019, când împăratul bizantin Mihail al II-lea Bulgaroctonul a cucerit Bulgaria. De acum, Arhiepiscopia bulgară devine sufragană Patriarhiei de Constantinopol, iar arhiepiscopul bulgar va fi numit de Patriarhia bizantină. Deşi majoritatea ierarhilor bulgari au fost greci, preoţilor bulgari li s-a permis folosirea limbii slavone în cult.

Biserica din Cipru

În anul 431, la Sinodul al III-lea ecumenic, Biserica din Cipru a fost ridicată la rang de Arhiepiscopie. În anul 647, insula Cipru este cucerită de arabi, iar creştinii de aici au parte de acelaşi tratament ca şi în celelalte provincii bizantine cucerite. În 692, la Sinodul al II-lea Trullan, Biserica din Cipru este ridicată la rang de Mitropolie.

Mănăstirea Sfânta Ecaterina din Sinai

Ridicată în 527 de Iustinian cel Mare, s-a bucurat de un tratament special, fiind fortificată împotriva atacurilor beduinilor. Din secolul al VII-lea, stareţul mănăstirii este şi arhiepiscop, având sub jurisdicţie mănăstirile şi bisericile din jurul Peninsulei Sinai.

XII. Bisericile necalcedoniene în secolele VIII-XI

Biserica Armeniei

Datorită războaielor dintre perşi şi bizantini, Biserica Armeniei nu a putut trimite delegaţi la Sinodul al IV-lea ecumenic. După câţiva zeci de ani, armenii, neînţelegând hotărârile dogmatice ale Sinodului al IV-lea ecumenic, au văzut în ele o faţă a nestorianismului, astfel încât nu le-au acceptat. Cu toate strădaniile curţii bizantine şi a Patriarhiei Constantinopolului, armenii au refuzat să accepte hotărârile dogmatice calcedoniene.

În secolul al IX-lea, Fotie a purtat o corespondenţă serioasă cu întâi- stătătorul Bisericii Armene, discuţiile fiind favorabile. Papa Nicolae I a căutat să-i convingă pe armeni de ortodoxia hotărârilor dogmatice de la Calcedon, dar fără rezultat. Biserica Armeană a rămas în afara disputei iconoclaste. Din punct de vedere liturgic, încă din secolul al VIII-lea armenii foloseau pâine nedospită pentru a sluji Sfânta Liturghie, tradiţie menţinută până azi. Deşi nu au aprobat hotărârile calcedoniene, ei au rămas aproape de dreapta credinţă, neparticipând la următorul sinod ecumenic. Din secolul al VI-lea, Biserica Armeană s-a apropiat de monofizism. Teologia armeană a fost apropiată de marii teologi monofiziţi.

Biserica coptă din Egipt

Creştinii din Egipt au fost numiţi copţi după limba ce o vorbeau. Creştinii copţi sunt urmaşii vechilor egipteni. După Sinodul al IV-lea ecumenic, mai mult de jumătate dintre creştinii copţi au aderat la monofizism, iar creştinii egipteni care au aprobat hotărârea sinodului calcedonian au fost

majoritatea greci, fiind numiţi de către copţi, melkiţi. Ruptura dintre Biserica Coptă şi cea Bizantină a devenit definitivă după 641, când arabii au cucerit Egiptul. Sub stăpânirea arabă, milioane de credincioşi copţi au trecut la islamism. Din secolul al XI-lea, Patriarhul copt îşi mută reşedinţa de la Alexandria la Cairo. Copţii egipteni au rămas fideli monofizismului.

Biserica Etiopiană

Încă de la întemeiere, Biserica Etiopiană a depins de cea a Egiptului, în ceea ce priveşte hirotonirea clericilor, teologia şi cultul. Odată cu trecerea Bisericii Egiptene la monofizism, Biserica din Etiopia a adoptat teologia monofizită. Hotărârile de credinţă etiopiene sunt doar puţin influenţate de monofizism, fiind cele mai apropiate de dreapta credinţă. Din secolul al VIII-lea, Biserica din Etiopia avea mulţi clerici. În fiecare familie exista un preot sau un diacon. Din vechime, creştinismul etiopian are câteva particularităţi interesante, cum ar fi practicarea circumciziunii, ţinerea Sabbatului şi observarea prescripţiilor iudaice referitoare la mâncare.

Din punct de vedere cultic, Biserica Etiopiană se remarcă printr-o vechime şi frumuseţe izbitoare. Denumirea de Biserică monofizită a fost dată în timp Bisericii etiopiene, care a respins hotărârile dogmatice ale Sinodului al IV-lea ecumenic.

Biserica Nestoriană

După Sinodul al III-lea ecumenic, anumite Biserici au rămas fidele învăţăturii lui Nestorie, mai ales cea din Persia. Biserica de aici a cunoscut o mare dezvoltare, începând cu secolul al VI-lea. Misionarii nestorieni au întreprins misiuni de evanghelizare la triburile turce, la creştinii din India şi chiar în China.

Biserica creştină din India (Tomită)

Datoritã distanţei mari şi izolării de lumea bizantină, creştinii din India au rămas fideli nestorianismului şi monofizismului.

XIII. Controverse, erezii şi schisme între secolele VIII-XI

După Sinodul al VII-lea ecumenic nu mai apar erezii antitrinitare. Apar însă probleme de ordin disciplinar, politic, precum şi superstiţii populare exagerate. Sesizând importanţa care o au în cult diferenţele regionale, Biserica Romei a încercat să uniformizeze limbajul liturgic precum şi cultul, lucru pe care Biserica Răsăriteană nu l-a făcut.

Controversa mihiană

Numele acestei controverse vine de la grecescul "miheos,-a", care înseamnă desfrânare. În anul 795, împăratul Constantin al IV-lea Porfirogenetul a încercat să-şi alunge soţia şi să încheie o altă căsătorie cu o doamnă de onoare de la curtea imperială. Patriarhul Tarasie al Constantinopolului l-a ameninţat cu oprirea de la Sfintele Taine.

Lovindu-se de refuzul lui Tarasie, împăratul a apelat la preotul Iosif pentru celebrarea căsătoriei. Deşi nu l-a condamnat pe preotul Iosif, capelan al curţii imperiale, Patriarhul a dezaprobat gestul împăratului. Monahii au luat atitudine, în frunte cu Teodor Studitul. Călugării au rămas consternaţi de faptul că împăratul a forţat-o pe fosta sa soţie să intre în monahism. Călugării l-au denunţat pe împărat ca fiind adulter şi l-au socotit pe Tarasie eretic, pentru că nu a luat atitudine împotriva celor săvârşite. Constantin i-a întemniţat pe călugării recalcitranţi, dar în anul 797, Irina, mama lui Constantin, i-a eliberat pe călugări din temniţă.

Patriarhul Tarasie a luat măsuri împotriva lui Iosif destul de târziu, caterisindu-l. După moartea lui Tarasie, urmaşul împărătesei Irina a încredinţat scaunul patriarhal din Constantinopol lui Nichifor, ceea ce a produs o mare nemulţumire în rândul monahilor. Pentru a-i certa pe călugări, împăratul l-a îndemnat pe patriarh să considere validă căsătoria

încheiată de Constantin în 795 şi să-l reprimească pe preotul Iosif în cler. Călugării au rupt orice legătură cu Nichifor. Controversa mihiană a durat până în timpul noului împărat, Mihail I Rangabe. Datorită înţelepciunii împăratului, călugării exilaţi au fost primiţi din nou în Constantinopol. Preotul Iosif a fost caterisit din nou, iar căsătoria împăratului Constantin Porfirogenetul a fost declarată invalidă.

Disputa tetragamică

A avut loc în timpul împăratului bizantin Leon al IV-lea Filozoful. În anul 894 a avut loc moartea primei soţii a împăratului bizantin, în 899 moartea celei de a doua soţii, iar în 901 moartea celei de a treia soţii, fără ca împăratul să aibă un moştenitor de parte bărbătească. Împăratul, fiind tânăr şi voind un fiu, s-a gândit să se căsătorească din nou, dar s-a lovit de rezistenţa Bisericii, care s-a bazat pe trei canoane ale Sfântului Vasile cel Mare. Deşi împăratul nu s-a căsătorit, în 905 cea care trebuia să-i fie soţie a născut un fiu, numit Constantin al VII –lea.

În anul 906, Patriarhul Nicolae al Constantinopolului acceptă să boteze fiul împăratului, ungându-l ca prinţ bizantin, cu condiţia ca împăratul să se despartă de mama fiului său. După botez, împăratul nu şi-a ţinut promisiunea şi s-a căsătorit pentru a patra oară, provocând o mare nemulţumire în rândul Bisericii. Patriarhul Nicolae l-a caterisit pe preotul care săvârşise cununia. Doi ani consecutiv Patriarhul nu l-a primit la Împărtăşanie pe împărat. Leon al IV-lea a cerut sprijin papei, iar Papa Sergius al III-lea, printr-un artificiu canonic, a considerat primele trei căsătorii invalide.

Bazat pe hotărârea papei, împăratul a dorit îndepărtarea Patriarhului Nicolae, înlocuindu-l cu duhovnicul său. În anul 907, Patriarhul Nicolae este exilat, iar în 911, noul patriarh, Eftimie, l-a încoronat pe fiul împăratului ca prinţ moştenitor, dar, ca o măsură înţeleaptă, Patriarhul Eftimie a interzis

căsătoria a patra. Acest conflict a durat până la moartea lui Leon al IV-lea, clerul bizantin fiind divizat în nicolaiţi şi eftimieni. În anul 920, la un sinod din Constantinopol, se adoptă hotărârea ca a patra căsătorie să nu poată avea loc, iar cei ce fac acest lucru să fie caterisiţi. Următorul Patriarh de Constantinopol şi împăraţii bizantini au întărit această hotărâre.

XIV. Controverse şi erezii în Apus, în secolele VIII-XI

Predestinaţia

La începutul secolului al IX-lea, a izbucnit o controversă despre predestinaţie, în Biserica din Apus. Un conte saxon şi-a închinat fiul de mic mănăstirii germane din Fulda, drept mulţumire adusă lui Dumnezeu. Ajuns la vârsta maturităţii, fiul contelui, pe nume Gottschalk, a ajuns să dezvolte o teorie despre predestinaţie, bazându-se pe lucrările Fericitului Augustin. În anul 829 se ţine un sinod în Mainz, prin care tânărului Gottschalk i se dă o dispensă de a renunţa la viaţa monahală. Stareţul mănăstirii Fulda, cunoscutul teolog Rabanus Maurus, s-a opus hotărârii şi nu i-a permis tânărului plecarea din mănăstire.

Gottschalk se va muta într-o altă mănăstire şi va studia temeinic pe Fericitul Augustin, ajungând să afirme că, din veşnicie Dumnezeu i-a predestinat pe unii spre fericirea veşnică, iar pe alţii spre chinuri veşnice, lucruri denaturate din învăţătura augustiniană. Fostul său stareţ s-a ridicat împotriva acestei învăţături şi l-a combătut în două sinoade din anii 848 şi 849, unde Gottschalk a fost condamnat ca şi eretic, a fost caterisit şi condamnat să trăiască într-o chilie care era mai degrabă o carceră, lângă oraşul Rheims. În urma unei vieţi nefericite şi a chinurilor îndurate, Gottschalk moare în anul 869. După moartea sa, certurile legate de predestinaţie nu au luat sfârşit. Un oarecare călugăr Ratramnus a luat apărarea lui Gottschalk, precum şi episcopii Prudentius din Troyes şi Remigius din Lyon. Aceşti învăţaţi au reluat teoria lui Gottschalk despre predestinaţie, ţinând şi ei câteva sinoade. Disputa dintre cele două tabere a luat asemenea proporţii, încât la Sinodul naţional al Bisericii Francilor cele două tabere şi-au adus acuze reciproce nenumărate, fiind gata să se încaiere. S-a ajuns la un compromis, dar problema predestinaţiei nu a fost rezolvată,

partizanii lui Gottschalk susţinând pe mai departe o uşoară predestinaţie.

Controversa privind Taina Euharistiei

Până în secolul al IX-lea, teologii apuseni au păstrat învăţătura stabilită de-a lungul secolelor, în ceea ce priveşte Taina Euharistiei. În secolul al IX-lea, călugărul Paschasius Radbertus a alcătuit o lucrare intitulată "Trupul şi Sângele Domnului". Paschasius susţinea că Euharistia care se află pe Masa Sfântului Altar, sub chipul văzut al pâinii şi vinului, cuprinde Trupul şi Sângele lui Hristos preluat din Fecioara Maria, răstignit, înviat şi înălţat la ceruri. Afirmaţiile lui Paschasius corespundeau cu învăţătura Bisericii din Răsărit şi Apus.

Împotriva sa s-au ridicat mai mulţi învăţaţi apuseni, care nu au fost de acord cu formulările sale. Învăţatul Rabanus Maurus a afirmat că doar în esenţă Euharistia este Trupul şi Sângele lui Hristos. Învăţatul Ioan Scotus Erigena a vorbit despre o amintire a Trupului şi Sângelui lui Hristos, iar Euharistia trebuie privită mai mult simbolic. Aceste afirmaţii ale lui Erigena sunt extrase din operele sale, ele nu apar într-un tratat special despre Euharistie. Ultimele afirmaţii au iscat un scandal, alimentând întreaga polemică în ceea ce priveşte problema Euharistiei. Problema ia sfârşit în anul 1054, când s-a ţinut un sinod în oraşul Tours, în care viitorul papă Grigorie al VII-lea Hildebrandt a avut marele merit de a fi menţionat că pâinea şi vinul se transformă cu adevărat în Trupul şi Sângele lui Hristos.

XV. Cultura teologică în Răsărit şi în Apus, în secolele VIII-XI

În Răsărit

În Imperiul Bizantin, teologia şi cultura au cunoscut perioade de glorie până în secolul al VIII-lea. Împăraţii bizantini au fost preocupaţi să sprijine bisericile şi mănăstirile dar şi să promoveze cultura. În afara sprijinului politic, oamenii de cultură au fost ajutaţi şi de mănăstiri. În mănăstirile bizantine s-au dezvoltat adevărate şcoli şi instituţii culturale. În secolul al IX-lea, dascălul lui Fotie, episcopul Aretas din Cezareea, se plângea unui prieten de faptul că ediţiile bune ale clasicilor vechi sunt foarte scumpe şi rare, ceea ce arată însemnătatea studierii clasicilor greci şi pasiunea oamenilor din Bizanţ pentru cultură.

Oamenii inculţi şi cei care nu ştiau carte erau luaţi în derâdere de semenii lor, precum împăratul bizantin Mihail al II-lea, care abia ştia să se semneze. Renaşterea bizantină din timpul împăraţilor Paleologi a avut ecouri şi în Europa, italienii beneficiind de emulaţia spirituală grecească. Constantinopolul a moştenit nu numai cultura romană ci şi pe cea grecească, reuşind să facă o sinteză proprie şi să lase o moştenire pentru generaţiile viitoare. Aristocraţii bizantini se îngrijeau ca palatele lor să aibă biblioteci mari şi multe opere de artă.

În Biblioteca mare din Constantinopol, ctitorită şi întreţinută de împăraţii bizantini, se găseau, în secolul al IX-lea, peste 30 000 de volume cu scrieri ale Sfinţilor Părinţi dar şi cu opere de filosofie şi chiar literare. Palatul imperial din Constantinopol avea o mare bibliotecă, principalele mănăstiri bizantine adăposteau vechi manuscrise dar şi volume importante din scriitorii contemporani. În ceea ce priveşte

genurile literare practicate în Bizanţ, scriitorii s-au aplecat mai mult asupra istoriei.

Marii istorici bizantini au avut drept model pe grecii antici, precum Herodot. Istoricii bizantini cei mai importanţi sunt Simeon Metafrast, Mihail Psellos şi Gheorghe Kedrynos. În afară de istorie, scriitorii bizantini mai cunoscuţi erau preocupaţi de teologie. Erau citite şi admirate scrierile Părinţilor capadocieni, ale Sfântului Ioan Hrisostom şi ale Sfântului Ioan Damaschin, acestea fiind studiate chiar în timpul şcolii. Printre cei mai importanţi teologi cărturari din secolele VIII–XI amintim pe: Sfântul Ioan Damaschin, Sfântul Teodor Studitul, Patriarhul Fotie, Sfântul Simeon Noul Teolog, Mihail Psellos şi Sfântul Simeon Metafrast. La aceştia nu se poate vorbi despre originalitatea părinţilor din veacul de aur al Bisericii, dar meritul lor este cel de a sintetiza şi de a expune în forme clare ideile dogmatice de până la ei.

Universitatea din Constantinopol

Capitala Imperiului Bizantin a fost, până în anul 1204, cel mai important oraş al Evului Mediu. Locuitorii săi credeau că Marea Cetate era păzită de Fecioara Maria. În perioada sa de glorie număra peste 500 000 de locuitori. În secolul al V-lea, împăratul Teodosie al II-lea a fondat Universitatea din Constantinopol, în anul 425. La această Universitate se preda limba greacă precum şi dreptul. În timpul împăratului Heraklios, Universitatea a fost reorganizată, împăratul fiind sfătuit de Patriarhul Serghie I. Universitatea a funcţionat până în secolul al VIII-lea, în timpul împăratului iconoclast Leon al III-lea Isaurul.

Spre sfârşitul secolului al IX-lea, împăratul Bardas redeschide Universitatea din Constantinopol. Învăţământul a fost structurat în două direcţii, laic şi teologic. În domeniul profan se studiau ştiinţele umaniste, cele juridice, matematica şi medicina. La conducerea noii Universităţi a fost ales Leon

matematicianul, Universitatea având dascăli de seamă, precum Patriarhul Fotie, Mihail Psellos şi Ioan Xifilinos.

În anul 1045 are loc o restructurare a Universităţii din punct de vedere a ştiinţelor filosofice şi juridice. Studenţii învăţau despre marii filosofi antici, mai ales studiau operele lui Platon şi ale lui Aristotel. De la jumătatea secolului al XI-lea, fiecare domeniu de activitate şi-a avut conducătorul său, astfel încât Mihail Psellos conducea partea de filosofie iar Ioan Xifilinos pe cea de ştiinţe juridice. Pe lângă studenţii obişnuiţi, la această Universitate se pregăteau viitorii demnitari şi administratori imperiali, precum şi magistraţii. Din secolul al XI-lea, Universitatea din Constantinopol devine cunoscută în întreaga lume, fiind admirată în ţările apusene şi chiar în Orientul arab.

Teologi bizantini mai importanţi

Patriarhul Nichifor I

A fost arhiepiscop de Constantinopol între anii 806–815. În tinereţe a fost secretar imperial. Ca şi patriarh a fost un om modest, fiind dispreţuit de călugării studiţi. În anul 815 împăratul Leon Armeanul reporneşte criza iconoclastă, iar Patriarhul Nichifor îl combate curajos, fiind exilat. Principala sa lucrare este un tratat de combatere a doctrinei iconoclaste. O altă lucrare se numeşte “Apologeticus Minor”, în care combate teologia iconoclastă a vremii sale.

Sfântul Teodor Studitul

S-a născut în anul 759 la Constantinopol, într-o familie nobilă, cunoscând de timpuriu luptele iconoclaste. În 781 intră în monahism şi se remarcă prin reorganizarea vieţii monahale. În timpul împăratului Constantin al VI-lea, se opune adulterului împăratului, fiind exilat în Tessalonic. Sfântul Teodor Studitul s-a remarcat printr-un caracter desăvârşit, fiind

stimat şi de adversarii săi. În timpul Patriarhului Nichifor izbucneşte din nou controvesa mihiană, astfel încât Teodor va fi exilat a doua oară. Împăratul iconoclast Leon al V-lea Armeanul îl exilează din nou după izbucnirea celei de a doua crize iconoclaste. Sfântul Teodor Studitul moare în exil, în anul 826. Principalele sale lucrări sunt împotriva iconoclasmului: a scris trei tratate despre Sfintele Icoane, cea mai importantă fiind "Iisus Hristos, prototip al icoanei Sale". Teodor a scris peste 300 de cateheze adresate monahilor, ele stau la baza revigorării vieţii monahale răsăritene.

Aretas din Cezareea

S-a născut în anul 850 şi a ajuns episcop al cetăţii Sfântului Vasile cel Mare. A fost un spirit enciclopedic, activând în mai multe domenii, fiind bun teolog. A scris tratate împotriva monofizismului armean, împotriva iudeilor şi împotriva religiei islamice. Lucrarea cea mai importantă este "Comentariu la Apocalipsă".

Fotie

Viitorul Patriarh Fotie se naşte în anul 815 la Constantinopol, într-o familie nobilă. Studiază gramatica, filosofia, teologia, medicina, dreptul şi retorica. Deşi are înclinaţii spre viaţa monahală, Fotie va preda la Universitatea din Constantinopol, fiind foarte apreciat, intrând apoi în administraţia imperială fiind prim secretar al împăratului, iar la numai 23 de ani este trimis ambasador la Bagdad. Se împrieteneşte cu împăratul Mihail al III-lea, iar după înlăturarea Patriarhului Ignatie, Fotie este ales Patriarh de Constantinopol în 858.

Cel mai valoros scriitor bisericesc al veacului său a pus bazele unei bogate activităţi misionare, având un mare merit în

încreştinarea ruşilor şi a bulgarilor. Opera sa cea mai importantă s-a numit "Biblioteca", în care Fotie analizează cu simţ critic 280 de lucrări, Părinţi Bisericeşti, autori antici, istorici, filosofi şi chiar romaniceri. Fotie redă pasaje întregi din operele unor autori care azi nu se mai păstrează. A fost un mare admirator al filosofiei antice şi al culturii elene.
O altă lucrare se numeşte "Lexicon", în ea analizează fondul de cuvinte necesar pentru studierea Bibliei şi a autorilor clasici. Scrierea "Amfilohia" a fost adresată mitropolitului Amfilohie din Cizic. Autorul răspunde la 326 de întrebări, cu interes dogmatic şi exegetic, dând o varietate de răspunsuri.

Sfântul Simeon Metafrast

A mai fost numit şi Logofătul. Este primul reprezentant al aghiografiei bizantine. A fost demnitar imperial, activând spre sfârşitul secolului al X-lea, în vremea împăratului Vasile Macedoneanul. Principala sa operă se referă la vieţile Sfinţilor. La dorinţa împăratului Constantin al VII-lea, Simeon adună la un loc vechile texte despre martiri şi vieţile Sfinţilor. La rescrierea textelor, Simeon adaugă multe înflorituri, scoţând mai mult în evidenţă părţile epice şi legendare, decât faptele istorice. Istoricii moderni îi reproşează că a prezentat multe amănunte fără a cerceta istoricitatea lor. Ei socotesc că Simeon este autorul a 149 de vieţi de Sfinţi.

Sfântul Simeon Noul Teolog

S-a născut în secolul al X-lea, în Paflagonia. Denumirea de Noul Teolog i-a fost acordată datorită profunzimii gândirii sale dogmatice. În tinereţe este funcţionar imperial, apoi se va călugări, fiind îndrumat de părintele său duhovnic, Simeon Studitul. Este alungat din mănăstirea Studion şi timp de 25 de ani va fi stareţ la mănăstirea Sfântul Mamas. Moare în anul 1022, în Constantinopol. Sfântul

Simeon vorbeşte despre energiile necreate şi despre vederea luminii dumnezeieşti, fiind considerat de către isihaşti teoriticianul isihasmului. Cele mai importante lucrări ale sale sunt: “Imnele iubirii dumnezeieşti”, “ Capitole practice şi teologice”. Teologia sa este mistică, fiind cel mai bun dogmatist al vremii sale.

Mihail Psellos

S-a născut în anul 1018, în Nicomidia. Din tinereţe părinţii l-au îndrumat spre studiu, dovedind o înclinaţie înnăscută pentru limbile clasice şi pentru materiile umaniste. La 14 ani ştia Iliada pe de rost. A studiat la Universitatea din Constantinopol filosofie, gramatică, retorică, istorie şi teologie. După aceste studii se îndreaptă spre ştiinţele juridice şi îşi începe cariera ca şi avocat. Talentul său şi relaţiile de la curtea imperială au făcut posibil ca acesta să fie primit în rândul funcţionarilor imperiali, având demnităţi însemnate sub patru împăraţi.

A fost secretar imperial, secretar de stat şi apropiat de împăraţii vremii. A predat filosofia la Universitatea din Constantinopol. La 40 de ani a îmbrăţişat haina monahală. În ciuda talentului său, Psellos a fost un om lipsit de caracter, dornic de afirmare, fiind în dispută cu patriarhul Mihail Celularie. Dincolo de lipsurile sale a fost admirat de contemporanii săi, datorită spiritului său enciclopedic. A murit în anul 1078. Principala sa lucrare se numeşte „Cronografia”, în care redă principalele evenimente din Imperiul Bizantin, între anii 976 şi 1077. Această lucrare a slujit drept model altor încercări de istoriografie, fiind preţuită până la sfârşitul Evului Mediu. Psellos istoriseşte evenimente politice, religioase, culturale şi militare. În afara acestor lucrări, are exegeze la Sfânta Scriptură, lucrări de filosofie şi oratorice.

Împăratul Constantin al VII-lea Porfirogenetul

A fost un om iubitor al artelor şi literaturii. A redactat două lucrări importante pentru studiul bizantinismului. Prima dintre ele se numeşte ”Administrarea Imperiului”, în această scriere descrie modul în care era guvernat statul bizantin în secolul al X-lea, popoarele care se aflau sub suzeranitatea Imperiului Bizantin precum şi mijloacele folosite de diplomaţii bizantini pentru a uşura viaţa Imperiului. ”Cartea ceremoniilor” este o lucrare unică, unde descrie ritualurile şi ceremoniile de la curtea imperială, dând preţioase amănunte privind încoronarea împăraţilor, botezul prinţilor, cununiile, viaţa de zi cu zi, primirea ambasadorilor şi recepţiile diplomatice.

XVI. Viaţa creştinilor în Răsărit şi în Apus, în secolele VIII-XI. Monahismul şi arta creştină

După secolul al VIII-lea, viaţa spirituală în Răsărit şi în Apus a înregistrat o uşoară scădere, datorită situaţiei politice şi religioase din acea vreme. În Răsărit, expansiunea lumii islamice şi slăbirea Imperiului Bizantin au înăsprit viaţa creştinilor. Mulţi dintre ei au fost forţaţi să se convertească la islamism. În statul bizantin au fost numeroase dispute între împăraţi, care erau foarte autoritari, şi Biserică. Monahii au fost cei mai neîndreptăţiţi.

În Apus, situaţia era de o cu totul altă natură, spre deosebire de răsăriteni, apusenii s-au confruntat prea puţin cu civilizaţia islamică, dar au avut problemele lor specifice. Încreştinarea multor popoare s-a făcut prin forţă. Mulţi dintre cei convertiţi au păstrat obiceiurile şi practicile păgâne, slăbind morala şi viaţa creştină. În ţările apusene a renăscut superstiţia, precum şi practicile ciudate, ca: proba focului, duelul şi răscumpărarea păcatelor prin bani. Începând cu secolul al XI-lea, viaţa creştinilor în Răsărit şi în Apus a cunoscut o revigorare.

În Biserica Apuseană episcopii aveau dreptul să judece şi probleme ce nu erau de natură bisericească, fiind asistaţi de juraţi laici. Spre deosebire de Răsărit, în Apus pedepsele bisericeşti, excomunicarea sau anatema, nu dădeau rezultate, astfel încât s-a inventat un alt mijloc de pedeapsă, interdictul. Această sentinţă era rostită împotriva unei localităţi întregi, a unei cetăţi, a unei provincii şi chiar a unei ţări, dacă acolo trăia persoana care sfida autoritatea Bisericii Creştine.

Creştinii loviţi de interdicte erau opriţi să beneficieze de orice slujbă creştină, cu excepţia botezului, a înmormântării preoţilor, a copiilor până la 2 ani şi a cerşetorilor. De obicei, regiunile lovite de interdict nu rezistau multă vreme. Vinovatul

era judecat de comunitatea respectivă. La fel ca în Răsărit, viaţa şi morala clerului lăsau de dorit şi în Apus. Ocuparea demnităţilor eclesiastice se făcea prin intervenţia principilor sau cumpărarea prin simonie.

Carol cel Mare a luat atitudine împotriva acestei situaţii. Urmaşii săi n-au mai făcut, însă, acest lucru. Călugării de la mănăstirea franceză din Cluny au luat atitudine împotriva abuzurilor din Biserică. Exemplul a fost continuat şi de alte mănăstiri cunoscute, precum Fulda din Germania. Până în secolul al IX-lea, în multe regiuni din Apus, preoţii erau căsătoriţi. Biserica din Normandia pretindea că dreptul preoţilor de a fi căsătoriţi vine de la Sfântul Ambrozie. În alte regiuni, precum Spania, celibatul preoţilor era o tradiţie veche. Începând cu secolul al X-lea, în Biserica din Apus, celibatul preoţilor a început să se generalizeze. Preoţii căsătoriţi erau priviţi cu dispreţ de preoţii celibi şi de membrii comunităţilor creştine.

Monahismul

În Biserica Răsăriteană, monahismul a ajuns la un stadiu de înflorire între secolele VIII-XI. Mănăstirile erau numeroase şi beneficiau de atâtea înlesniri, încât anumiţi împăraţi bizantini au dat edicte de îngrădire a privilegiilor mănăstireşti, timp de câteva decenii. Călugării erau atât de mulţi, încât marile cetăţi erau pline de reprezentanţii mănăstirilor care căutau să obţină danii pentru comunităţile monahale. Marile mănăstiri răsăritene aveau şcoli, biblioteci şi bolniţe, iar câteva dintre ele erau importante centre de pelerinaj. În timpul iconoclasmului, cei care au fost persecutaţi cel mai mult au fost monahii.

Rezistenţa lor a contribuit la apărarea Sfintelor Icoane. Expansiunea islamică a făcut ca numeroase provincii să nu fie sub stăpânirea imperială, iar mănăstirile din Egipt, Palestina şi Siria au avut de suferit. Numeroşi călugări au fost martirizaţi.

În secolul al X-lea începe să înflorească comunitatea monastică de la Muntele Athos. Întemeietorul mănăstirii Marea Lavră a fost Atanasie Athonitul, bun prieten cu împăratul bizantin Nichifor al II-lea. Mănăstirile exercitau o mare influenţă asupra vieţii creştinilor. Nu puţine au fost familiile care duceau o viaţă austeră şi profund religioasă. De o deosebită cinstire s-au bucurat monahii cu o viaţă de sfinţenie, precum Sfântul Teodor Studitul, Sfântul Simeon Noul Teolog şi Sfântul Atanasie Athonitul. Dintre mănăstirile cunoscute s-au evidenţiat cele athonite, mănăstirea Sfânta Ecaterina din Sinai, mănăstirea Studion din Constantinopol, mănăstirea Sakkudion şi mănăstirile de pe Muntele Olimp din Bitinia. În Apus, monahismul nu a cunoscut o dezvoltare atât de amplă precum în Răsărit. Doar monahii se bucurau de cea mai mare cinstire din partea creştinilor.

În Apus s-au întemeiat sute de mănăstiri. Regii şi principii apuseni s-au întrecut să ctitorească şi să acorde privilegii însemnate aşezămintelor monahale. Cele mai cunoscute mănăstiri erau cele din Franţa, Germania şi Irlanda. Dacă în mănăstirile răsăritene monahii vieţuiau după regulile Sfântului Vasile, majoritatea călugărilor apuseni respectau regulile Sfântului Benedict. De-a lungul timpului, viaţa monahală apuseană a cunoscut mai multe reforme, iniţiate de mănăstirea franceză Cluny, ea a devenit un adevărat model pentru celelalte mănăstiri.

Călugării de la această mănăstire au impus o reformă în monahism, au stimulat preocuparea pentru teologie, pentru copierea manuscriselor, sprijinind întemeierea de biblioteci şi şcoli. În Italia, cea mai cunoscută mănăstire era la Monte Cassino, precum şi la Grota Ferrata. Carol cel Mare are iniţiativa de a ajuta mănăstirile, impunând rânduiala zeciuielii din bunurile mobile şi imobile pe care mănăstirea o putea percepe de la creştinii din regiunea respectivă.

Cultul

Începând cu secolul al VIII-lea, slujbele bisericeşti au cunoscut o dezvoltare diferită în Răsărit şi în Apus. Cultul icoanelor a triumfat în Biserica Răsăriteană după criza iconoclastă, icoanele fiind cinstite şi în Biserica Apuseană. Celebrarea liturghiilor se făcea în mod diferit, preoţii apuseni având obiceiul să celebreze mai multe liturghii într-o zi. Câteva sinoade apusene din secolul al X-lea au stabilit ca un preot să celebreze doar trei liturghii într-o zi. Încă din secolul al VII-lea, tot în Apus s-a împământenit obiceiul celebrării liturghiei doar de către preot, fără participarea credincioşilor.

Numărul creştinilor care se pregăteau pentru primirea Euharistiei a scăzut simţitor după epoca Sinoadelor ecumenice, astfel încât a apărut obiceiul de a se dărui la Sfânta Liturghie pâine binecuvântată, numită antidoron. Începând cu secolul al IX-lea, în Biserica Apuseană s-a generalizat folosirea pâinii nedospite la săvârşirea liturghiei, iar în Răsărit apare folosirea linguriţei la împărtăşirea credincioşilor. În Biserica Răsăriteană, începând cu secolul al VIII-lea, a început să fie folosită mai mult Liturghia Sfântului Ioan Hrisostom, iar Liturghia Sfântului Iacob, de origine palestiniană, precum şi Liturghia Sfântului Marcu, de origine alexandrină, au fost înlocuite. În Biserica Apuseană s-a impus generalizarea liturghiei romane, fiind înlocuite liturghia gallicană din Franţa şi liturghia mozarabă din Spania.

În secolul al IX-lea, popoarele slave încreştinate de Biserica Apuseană foloseau liturghia slavă, alcătuită de Sfinţii Chiril şi Metodiu. Începând cu secolul al X-lea, liturghia slavă a fost înlocuită de liturghia romană. Papa Grigorie cel Mare are meritul de a reforma cântarea muzicală în Apus. Muzica gregoriană a fost adoptată în întreaga Biserică Apuseană. În Biserica răsăriteană, cel care sistematizează cântarea Bisericii este Sfântul Ioan Damaschin, care fixează cele opt glasuri.

În domeniul imnografiei, în Biserica Răsăriteană apar canoanele, troparele şi condacele. Tot acum se introduc clopotele, cu ajutorul cărora se anunţă începerea slujbelor bisericeşti. Clopotele provin din provincia italiană Campania, fiind folosite prima dată de episcopul Paulin din Nola, în secolul al V-lea. Folosirea clopotelor se generalizează în Apus în secolul al VII-lea şi se introduce în Răsărit în secolul al IX-lea.

Arta bisericească

Cunoaşte o evoluţie diferită, în această perioadă se formează stilul bizantin, mai ales în arhitectură, cu influenţe orientale. Sculptura este folosită mai ales în Apus. În Răsărit este preferată pictura. La loc de cinste se găsesc mozaicurile, prezente în Răsărit şi în Apus. Perioada iconoclastă are o mare influenţă asupra dezvoltării ulterioare a artei bisericeşti. Arta răsăriteană a avut un mare efect asupra popoarelor încreştinate de Bizanţ. Arta apuseană are un specific propriu abia din secolul al XI-lea, când se poate vorbi despre stilul romanic.

XVII. Biserica Apuseană între secolele VIII-XI

Creşterea puterii papale

Începând cu secolul al VI-lea, Biserica Apuseană a suferit o transformare, ce a dus până la observarea unor mari diferenţe în practica Bisericii, în cult şi chiar în gândire, faţă de Biserica Răsăriteană. Papii din secolele IX–XI au căutat să consolideze autoritatea Bisericii Romei, trecând peste adunările sinoadelor şi peste autonomia locală a Bisericilor naţionale, organizate în Mitropolii. Papa Nicolae I a fost episcop al Romei între anii 858 şi 867.

Spre deosebire de predecesorii săi, s-a impus prin autoritate, ajungându-se ca episcopii apuseni să apeleze direct la el, trecând peste ierarhia superioară locală, alcătuită din arhiepiscopi şi mitropoliţi. În anul 863 a avut loc un sinod la Roma, unde s-a hotărât că hotărârile papale au valoarea şi puterea canoanelor adoptate în adunările sinodale. Nerespectarea hotărârilor papale atrăgea după sine excomunicarea din Biserica Apuseană. În timpul său, toate deciziile importante din Biserică erau luate cu acordul lui Nicolae I, iar episcopii şi-au pierdut dreptul la iniţiativă.

Papa Nicolae I a intrat în conflict cu Patriarhul Constantinopolului, după depunerea Patriarhului Ignatie şi alegerea lui Fotie drept nou patriarh. Disputa dintre Nicolae şi Fotie a mers atât de departe, încât s-a ajuns la o adevărată ruptură între cele două Biserici. În secolele VII-VIII, în Biserica Apuseană a fost alcătuită o colecţie de canoane, importante pentru dreptul Bisericii Romei, care au primit denumirea de “Decretalele lui Isidor”. Această colecţie este atribuită în mod greşit Sfântului Isidor din Sevilla, care moare în anul 636. Câteva canoane afirmau importanţa centralismului papal şi slăbirea autonomiei sistemului mitropolitan, astfel

încât episcopii apuseni se aflau sub directa ascultare şi jurisdicţie a episcopului Romei.

Decretalele lui Pseudo-Isidor cuprind hotărârile, scrisorile şi decretele pontifilor romani, împărţite în trei părţi. Prima parte cuprinde canoanele de la Papa Anacletus, din secolul I, până la Papa Militiade, în secolul al IV-lea. A doua parte cuprinde canoanele şi hotărârile sinoadelor ecumenice şi locale ţinute în Răsărit şi în Apus de-a lungul timpului. A treia parte cuprinde canoanele papilor romani, începând cu Silvestru şi până la Grigorie al II-lea, la începutul secolului al VII-lea.

Printre hotărârile adevărate se află şi câteva zeci de decrete neautentice, atribuite pe nedrept unor episcopi romani. Autorii compilaţiei au rămas necunoscuţi, dar cercetările moderne au arătat că alcătuirea s-a făcut într-o mănăstire franceză, scopul lor fiind de a da o bază istorică creşterii autorităţii papale. Această colecţie a fost necunoscută până în secolul al IX-lea, fiind adusă la Roma în timpul Papei Nicolae I. Cu toată opoziţia unor episcopi apuseni, care au denunţat falsitatea anumitor decrete, Papa Nicolae le-a primit cu bucurie, considerând că întreaga colecţie trebuie privită normativă pentru Biserica Apuseană.

Decretele lui Pseudo-Isidor conţin peste 10 000 de citate din Sfânta Scriptură, din Sfinţii Părinţi şi din canoanele Sinoadelor ecumenice şi locale, pe care se sprijinea întregul eşafodaj al autorilor necunoscuţi. Dacă Papa Nicolae I s-a folosit din plin de această colecţie pentru a-şi spori autoritatea, dintre urmaşii săi doar Papa Adrian al II-lea, episcop la Roma între 867-872, a mai făcut apel la ele. Această colecţie va susţine, timp de câteva sute de ani, o bază reală a centralismului pontifilor romani. Până în secolul al XV-lea, colecţia s-a bucurat de o mare autoritate. Din secolul al XVI-lea, o serie de învăţaţi apuseni au dovedit falsitatea compilaţiei, printre ei numărându-se preotul italian Laurenţiu Valla din

Florenţa, Nicolae Cusanus şi inchizitorul spaniol Ioan de Torquemada.

Începând cu sfârşitul secolului al IX-lea, deşi episcopii şi oamenii din jurul papei au încercat să menţină o autonomie autoritară, urmaşii lui Nicolae I n-au dat dovadă de aceeaşi atitudine ca şi predecesorul lor. Timp de peste 100 de ani scaunul episcopal de la Roma a fost ocupat de oameni nevrednici de o asemenea demnitate, istoria numind această perioadă veacul obscur. Ambiţia politică a unor familii aristocrate italiene, intervenţia politică a regilor franci şi a împăraţilor germani au făcut ca pontifii romani din această perioadă să fie aleşi nu datorită calităţilor lor morale sau intelectuale, ci datorită intereselor vremii.

Câţiva dintre papii acestui secol au avut un comportament imoral şi scandalos pentru contemporanii lor, ceea ce a determinat un dispreţ pentru întreaga Biserică Apuseană. Istoricii catolici recunosc că această perioadă constituie una dintre cele mai triste din istoria Bisericii din Apus. Începând cu secolul al IX-lea, viaţa religioasă din Apus a cunoscut o decădere din punct de vedere moral şi cultic. La certurile pentru alegerea papei se adăugau şi imixtiunile nobililor locali, care hotărau adesea cine să fie episcopul locului. Demnitatea eclesiastică se cumpăra prin simonie, iar oamenii simpli s-au depărtat de Biserică. Superstiţiile păgâne au cunoscut o adevărată renaştere. După Adrian al II-lea, a fost ales papă Ioan al VII-lea, acesta a fost episcop al Romei între 872-882. A fost recunoscător regelui francilor pentru sprijinul acordat la alegerea sa, aşa încât şi-a atras duşmănia partidei italiene.

Contradicţiile dintre papa Ioan al VII-lea şi nobilii italieni au fost aşa de numeroase, încât în 882 o armată a ocupat Roma şi l-a arestat pe papă, care se refugiază în Franţa. Moare în acelaşi an, otrăvit. După această perioadă, Biserica Apuseană cunoaşte o criză fără precedent, între 896 şi 904 au

murit de o moarte nenaturală 9 episcopi romani. Cel mai elocvent exemplu al vremii a fost Papa Bonifaciu al VI-lea, care, după 15 zile de când a fost ales, este asasinat, în anul 896.

Un episod tragico-comic s-a petrecut în 896, când Papa Ştefan al VI-lea, pentru a face pe placul protectorilor săi, a dezgropat osemintele papei Formosus, care era mort de nouă luni. Osemintele au fost îmbrăcate cu veşminte liturgice, iar mortul a fost judecat în biserica Sfântul Petru, derulându-se un adevărat proces. Hotărârile luate de Papa Formosus au fost declarate invalide. Mortul a fost excomunicat, iar osemintele tăiate în bucăţi şi târâte pe străzile Romei. La câteva luni după aceasta, Papa Ştefan al VI-lea a fost prins de partizanii lui Formosus şi sugrumat în temniţă.

Reabilitarea lui Formosus a venit în anul 900, în vremea Papei Ioan al IX-lea, care a dispus, ca de acum înainte, alegerea Episcopilor Romei să se facă de către episcopi, cardinali şi de clerul roman, în prezenţa Senatului Romei, iar sfinţirea să se facă în prezenţa delegatului împăratului german. Această hotărâre a determinat înlăturarea unor abuzuri din partea lumii politice. Presiunile la alegerea papilor au continuat şi după aceea. Începând cu anul 911, papii italieni au dominat scaunul Sfântului Petru, fiind sustinuţi de puternicele familii nobiliare din Italia. Aceşti papi s-au remarcat printr-o mare imoralitate, mulţi dintre ei având curtezane, sau chiar copii nelegitimi.

În 954, un astfel de fiu bastard, Octavian, a fost ales papă. Octavian a luat numele de Ioan al XII-lea, fiind episcop al Romei între 955-964. În timpul acestui papă, imaginea Bisericii Apusene a scăzut cel mai mult în ochii creştinilor, iar instituţiile papalităţii au fost mânjite cu noroi. Papa Ioan al XII-lea a hirotonit episcop un copil, iar grăjdarul său personal a fost făcut diacon. Monahii francezi, mai ales cei de la Cluny, s-au ridicat împotriva acestor abuzuri, căutând să redea demnitatea Bisericii Apusene.

În 1046, împăratul german Henric al III-lea, sătul de atâta imoralitate, vine în Italia, împreună cu o armată şi realizează o adevărată reformă, înlăturând pretendenţii italieni. Din anul 1046, viitorii trei papi au fost germani, aceştia reuşind să schimbe situaţia şi să reformeze Biserica Apuseană.

XVIII. Cultura teologică în Biserica Apuseană, între secolele VIII-XI

Spre deosebire de Răsărit, unde, în această perioadă au existat mulţi teologi capabili de o bună sinteză, precum Fotie, Sfântul Teodor Studitul şi Sfântul Simeon Noul Teolog, în Biserica Apuseană teologii nu s-au ridicat la înălţimea celor din Răsărit. La această stare de lucruri a contribuit şi situaţia politică a acelor vremuri. Dacă în Răsărit exista un stat puternic bine organizat, ce a sprijinit mănăstirile şi viaţa culturală, popoarele din Apus nu au beneficiat, până la Carol cel Mare, de un asemenea sprijin, iar urmaşii acestuia n-au manifestat interesul lui Carol pentru religie şi cultură.

Carol cel Mare a fost împărat al Apusului între 768 şi 814, fiind încoronat solemn la Roma, de Crăciunul anului 800. Deşi abia ştia să se iscălească, Carol cel Mare şi-a dat seama de importanţa sprijinirii mediului teologic şi cultural. Împăratul a ctitorit numeroase mănăstiri, a purtat de grijă câtorva sute de biserici şi a sprijinit înfiinţarea unor şcoli mănăstireşti, ce au devenit focare de teologie şi cultură. În aceste şcoli se învăţa limba latină şi teologie, putând avea acces la învăţământ şi omul cel mai simplu. Cea mai renumită şcoală era Şcoala Palatină, de la curtea împăratului, unde erau adunaţi cei mai buni teologi ai vremii. Printre învăţătorii celebri pot fi amintiţi Alcuin, Petru Diaconul, Paul din Aquileea.

Cu toate strădaniile imperiale, şcolile şi teologii apuseni nu se puteau compara cu Universitatea din Constantinopol şi cu marii teologi din mănăstirile răsăritene. Cu toate neajunsurile, învăţământul din timpul lui Carol cel Mare a reînnodat tradiţia învăţământului roman, fiind primul pas al culturii apusene spre măreţele realizări din vremea Renaşterii. Pe lângă această şcoală, cele mai importante instituţii de cultură se aflau pe lângă mănăstiri. Cea mai cunoscută este cea de la Cluny. În şcolile mănăstireşti erau

studiate artele liberale, gramatica, latina, retorica, dialectica, aritmetica, geometria, muzica şi teologia. Directorul Şcolii Palatine, Alcuin, a format numeroşi ucenici, fiind cel mai bun teolog din vremea sa. A scris tratate de teologie despre dogma Sfintei Treimi, a realizat exegeze scripturistice, şi a făcut o recenzie a Bibliei în latină, Vulgata, stabilind un text unic.

Episcopiile cele mai bogate au fost obligate de împărat să întreţină şcoli, cum au fost la Lyon, Metz, Orleans. În aceste şcoli studiau sute de elevi, călugări, fii de aristocraţi, sau oameni simpli. Mănăstirile şi episcopiile bogate au înfiinţat şi biblioteci, pentru dotarea cărora au fost formate adevărate şcoli de copişti ai manuscriselor. Printre cei mai renumiţi teologi ai vremii, îi putem enumera pe Beda Venerabilul şi Rabanus Maurus.

Agobard din Lyon

S-a născut la 779 în Spania, s-a stabilit în Franţa şi datorită vredniciei sale a fost ales arhiepiscop de Lyon. A luat parte la mai multe sinoade, fiind un apărător al cultului icoanelor. A avut o viaţa de sfinţenie, fiind foarte apreciat de contemporani. În domeniul teologiei, a scris tratate împotriva adopţianismului, a evreilor, câteva tratate pastorale, o scriere de morală şi câteva tratate liturgice.

Claudius din Torino

S-a născut în Spania, dar a vieţuit în Italia, fiind profesor de exegeză şi episcop de Torino. La fel ca alţi teologi apuseni ai vremii, se pronunţă împotriva Sfintelor Icoane, impunând scoaterea lor din bisericile diecezei sale. Are comentarii exegetice la aproape toată Scriptura şi scrieri importante. Prin teologia sa, este considerat un precursor al ideilor Reformei.

Rabanus Maurus

S-a născut în Germania, la Mainz, în 856, şi a fost elevul lui Alcuin, fiind ales stareţ la Mănăstirea Fulda. A fost o persoană marcantă, având preocupări în aproape toate domeniile teologice, s-a remarcat mai ales prin lucruri dogmatice, combătând învăţătura despre predestinaţie a lui Gottschalk.

Ratramnus

S-a născut în Franţa, în 868, s-a călugărit de tânăr şi a avut o mare devoţiune faţă de Fecioara Maria. Lucrarea cea mai importantă se numeşte "Despre Trupul şi Sângele Domnului", în care afirmă că pâinea de pe Sfântul Altar se transformă, prin epicleză, în Trupul lui Hristos, Cel născut din Maria, răstignit şi înviat. Această lucrare a constituit obiect de dispută pentru teologii apuseni, în timpul vieţii dar şi după moartea sa. Are câteva scrieri împotriva Bisericii Răsăritene, în care susţine că Sfântul Duh purcede şi de la Fiul.

Paschasius Radbertus

S-a născut în Franţa, în 856. S-a remarcat prin participarea la numeroase sinoade locale. Are comentarii la scrierile Noului Testament, dar lucrarea sa cea mai importantă este "Despre Trupul şi Sângele Domnului". Această lucrare a fost greşit înţeleasă de contemporanii săi, care l-au atacat nejustificat.

Scotus Erigena

S-a născut în Irlanda, în 847 şi s-a stabilit în Franţa, fiind profesor la Şcoala Palatină, în timpul lui Carol cel Pleşuv. Spre deosebire de alţi teologi contemporani, este un bun cunoscător al limbii gresceşti, traduce în latină scrierile lui

Dionisie Areopagitul. A combătut predestinaţia, scriind şi comentarii la Noul Testament. A fost preocupat de studiul filosofiei, având numeroase contribuţii la dezvoltarea filosofiei medievale.

Petru Damiani

S-a născut în Italia, în 988, la Ravenna. Încă de tânăr a arătat un mare talent pentru studiul teologiei şi al ştiinţelor vremii. Datorită calităţilor sale, la 25 de ani ajunge profesor la o şcoală din Parma. Se călugăreşte de tânăr şi duce o viaţă ascetică, criticând imoralitatea şi viciile clericilor din vremea sa. Datorită vieţii sale este ales episcop cardinal şi este însărcinat să participe la diferite sinoade în Italia, Franţa şi în Germania. A scris împotriva predestinaţiei, a participat la controversa euharistică şi a fost bun cunoscător al dogmelor Bisericii. Este ultimul mare reprezentant al Bisericii Apusene din secolul al XI-lea.

XIX. Sfâşierea unităţii Bisericii. Ruptura dintre Biserica Apuseană şi cea Răsăriteană

Cauzele schismei din 1054. Prima fază a rupturii. Disputa dintre Papa Nicolae I şi Patriarhul Fotie

Ruptura dintre Biserica Apuseană şi cea Răsăriteană are cauze mult mai vechi decât cearta din secolul al XI-lea. Din a doua jumătate a secolului al IX-lea, au apărut mari diferenţe dogmatice, cultice şi canonice între Biserica Răsăriteană şi Biserica Apuseană. Aceste deosebiri au fost semnalate la Sinodul de la Constantinopol din 692, numit şi Sinodul al II-lea Trullan.

Prima fază a schismei a avut loc în secolul al IX-lea, într-o perioadă în care ambele Biserici au fost reprezentate de oameni energici, autoritari şi puţin dispuşi la un compromis. Dincolo de cauzele teologice, motivele dezbinării sunt şi de altă natură: politică, culturală şi socială.

Cauzele politice ale schismei.

Până în secolul al III-lea, Imperiul Roman era atât de mare, încât cuprindea aproape întreaga Europă, Orientul Mijlociu şi Nordul Africii, adică lumea civilizată de atunci. Popoarele din afara Imperiului Roman erau considerate barbare. Unitatea Imperiului era asigurată de autorităţile imperiale, de forţele armatei romane, de limbile latină şi greacă, iar din secolul al IV-lea de religia creştină, care devine în anul 395 singura religie oficială a statului roman.

Deşi împăraţii romani s-au străduit să menţină unitatea Imperiului, sub presiunea triburilor barbare şi ca urmare a imploziei sociale interne, diferenţele dintre părţile răsăritene şi apusene ale Imperiului s-au accentuat. Primul împărat care a conştientizat această stare de lucruri a fost reformatorul

Diocleţian, care a domnit între anii 284 şi 305. Diocleţian a împărţit Imperiul, în anul 286, în două părţi, cel de Răsărit, cu capitala la Nicomidia şi cel de Apus, cu capitala la Roma.

Această împărţire a avut avantaje şi dezavantaje. A permis o îndepărtare a Orientului de lumea apuseană. Constantin cel Mare reface, pentru scurt timp, unitatea Imperiului Roman. În anul 330 mută capitala de la Roma pe locul fostului oraş grecesc Byzantion, numit Noua Romă şi de contemporani Constantinopol. În urma mutării capitalei, cetatea Romei şi-a pierdut din importanţă, deşi a rămas capitala Imperiului Roman de Apus. Fiii lui Constantin au împărţit din nou Imperiul Roman, la fel şi urmaşii lui Teodosie cel Mare, ultimul împărat roman care a reuşit, în cei 16 ani de domnie, să unifice statul roman. În anul 476, tribul german al herulilor, sub conducerea regelui Odoacru, cucereşte Roma şi îl înlătură pe ultimul împărat roman din Apus, Romulus Augustulus.

Dispariţia statului roman apusean a fost o adevărată tragedie pentru apuseni, inclusiv pentru creştini. Timp de câteva sute de ani popoarele apusene şi-au căutat locul, au migrat, au aderat la creştinism şi au încercat să refacă un stat puternic, lucru izbutit abia de Carol cel Mare, la sfârşitul secolului al VIII-lea. În partea răsăriteană, Imperiul Roman a continuat să existe, luând o haină grecească şi orientală, rezistând până în 1453. Împăratul Iustinian cel Mare are o tentativă de a reface vechiul imperiu, cucerind părţi importantate din Africa de Nord, Illiric şi Italia. Cetăţenii Italiei l-au primit cu răceală şi nu ca pe un eliberator.

Începând cu secolul al V-lea, Răsăritul şi Apusul au cunoscut o dezvoltare proprie, fiind despărţite prin limbă, cultură şi civilizaţie. Cei din Răsărit se simţeau superiori faţă de cei din Apus, bucurându-se de privilegiul celui mai avansat stat din vremea aceea. Răsăritenii îi dispreţuiau pe apuseni, socotindu-i barbari, fărã civilizaţie şi cultură. Apusenii i-au

privit pe răsăriteni cu invidie, fiind conştienţi că sunt moştenitorii unei glorii trecute. În secolul al IX-lea, diferenţa dintre cele două lumi era atât de mare, încât grecii şi apusenii se priveau cu dispreţ şi chiar cu resentimente. În acest context, episcopii creştini apuseni au trebuit să se îngrijească şi de situaţia politică, pentru că, conducerea creştină era slabă în acea vreme.

În secolul al VIII-lea, Pontifii romani realizează o apropiere de Regatul francilor, care era creştin, cerându-le ajutor acestora pentru alungarea longobarzilor din Italia. Regele Pipin cel Scurt trece cu armata în Italia şi îi alungă pe longobarzi, dăruind teritoriile din jurul Romei Papei Ştefan al II-lea, care întemeiază Statul Papal, pe care îl numeşte **Republica Romanorum.** Pentru a justifica întemeierea unui stat papal, Ştefan al II-lea a apelat la două documente neautentice, primul fiind lucrarea "Donatio Constantini". Autorul acestei lucrări neautentice arată că împăratul Constantin cel Mare ar fi dăruit Papei Silvestru I întreaga Italie, ca o recompensă pentru vindecarea sa de lepră, datorită botezului. Se ştie că împăratul Constantin s-a botezat abia pe patul de moarte, în anul 337, de către episcopul semiarian Eusebiu al Nicomidiei.

Un alt fenomen care a contribuit la răcirea relaţiilor dintre cele două lumi a fost iconoclasmul. În timpul crizei iconoclaste, mulţi apărători ai icoanelor s-au refugiat în Apus, fiind bine primiţi în Biserica Apuseană. Ca o răzbunare, împăratul inconoclast Leon al III-lea Isaurul dispune, în 731, ca provinciile din Illiric, Italia de Sud, Sicilia şi Creta, care erau pe atunci sub jurisdicţia Romei, să treacă în subordinea Patriarhiei de Constantinopol. Papii contemporani cu Leon al III-lea l-au anatematizat pe acesta ca eretic iconoclast. Această iniţiativă a împăratului bizantin a creat o stare de nemulţumire în Biserica Apuseană. De acum înainte, teritoriile menţionate vor fi obiect de dispută între cele două Biserici.

În 25 decembrie, anul 800, Carol cel Mare a fost încoronat împărat, de Papa Leon al III-lea, purtând denumirea de Împărat roman al Apusului. Acest gest a avut urmări neaşteptate pentru lumea politică şi creştină de atunci. Împăraţii bizantini s-au considerat jigniţi, pentru că se considerau singurii moştenitori legitimi ai vechiului Imperiu Roman. Toate aceste aspecte au contribuit la o pregătire, din punct de vedere politic şi cultural, a rupturii dintre Răsărit şi Apus.

Cauzele religioase.

Încă din Biserica primară, în Răsărit şi în Apus a existat o receptare diferită a creştinismului. Mediul cultural şi-a pus amprenta mai ales în partea practică a activităţii creştine apusene, pe când răsăritenii, având la bază bogata filosofie elină, au fost înclinaţi spre metafizică şi spre o telologie profundă, analizînd dogmatica creştină în toate aspectele ei. Datorită acestui lucru, majoritatea ereziilor din primele opt secole au apărut în Răsărit, fapt pentru care apusenii îi priveau cu neîncredere pe răsăriteni.

Creştinismul apusean, având la bază dreptul roman şi civilizaţia romană, s-a făcut remarcat prin lucruri practice, apusenii fiind buni administratori şi ocupându-se de probleme cultice şi de morala creştină. În vremea Sinoadelor ecumenice, apusenii şi răsăritenii au păstrat aceeaşi credinţă, luptând împreună împotriva ereziilor şi căutând să păstreze tradiţia comună a Bisericii unite. De-a lungul timpului, au apărut diferenţe între cele două Biserici. Cultul a luat o dezvoltare proprie, iar în ceea ce priveşte problema canoanelor, Biserica Apuseană a avut numeroase sinoade locale, ale căror hotărâri erau diferite de cele răsăritene.

Din punct de vedere dogmatic, diferenţele nu au fost mari, dar au fost atât de importante, încât în secolul al IX-lea au fost considerate o mare problemă pentru unitatea Bisericii.

În secolul al IV-lea, Fericitul Augustin învaţă o uşoară predestinaţie, care în Răsărit n-a fost primită cu bucurie. Din secolul al V-lea, s-a încetăţenit în Biserica Apuseană ideea primatului papal, care a luat o dezvoltare amplă în secolul următor. În timpul Sinoadelor ecumenice, Patriarhiile răsăritene au recunoscut un primat onorific al Papei de la Roma şi chiar un primat de iubire, dar nu şi unul jurisdicţional şi administrativ.

Din secolul al VI-lea, în Biserica Apuseană a apărut concepţia despre purgatoriu, un loc intermediar între Rai şi Iad, concepţie străină răsăritenilor. Data serbării Paştilor stabilindu-se la Sinodul I Ecumenic, a fost comună până în momentul în care Biserica Romei şi-a stabilit un alt algoritm astronomic, diferit de cel alexandrin. În anul 482, împăratul bizantin Zenon a încercat să îi împace pe ortodocşi cu monofiziţii, publicând un edict cu implicaţii teologice numeroase, "Henotikon". În acest edict erau şi elemente monofizite, astfel încât Biserica Apuseană a rupt legătura cu cea din Constantinopol, până în anul 519.

Această ruptură, de 37 de ani, a fost numită schisma lui Acacius, după numele patriarhului de Constantinopol din acea vreme. În anul 588, patriarhul de Constantinopol, Ioan al IV-lea Ajunătorul, într-un sinod local, a primit titlul de patriarh ecumenic, fapt ce a deranjat Biserica Apuseană, iar Papa Grigorie cel Mare, în semn de protest, s-a numit pe sine "Servus servorum Dei". Pe lângă aceste neînţelegeri de ordin teologic, cele două Biserici au început să-şi impute una alteia inovaţiile şi greşelile. Răsăritenii îi acuzau pe latini de practica celibatului preoţilor, deşi unele canoane prevedeau dreptul preoţilor de a fi însuraţi. Apusenii erau acuzaţi şi de încălcarea postului.

În anul 861, patriarhul Fotie al Constantinopolului, în urma unei dispute cu Papa Nicolae I, redactează o enciclică către episcopii răsăriteni, în care combate greşelile observate

de el în Biserica Apuseană. Cea mai importantă eroare dogmatică criticată de Fotie a fost adaosul din Simbolul de Credinţă Niceo-Constantinopolitan, numit Filioque. În secolul al V-lea, pentru a fi atraşi vizigoţii arieni la dreapta credinţă, episcopii spanioli au adoptat, la Sinodul din Toledo, din anul 447, o hotărâre, prin care afirmau că Sfântul Duh purcede şi de la Fiul. Din provincia Toledo, acest adaos s-a răspândit în Franţa, Anglia şi Italia de nord. În timpul lui Carol cel Mare, în anul 800, s-a ţinut un sinod în Aquisgrana, unde episcopii sinodali au aprobat această inovaţie în Simbolul roman de credinţă. Papa Leon al III-lea a protestat împotriva adaosului Filioque, aşezând la intrarea în biserica Sfântul Petru din Vatican două plăcuţe de argint, una în greacă şi una în latină: "Eu, Leon, am pus acestea din dragoste şi grijă pentru dreapta credinţă".

Generalizarea acestui adaos s-a făcut în Biserica Apuseană în 1014, în timpul împăratului german Henric al II-lea şi al Papei Benedict al VIII-lea. În secolul al IX-lea, răsăritenii au reproşat latinilor introducerea pâinii nedospite, numită azimă, la săvârşirea liturghiei, inovaţie care s-a generalizat în cultul apusean.

Reproşurile apusenilor în ceea ce îi priveşte pe greci erau numeroase. Bizantinii erau acuzaţi de simonie. Răsăritenii mai erau acuzaţi de practica botezului celor care fuseseră o dată botezaţi în numele Sfintei Treimi. O altă acuzaţie era următoarea: bizantinii pretindeau că doar Biserica lor este cea adevărată. O altă acuzaţie era în legătură cu căsătoria preoţilor, alta era pretenţia bizantinilor că legea lui Moise este blestemată, o altă acuzaţie era că grecii au scos din Simbolul de Credinţă adaosul Filioque. Acuzaţiile răsăritene şi apusene, cu excepţia lui Filioque, nu erau importante din punct de vedere dogmatic. În mentalitatea vremii de atunci, constituiau însă lucruri importante pentru creştini.

Prima fază a schismei.

Disputa dintre Patriarhul Fotie şi Papa Nicolae I

Papa Nicolae I a fost episcop al Romei între 858-867, iar Fotie a păstorit la Constantinopol între 858-867 şi 877-886. Fotie şi Nicolae au fost cele mai reprezentative figuri din lumea teologică din a doua jumătate a secolului al IX-lea. Ambii erau ambiţioşi şi hotărâţi să nu cedeze unul în faţa celuilalt. În Biserica Răsăriteană, în anul 847 a fost ales Patriarh de Constantinopol Ignatie, fiul fostului împărat Mihail I. Ignatie a fost un om deosebit, ducea o viaţă ascetică, era evlavios şi exigent din punct de vedere moral. Datorită exigenţei sale şi-a atras mulţi duşmani în rândul clericilor şi a secretarilor imperiali.

Printre duşmanii lui se numără şi prinţul Bardas. În anul 858, Patriarhul Ignatie refuză să-l împărtăşească pe Bardas, împotrivindu-se călugăriei silite a împărătesei Teodora şi a fiicelor ei. În urma acestor atitudini, patriarhul Ignatie este acuzat de conspiraţie şi exilat. Clericii răsăriteni s-au divizat, jumătate din ei arătându-se indignaţi de exilarea lui Ignatie. Pentru a împăca ambele părţi, împăratul numeşte patriarh, în decembrie 858, pe Fotie, un om laic, profesor la Universitatea din Constantinopol şi şef al gărzii imperiale. Fotie era cel mai erudit cărturar al vremii sale, necăsătorit, bun politician. După alegerea sa ca patriarh, Fotie a dorit să-i împace pe advesarii săi şi a convocat un sinod, în 859, ce s-a prelungit până în 861, în Biserica Sfinţii Apostoli, din capitala bizantină.

Partizanii lui Ignatie rostiseră o excomunicare împotriva lui Fotie, socotind alegerea acestuia drept necanonică. Prin urmare, sinodul convocat de Fotie răspunde cu o contra-anatemă, recunoscând legitimitatea alegerii făcute. După încheierea sinodului, Fotie trimite o epistolă Papei Nicolae I, prin care îl înştiinţează de hotărârile luate. Partida ignatiană a trimis propria versiune papei de la Roma, iar papa Nicolae I a văzut mai credibile relatările ignatienilor. Pentru a

împăca cele două Biserici, la îndemnul lui Fotie, împăratul bizantin convoacă un mare sinod la Constantinopol, fiind invitaţi cei patru Patriarhi răsăriteni şi Papa.

Sinodul a avut loc în 861, în prezenţa a 381 de episcopi. Papa Nicolae a trimis ca delegaţi pe episcopii Rodoald din Porto şi Zaharia din Anagni. Participanţii la sinod au considerat că alegerea lui Fotie este legitimă, inclusiv delegaţia papei. Papa Nicolae a respins însă hotărârea sinodului, i-a pedepsit pe delegaţii săi şi în 863, printr-un sinod din palatul Lateran, ia o măsură radicală, îl excomunică pe Fotie şi pe toţi clericii din subordinea acestuia. Această atitudine a însemnat prima ruptură gravă, după schisma lui Acacius şi preambulul schismei din 1054. Fotie nu a luat în seamă atitudinea lui Nicolae I. În anul 866 s-a redeschis problema bulgară, papa Nicolae a răspuns cererii ţarului bulgar Mihail, de a recunoaşte autonomia Bisericii Bulgare, şi de a trimite episcopi şi preoţi misionari în Bulgaria. Papa îi răspunde şi unor întrebări legate de credinţa creştină, în număr de 102, iar misionarii latini vor aduce în Bulgaria ritul latin.

Preoţii greci au fost alungaţi de aici în 867. Fotie convoacă un mare sinod la Constantinopol, combătând toate inovaţiile apusene şi arătându-se indignat de modul în care au fost alungaţi clericii bizantini din Bulgaria. La acest sinod au participat şi câţiva reprezentanţi ai Bisericii Romei. Hotărârile sinodului au fost următoarele: excomunicarea Papei Nicolae I şi declararea ca fiind eterodoxe inovaţiile apusene. Hotărârile sinodului au fost duse şi la Roma, spre a fi luate la cunoştinţă de Papa Nicolae I. Clericii apuseni s-au simţit jigniţi de către sinodul răsăritean, privind inovaţiile lor şi alcătuiesc lucrări polemice împotriva răsăritenilor.

În noiembrie 867, papa Nicolae I trece la cele veşnice, iar în acelaşi an, noul împărat bizantin, Vasile I Macedoneanul, îl arestează pe patriarhul Fotie şi îl exilează, fiind readus pe scaunul patriarhal din Constantinopol bătrânul Ignatie. Noul

papă, Adrian al II-lea, a încercat o împăcare cu Ignatie, excomunicările dintre cele două Biserici fiind ridicate. În 869, Patriarhul Ignatie convoacă la Constantinopol un sinod, care a fost numit al VIII-lea ecumenic. Printre delegaţi s-a numit şi trimisul papei, Anastasie Bibliotecarul. La această adunare au luat parte 102 episcopi, iar patriarhul Fotie a fost dat din nou anatemei. Sinodalii n-au luat nici o măsură împotriva inovaţiilor latine, pentru că se dorea o împăcare între cele două Biserici.

Sinodul a dat 27 de canoane, recunoscute în Răsărit şi în Apus. Recunoaşterea primatului papal s-a făcut doar onorific, afirmându-se că cei cinci Patriarhi vechi sunt egali între ei. În timpul lucrărilor sinodului a sosit la Constantinopol delegaţia bulgară, care a ridicat problema jurisdicţiei asupra Bisericii bulgare. Reprezentanţii papei au protestat. Împăratul Vasile Macedoneanul l-a rechemat pe Fotie din exil, numindu-l dascăl al fiilor săi. La stăruinţele împăratului, cu puţin timp înainte de moartea lui Ignatie, cei doi foşti adversari s-au împăcat.

În 867, după moartea lui Ignatie, Fotie este rechemat în scaunul patriarhal. Nemulţumit de anatemizarea rostită împotriva sa de sinodul ignatian, considerat al VIII-lea ecumenic, Fotie convoacă un mare sinod în anul 879, în prezenţa a 383 de episcopi. Noul papă, Ioan al VIII-lea, a trimis reprezentanţi la acest sinod. Sinodul a revocat excomunicarea lui Fotie, proclamând propria adunare al VIII-lea sinod ecumenic. Una din hotărârile cele mai importante a fost proclamarea simbolului de credinţă Niceo-Constantinopolitan drept singurul valid, fără adaosul Filioque. Această hotărâre a fost aprobată şi de reprezentanţii papalităţii. Sinodul a mai hotărât şi o întâietate în ceea ce priveşte primatul Romei şi apoi al Constantinopolului, menţionând că Noua Romă este egală în drepturi cu cea veche. Papa Ioan al VIII-lea a sperat ca Fotie să revină la vechile hotărâri în ceea

ce priveşte problema bulgară. Deşi a acceptat hotărârile sinodului, Ioan al VIII-lea s-a declarat nemulţumit. Până azi, istoricii latini consideră că sinodul fotian nu poate fi numit al VIII-lea ecumenic.

XX. Schisma cea mare din 1054

În anul 1054, Papă al Romei era germanul Leon al IX-lea, care a păstorit între 1048-1054, iar patriarh al Constantinopolului era Mihail Kerularios. După secolul al IX-lea, raportul dintre Biserica de Apus şi cea din Răsărit nu a ajuns la o apropiere precum în trecut. Relaţiile au rămas tensionate, datorită unor probleme jurisdicţionale şi administrative, mai puţin teologice. Abuzurile unor împăraţi bizantini, care au înlăturat patriarhi venerabili de Constantinopol, au dus la apelul făcut Papei de la Roma, de a se pronunţa în privinţa alegerii noilor patriarhi. Papa Ioan al XI-lea, în 931, a recunoscut alegerea ca patriarh de Constantinopol a lui Teofilact, fiul împăratului Leon al VI-lea Filozoful. Anumiţi patriarhi răsăriteni au fost aşa de înverşunaţi, încât numele Papei a fost şters din dipticele patriarhiei de Constantinopol. Relaţia dintre cele două Biserici a fost tot mai tensionată, mai ales după introducerea permanentă a lui Filioque în simbolul de credinţă roman, în 1014.

Papa Leon al IX-lea a fost un papă reformator, care dorea să refacă prestigiul şi autoritatea Bisericii Apusene. Patriarhul de Constantinopol, Mihail Kerularios, era un om ambiţios, energic, care dorea să se afirme în egală măsură. Împăratul Bizanţului era Constantin al IX-lea, care nu s-a remarcat prin aproape nimic, fiind un om dispus la nenumărate concesii. Sfetnicul cel mai important al Papei Leon era episcopul Humbert, cardinal de Silva Candida.

În secolul al IX-lea a izbucnit un nou conflict între Roma şi Constantinopol. Patriarhia de Constantinopol avea episcopii sufragane în Sicilia şi în Italia de Sud, reminiscenţe ale vechilor posesiuni bizantine. Venirea normanzilor în Italia de Sud a avut consecinţe nefaste asupra clericilor bizantini. După moartea lui Vasile al II-lea Macedoneanul, nu s-au mai arătat împăraţi bizantini de renume, care să apere interesele Bisericii greceşti. Normanzii au venit în Italia pentru a-i alunga pe arabi, şi au rămas acolo, întemeind un stat propriu, cu capitala la Napoli. Papa Leon al IX-lea a ajuns la un conflict de interese cu Biserica Bizantină, datorită jurisdicţiei asupra Italiei de Sud. Papa Leon sprijinea celibatul clericilor, iar preoţii greci care erau căsătoriţi nu erau un exemplu bun pentru politica sa. Interesele Papei s-au pus în practică, preoţilor greci din Italia li s-a impus celebrarea în ritul latin. Armata statului papal a fost învinsă de oştile normande, astfel încât Papa Leon a căutat sprijin de la Imperiul Bizantin.

În anul 1053, Papa desfiinţează episcopiile greceşti, care erau în număr de 31, din sudul Italiei şi Sicilia, aducând grave învinuiri clericilor greci. Ca o contramăsură, Kerularios interzice clericilor latini să slujească în ritul apusean la Constantinopol. La îndemnul patriarhului de Constantinopol se scriu tratate polemice împotriva latinilor. Principalii autori au fost Nichita Sthetatos şi arhiepiscopul Leon din Ohrida. Aceste scrieri sunt traduse în latină şi ajung la cunoştinţa cardinalului Humbert şi a Papei Leon. Răspunsul latinilor se concretizează în alte scrieri polemice, Biserica bizantină fiind numită adunare a schismaticilor şi sinagoga satanei.

Constantin al IX-lea a dorit să încerce o împăcare a celor două tabere, hotărând convocarea unui sinod la Constantinopol, unde să fie discutate toate problemele grave, aflate în dispută între cele două Biserici. În ianuarie 1054 a plecat spre Constantinopol o delegaţie papală, în frunte cu Humbert şi arhiepiscopul Petru din Amalfi. Delegaţia a ajuns

în Constantinopol şi a fost cazată la mănăstirea unde era stareţ Nichita Sthetatos, autorul unei lucrări polemice împotriva latinilor. La solicitarea împăratului, stareţul Nichita îşi arde scrierile polemice, drept un gest de bunăvoinţă faţă de delegaţii papali. Împăratul Constantin al IX-lea primeşte delegaţia papală cu onorurile cuvenite unui şef de stat. Patriarhul Kerularios nu s-a întâlnit cu delegaţii papei, temându-se să nu izbucnească un conflict înainte de sinod.

Între timp, Papa Leon al IX-lea moare, în aprilie 1054. Humbert şi-a pierdut răbdarea şi nu a mai aşteptat începerea lucrărilor sinodale, compunând o anatemă, pe care a depus-o în 16 iulie 1054, pe masa Sfântului Altar din biserica Sfâta Sofia. În acest act de excomunicare, cardinalul Humbert îi anatemiza pe patriarhul Kerularios, pe arhiepiscopul Leon din Ohrida, pe stareţul Nichita Sthetatos şi pe toţi clericii şi credincioşii care îi vor sprijini pe aceştia. În 16 iulie, Humbert a intrat în Sfânta Sofia, a aşezat actul pe masa altarului, şi înainte de a pleca din biserică, şi-a scuturat simbolic praful de pe încălţăminte, rostind: ”Dumnezeu să vadă şi să judece”.

Traducerea actului a durat o săptămână, pentru că puţini teologi răsăriteni ştiau limba latină. Prin actul de excomunicare, Humbert îi acuza pe greci că sunt simoniaci şi vând Harul Sfântului Duh pe bani, ridică eunucii în cadrul clerului, rebotează creştini botezaţi în numele Sfintei Treimi, permit căsătoria clericilor, ironizează legea lui Moise, elimină adaosul Filioque din Simbolul Credinţei. Acuzaţiile aduse n-au un temei profund teologic. Cele mai multe se referă la probleme practice sau cultice. După traducerea actului, credincioşii greci s-au scandalizat. Delegaţii papali au părăsit, între timp, capitala bizantină. Împăratul Constantin, speriat de această anatemizare, a răspuns patriarhului Kerularios că, dacă ar fi ştiut de intenţia lui Humbert, l-ar fi condamnat el însuşi. Drept răspuns, Kerularios a convocat în 24 iulie 1054 un sinod la Constantinopol, care a hotărât următoarele: anatemizarea

cardinalului Humbert, a arhiepiscpului Petru din Amalfi, a delegaţilor papali, a Papei Leon al IX-lea şi a întregii Biserici Apusene.

Prin aceste două gesturi s-a produs marea ruptură între Biserica din Răsărit şi cea din Apus. Patriarhul Kerularios a trimis hotărârea sa patriarhilor răsăriteni, însoţind-o de o veche enciclică a lui Fotie, în care erau acuzate inovaţiile latine. Papii ce i-au succedat lui Leon al IX-lea nu au confirmat excomunicarea rostită de Humbert. Contemporanii n-au acordat importanţă acestui eveniment, pentru că divergenţele dintre Biserica Răsăriteană şi cea Apuseană erau la ordinea zilei. Marea schismă n-a avut urmări imediate în plan dogmatic, cultic şi liturgic. Până în secolul al XIII-lea, preoţii apuseni şi cei răsăriteni au continuat să celebreze împreună, mai ales în insulele greceşti din Marea Mediterană aflate sub stăpânire apuseană.

Creştinii au devenit conştienţi de implicaţiile schismei abia în 1204, când capitala bizantină a fost cucerită şi prădată de cavalerii cruciadei a patra. Încercări de refacere a unităţii au existat în Evul Mediu, dar nici una nu a durat şi nici nu a fost făcută din dorinţă sinceră, ci din interese politice. Excomunicarea a durat până în anul 1965, când, în 7 decembrie, Papa Paul al VI-lea şi patriarhul Athenagoras de Constantinopol au revocat anatemele din 1054, mărturisind că gestul lor este un act de dreptate şi iertare reciprocă. Deşi anatemele au fost ridicate, diferenţele dogmatice, cultice şi canonice dintre cele două Biserici, împiedică în continuare revenirea la idealul unei singure Biserici Creştine.

Biserica între secolele XI-XV (1054-1517)

XXI. Situaţia generală în Biserica creştină, între secolele XI-XV şi răspândirea creştinismului în Apus şi în Răsărit

Situaţia generală a Bisericilor, în secolele XI-XV

În primul mileniu creştin, Biserica a fost nedespărţită. După Sinoadele al III-lea şi al IV-lea ecumenice, s-au desprins din Biserica cea Una, Bisericile numite nestoriene şi monofizite. Cele şapte sinoade ecumenice au contribuit la cristalizarea învăţăturilor dogmatice şi au înlăturat principalele erezii. Diferenţele culturale, politice şi religioase din lumea apuseană şi din cea răsăriteană au dus la sfâşierea unităţii Bisericii, concretizată prin schisma cea mare din 1054. După această ruptură, creştinii răsăriteni şi cei apuseni au pierdut conştiinţa unităţii. Bisericile au avut o dezvoltare proprie.

Acţiunea cea mai tulburătoare, care a întrerupt pentru multă vreme relaţiile spirituale între cele două lumi, a fost cucerirea capitalei bizantine de cavalerii latini participanţi la cruciada a IV-a, în 1204. După această dată, răsăritenii şi apusenii se vor privi cu ură, iar neînţelegerile vor fi tot mai numeroase. Perioada secolelor XI-XIII este dominată de Evul Mediu şi de relaţiile feudale, mai ales în partea apuseană a Europei. În această perioadă apar cruciadele, încercări apusene de a recâştiga teritoriul Ţării Sfinte şi o parte a lumii orientale. Tot în această perioadă, Europa se confruntă cu un mare val al năvălirilor popoarelor asiatice: pecenegii, cumanii, mongolii, turcii şi tătarii.

În partea apuseană a Europei, feudalismul a cunoscut maxima dezvoltare. Întreaga societate a fost organizată după principiile feudale. Suzeranitatea şi vasalitatea erau

principalele elemente ale subordonării dintre regalitate, nobilime şi clasele inferioare. Vechea orânduire din perioada antică târzie a fost înlocuită cu altă orânduire, tipică perioadei medievale. Regii şi principii apuseni dăruiau nobililor vasali domenii, demnităţi şi chiar castele. Cei care le primeau erau numiţi vasali. Cuvântul vasal vine din limba celtică veche şi înseamnă om. Aceste relaţii de vasalitate au contribuit la dezvoltări economice şi militare ale statelor apusene. Principii şi regii apuseni îşi protejau supuşii, acordându-le protecţie, iar vasalii erau obligaţi să asculte de stăpâni, să le acorde ajutor militar şi o parte din venituri.

Clasa nobiliară avea la rândul ei vasali, slujitori, ţărani liberi şi iobagi, care depindeau într-o măsură mai mare sau mai mică de stăpânii lor. Relaţiile feudale din lumea răsăriteană erau puţin diferite faţă de cele din Apus, datorită mentalităţii orientale. Dacă în Apus majoritatea nobililor aveau o curte seniorială, iar unii chiar şi castele, în Răsărit, nobilii bizantini şi slavi aveau o altă concepţie despre sistemul de vasalitate. Împăraţii bizantini recompensau cu moşii întinse pe creştinii credincioşi lor, lucru ce a dus la slăbirea puterii imperiale. Începând cu secolul al XI-lea, datorită schimbării sistemului economic bizantin, împăraţii au fost nevoiţi să angajeze zeci de mii de mercenari pentru armata bizantină.

Pentru a întreţine mercenarii, statul bizantin întreţinea cea mai apăsătoare fiscalitate a vremii. În Răsărit exista mai puţină tensiune socială, raporturile dintre clase nefiind atât de nete precum în Apus. Cruciadele au schimbat sistemul de valori în Răsărit. Schimburile comerciale şi venirea negustorilor şi a meseriaşilor apuseni a dus la o influenţă benefică în Răsărit. Episcopii apuseni s-au integrat destul de bine în sistemul feudal, episcopiile mari şi mănăstirile renumite rivalizau cu marii nobili apuseni. Datorită acestui lucru, anumiţi episcopi sau abaţi apuseni se comportau ca nişte seniori feudali. În anumite ţări apusene, precum Franţa,

Germania, Spania şi Polonia, înalţii prelaţi puteau dobândi chiar titluri nobiliare ca duci, prinţi, conţi sau electori.

Celibatul preoţilor interzicea lăsarea averii drept moştenire unei rude, dar abuzurile erau atât de multe, încât sinoadele reformatoare din secolul al XIV-lea au luat atitudine împotriva acestor lucruri. Sunt numeroase cazurile în care clericii apuseni au ajuns în conflicte cu oamenii simpli, datorită abuzurilor, unii prelaţi fiind ucişi în timpul conflictelor. În Răsărit, mănăstirile mari au beneficiat de multe danii, având moşii întinse, unde lucrau mulţi iobagi. Tot în Răsărit, relaţiile de aservire au devenit mai grele ca în Apus, mai ales în Rusia, unde această stare a persistat până în vremea reformelor ţarului Petru cel Mare.

Din punct de vedere politic, Europa a cunoscut numeroase perioade de nelinişte, datorită invaziei ultimului val al popoarelor de stepă. Timp de peste 300 de ani, pecenegii, cumanii, mongolii şi tătarii au jefuit şi au distrus aşezări şi provincii din estul Europei şi din Asia Mică, pătrunzând până în Europa Centrală. Tribul turcilor selgiucizi a venit în Asia Mică în secolul al XI-lea şi va deveni principala forţă politică a lumii islamice. În 1071, lumea bizantină primeşte două lovituri care au fost primele dintr-un şir lung ce avea să se încheie în 1453. În anul 1072, normanzii cuceresc ultimele posesiuni bizantine din Italia de sud. În acelaşi an, împăratul Roman al IV-lea, în fruntea unei armate de 100 de mii de oameni, este înfrânt de selgiucizi în bătălia de la Mantzikert. În urma bătăliei, însuşi împăratul este luat prizonier, fiind eliberat în urma cedării unor provincii importante din Asia Mică.

După această victorie, turcii întemeiază Sultanatul de Iconium. În secolul al XII-lea, câţiva împăraţi destoinici au încercat să recucerească teritoriile pierdute în Asia Mică, profitând şi de o alianţă cu cavalerii cruciaţi. Împăratul Manuel I Comnenul poartă o nouă bătălie în 1176, la Miriokefalon, unde este învins de turci, pierzând ceea ce înaintaşii săi

reuşiseră să câştige. După această înfrângere a bizantinilor, turcii nu au mai putut fi alungaţi din Asia Mică. În anul 1185, doi fraţi români, Petru şi Asan, în alianţă cu bulgarii, au constituit un stat vlaho-bulgar la sudul Dunării, revoltându-se împotriva Bizanţului, în timpul împăratului Isaac al II-lea Anghelos, datorită grelelor taxe impuse de împărat. Petru şi Asan înfiinţează între Dunăre şi nordul Greciei un stat vlaho-bulgar, cu capitala la Târnovo, în detrimentul statului bizantin.

În aprilie 1204, cavalerii cruciaţi cuceresc Constantinopolul, întemeind Imperiul latin de Constantinopol, sub conducerea împăratului Balduin I. Rămăşiţele Imperiului Bizantin au fost împărţite după sistemul feudal din Apus, în mai multe formaţiuni politice: Regatul de Tessalonic, Ducatul Atenei şi principatul de Ahaia. Grecii au fost nevoiţi să se retragă în Asia Mică. Acest stat bizantin a durat până în 1261, când bizantinii recuceresc Constantinopolul. Bizanţul mai stâpanea Despotatul de Epir în Macedonia şi pe malul Mării Negre Imperiul grec de la Trebizonda, care a durat până în 1461. Statul latin de Constantinopol a durat 57 de ani.

Patriarhia ecumenică a fost nevoită să se mute la Niceea, împăratul latin înfiinţând o patriarhie latină la Constantinopol. În anul 1261, bizantinii îşi recuceresc fosta capitală, în timpul împăratului Mihail al V-lea Paleologul. Imperiul Bizantin restaurat nu a mai avut forţa, nici strălucirea celui vechi, fiind ameninţat de turci, veneţieni, bulgari şi sârbi. În 1274, împăratul Mihail al VIII-lea Paleologul militează pentru refacerea unităţii bisericeşti, recunoaşte valabilitatea hotărârilor Sinodului unionist de la Lyon. Urmaşii săi au renunţat la această unire, rupând din nou legăturile cu Biserica Apuseană.

Pericolul cel mai mare pentru lumea bizantină îl constituiau turcii. În anul 1354, în plin război civil bizantin, turcii sunt aduşi în Europa, ca mercenari, de către bizantini, stabilindu-se definitv în Europa. În 1365, sultanul Murad

stabileşte capitala sultanatului său în vechea cetate bizantină Adrianopol. Din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, turcii vor duce o politică de expansiune în sudul Europei, restrângând teritoriile Imperiului Bizantin la câţiva zeci de mii de kilometri pătraţi în jurul capitalei bizantine. În anul 1389, turcii învinge armata sârbă a cneazului Lazăr în bătălia de la Kossovopolje, iar Serbia îşi pierde independenţa. În 1393, Ţaratul bulgar cu capitala la Târnovo, sub conducerea despotului Ioan Şişman, este cucerit de sultanul Baiazid I Yldîrîm. În 1396, are loc marea bătălie de la Nicopole, în care o mare armată creştină, alcătuită din cavaleri apuseni, ostaşi maghiari şi români, este învinsă de Baiazid.

În urma victoriei, turcii vor stăpâni întreaga Bulgarie, până în secolul al XIX-lea. Dominaţia turcă cunoaşte şi un regres, de care lumea creştină nu a ştiut profita. În 1402, marele Han mongol, Timur Lenk, îl învinge pe Baiazid la Ankara. Urmaşii lui Baiazid refac prestigiul statului turc, cucerind nordul Greciei şi Tessalonicul. O ultimă încercare de a salva statul bizantin eşuează în 1444, când, în bătălia de la Varna, ostaşii creştini unguri, polonezi şi români, conduşi de Iancu de Hunedoara, sunt învinşi de turci. În mai 1453, armata turcă, condusă de tânărul sultan Mahomed al II-lea, cucereşte Constantinopolul, determinând sfârşitul unui măreţ imperiu creştin.

Consecinţele prăbuşirii statului bizantin au fost dezastruoase pentru creştinii răsăriteni. Până în secolul al XIX-lea, creştinii din Orientul mijlociu, din Asia Mică, din sudul şi din estul Europei, s-au aflat sub stăpânire otomană, în afara Rusiei nemaiexistând un stat ortodox liber. Creştinii de sub stăpânirea turcească au avut o viaţă de asuprire, iar în aceste condiţii progresul teologic şi cel cultural a fost imposibil de realizat. Fărâmiţarea feudală a avut urmări şi asupra ţinuturilor din Rusia, iar statele timpurii ruseşti, organizate în cnezate, au avut de dus o luptă aprigă împotriva mongolilor şi a tătarilor.

Marile invazii mongole din secolele XIII-XIV au distrus Cnezatul Kievului, ţinuturile acestuia rămânând sub dominaţia hanului tătar până spre 1500. În aceste condiţii, Biserica Rusă şi-a obţinut autocefalia în secolul al XV-lea. Statul maghiar a avut o evoluţie ascendentă, fiind o mare putere în Europa centrală, până la lupta de la Mohacs, din 1526, când turcii au zdrobit armata maghiară. Statul polonez şi-a consolidat puterea, dominând centrul şi estul Europei. Maghiarii şi polonezii au rămas fideli catolicismului. Bisericile de aici au cunoscut o dezvoltare majoră în Evul Mediu.

În Germania, împăraţii germani, urmaşi ai lui Carol cel Mare, au încercat să refacă vechiul Imperiu Carolingian, reformând papalitatea. Anglia şi Franţa au cunoscut o dezvoltare aparte, datorită cuceririi Angliei de către Wilhelm I, în 1066. Urmaşii săi, regii angevini, cunoscuţi în Anglia drept dinastia Plantagenetă, au ajuns să stăpânească aproape jumătate din Franţa. Teoretic, deşi regii englezi erau vasali regilor Franţei, stăpâneau un teritoriu de două ori mai mare. În anul 1338, neînţelegerile franco-engleze au dus la izbucnirea războiului de 100 de ani, ce s-a sfârşit abia în 1453.

La sfârşitul lui, englezii au fost alungaţi din Franţa, regii francezi reuşind să îşi unifice ţara. La sfârşitul secolului al XV-lea, Franţa devine cel mai puternic stat din Europa. În Spania, regatele mai mici s-au aliat între ele, încercând să îi alunge pe arabi, acest proces numindu-se Reconquista. Căsătoria principesei Isabela de Castilla cu regele Ferdinand de Aragon, de la sfârşitul secolului al XV-lea, a dus la unificarea Spaniei, această ţară devenind, pentru multă vreme, una din marile puteri ale lumii.

Răspândirea creştinismului în Răsărit şi în Apus, în secolele XI-XV

Spre deosebire de secolele anterioare, răspândirea creştinismului are rezultate modeste între secolele XI-XV.

Cauzele cele mai importante sunt cele politice. Mai mult de jumătate din lumea creştină era sub stăpânire islamică. În această perioadă, sute de mii de creştini au fost forţaţi să adere la islamism, în ţări ca Egipt, Palestina, Siria şi în Asia Mică. Patriarhii răsăriteni au încercat să păstreze credinţa creştină, depunând mari eforturi pentru menţinerea tradiţiei creştine.

Spre deosebire de epoca anterioară, Biserica bizantină nu a mai reuşit să întreprindă mari misiuni de evanghelizare, datorită împărţirii statului bizantin. Biserica ortodoxă din cnezatele ruseşti a cunoscut cea mai amplă dezvoltare, întreprinzând importante misiuni de încreştinare la popoarele baltice, în nordul Caucazului şi spre munţii Urali. În secolul al XIII-lea, preoţii ortodocşi ruşi încep încreştinarea lituanienilor, iar la început misiunea lor are succes. Sub presiunea cavalerilor teutoni, lituanienii vor îmbrăţişa catolicismul. Sub presiunea polonezilor, lituanienii şi estonienii vor accepta ritul latin, renunţând la creştinismul răsăritean.

Preoţii ortodocşi fac misiuni de evanghelizare la anumite triburi tătare, misiuni încununate cu o reuşită, pentru câteva decenii. Spre deosebire de creştinii ortodocşi, nestorienii şi monofiziţii realizează cele mai multe încercări de evanghelizare în acea vreme. Creştinii nestorieni vor avea misiuni până în China şi până în Mongolia. În secolul al XIV-lea, numărul creştinilor nestorieni din Asia centrală şi din China era de aproximativ 100 de mii. Statul chinez nu a privit cu ochi buni trecerea la creştinism, iar conflictele dintre mongoli şi chinezi au dus la destrămarea comunităţii nestoriene.

Comunităţi creştine mai importante erau în Mesopotamia, în Persia şi în India, unde urmaşii creştinilor nestorieni şi-au păstrat credinţa nealterată, până în timpul colonizării britanice din secolul al XIX-lea. În Biserica Apuseană, misiunile de evanghelizare nu au mai fost atât de numeroase ca în trecut, deoarece majoritatea statelor

adoptaseră deja creştinismul. În această vreme, s-a convertit tribul germanilor prusieni, de la Marea Baltică, precum şi câteva triburi nordice din nordul Suediei şi din Finlanda. În Finlanda, creştinismul pătrunde în secolul al XII-lea. În decurs de 100 de ani, în nordul Europei, majoritatea locuitorilor au adoptat noua religie.

XXII. Cruciadele

Prinţesa bizantină Ana Comnena a fost martor ocular al primei cruciade, descriind evenimentele în lucrarea sa "Alexiada". Ea este impresionată de cavalerii cruciaţi, relatând că niciodată Constantinopolul nu mai văzuse aşa o mulţime de oameni. Cruciada reprezintă un fenomen tipic Evului Mediu, înscriindu-se în normele şi categoriile de tip feudal.

Cauzele cruciadelor sunt complexe, de ordin politic, social şi religios. Din punct de vedere politic, seniorii apuseni urmăreau spiritul de aventură caracteristic Evului Mediu, având idealuri de a întemeia state creştine în Orientul Mijlociu. Din punct de vedere social, cavalerii şi nobilimea au reprezentat procentul cel mai mare al cruciaţilor, dar, pe lângă aceştia, au fost atraşi de mirajul Orientului meşteşugarii, negustorii, ţăranii, cerşetorii şi oamenii simpli.

Declanşarea unei cruciade era un fenomen complex, care punea în mişcare sute de mii de oameni. De-a lungul drumurilor parcurse de cruciaţi, se înregistrau adesea jafuri şi alte abuzuri. Anumite state apusene au văzut în cruciade o posibilitate de a-şi mări posesiunile, de a face comerţ, de a-şi întări flota şi de a-şi întări poziţia din punct de vedere politic. Din punct de vedere social, cruciadele au produs mutaţii importante în angrenajul economic european. Anumite regiuni din Europa au ajuns să fie aproape depopulate. datorită numărului mare de persoane care plecau în cruciade. Din punct de vedere religios, papalitatea a fost principalul factor ce a încurajat fenomenul cruciadelor.

La sfârşitul secolului al XI-lea, exista o adevărată renaştere spirituală în lumea apuseană, iar creştinii au devenit sensibili la situaţia locurilor sfinte. Exista un curent conform căruia, nu numai Europa trebuia să fie creştină, dar întreaga lume trebuia încreştinată, de aceea cruciaţii se simţeau datori să asculte îndemnurile clericilor, de a-i înlătura pe

necredincioşi din Ţara sfântă. Din punct de vedere politic, înainte de izbucnirea primei cruciade, statul bizantin era foarte slăbit, armata fiind aproape distrusă în bătălia cu turcii de la Mantzikert, din 1071. La sfârşitul secolului al XI-lea, turcii au cucerit Capadocia, profanând mormântul Sfântului Vasile cel Mare. În 1086, turcii cuceresc şi Antiohia, masacrând numeroşi creştini, iar Ierusalimul era o cetate închisă pentru creştini, care nu aveau voie să meargă în pelerinaj, aflându-se în stăpânirea dinastiei Fatimizilor, din Egipt.

Cruciada I (1096-1099)

Papa Urban al II-lea plănuia de mult sa încerce o unire a suveranilor apuseni, pentru a-i îndemna să întreprindă o expediţie militară în Orientul mijlociu, împotriva musulmanilor. Prilejul a sosit în 1095, când împăratul bizantin Alexios I Comnenul îi cere ajutorul papei, rugând pe apuseni să îl sprijine pentru alungarea turcilor din Asia Mică. În 1095, aflându-se în Franţa, Papa Urban al II-lea ţine o cuvântare plină de zel, îndemnând la eliberarea locurilor sfinte. Nobilii prezenţi la predică au luat acest lucru ca pe un semn divin, angajându-se să plece în cruciadă, în vara anului 1096.

Cavalerii care au pornit la război au gravat pe haine şi pe scuturi semnul Sfintei Cruci, primind numirea de cruciaţi. Pregătirea cruciadei a durat aproape nouă luni, fiind nevoie de timp şi de resurse, pentru a aduna o armată cu şanse de izbândă în faţa musulmanilor. Nemulţumiţi că nobilii apuseni întârzie plecarea, oamenii simpli, înflăcăraţi de predica papei, au pornit o cruciadă populară. Cavalerul german Walter cel Sărac şi călugărul francez Petru Eremitul au condus fiecare câte o cruciadă populară, adunând un grup de 50 de mii de persoane, bărbaţi, femei şi copii, care au ajuns în august 1096, în faţa

zidurilor Constantinopolului, trecând prin Ungaria, Serbia şi Bulgaria.

Împăratul bizantin i-a trecut în partea asiatică a strâmtorii Bosfor, dar cruciaţii au fost masacraţi de turci, iar cei rămaşi în viaţă au fost vânduţi ca şi sclavi. Adevărata cruciadă a pornit în 1096. Cruciaţii s-au împărţit în patru mari grupuri, plecând din Franţa, Anglia, Italia şi Germania. Prima grupare a fost a cavalerilor francezi şi germani, sub conducerea lui Godefroy de Bouillon. Majoritatea cavalerilor proveneau din provincia Lotharingia. Lor li s-au adăugat şi alţi cavaleri francezi şi germani, conduşi de Robert de Flandra, fiul lui Wilhelm Cuceritorul, şi de Balduin de Boulogne. Această grupă, de peste 30 de mii de persoane, a traversat Europa pe uscat, prin Ungaria, Serbia şi Bulgaria, ajungând la Constantinopol înainte de Crăciunul anului 1096.

A doua grupă a provenit din Franţa centrală şi de nord, cărora li s-au adăugat cavalerii englezi, sub conducerea lui Robert de Courtheuse, fiul cel mare al lui Wilhelm Cuceritorul. Această grupă a intrat în 1096 în Italia. Cruciaţii au traversat Marea Adriatică şi ajung la Constantinopol în 1097. A 3-a grupă provine din sudul Franţei, fiind condusă de contele Raymond de Toulouse. Traversează Italia, Dalmaţia şi ajung la Constantinopol. Ultima grupă era aceea a normanzilor din Italia de sud, fiind şi cea mai bine organizată, sub conducerea lui Bohemond din Tarent şi a lui Tancred. Cavalerii normanzi traversează Marea Adriatică şi ajung la Constantinopol după câteva jafuri în ţările balcanice.

În primăvara lui 1097, se strâng la Constantinopol 200 de mii de cavaleri. Alexios I a încheiat cu majoritatea nobililor cruciaţi un jurământ de vasalitate, înţelegându-se ca teritoriile cucerite de la turci să fie redate bizantinilor. Cruciaţii au îndeplinit acest jurământ, cu exceptia lui Raymond de Toulouse şi a lui Tancred. În vara lui 1097, cruciaţii trec în Asia Mică şi, sprijiniţi de bizantini, atacă cetatea Niceea, pe

care o cuceresec de la turci. Treptat, cuceresc toată Asia Mică, ajung în octombrie 1097 în faţa Antiohiei, pe care o cuceresc în vara lui 1098. Din armata iniţială au mai rămas 40 de mii de cruciaţi.

În anul 1097 cuceresc şi cetatea Edessa şi înfiinţează aici primul stat apusean din Orient, iar Balduin se încoronează principe al Edessei. În acest an, cruciaţii înfiinţează al doilea stat apusean din Orientul mijlociu, cu capitala la Antiohia, care va dura până în secolul al XIII-lea. Rege al Antiohiei a fost încoronat Bohemund din Tarent. Patriarhul grec al Antiohiei a fost înlocuit cu unul latin, deşi majoritatea creştinilor erau sirieni. Cruciaţii rămaşi s-au îndreptat spre Ierusalim, asediind cetatea timp de 3 zile, în luna iulie 1099. După intrarea în oraş, cruciaţii au comis un adevărat masacru, omorând 20 de mii de persoane, evrei, musulmani şi chiar creştini.

Un martor ocular descrie că, a curs atât de mult sânge, încât străzile Ierusalimului erau roşii. Teritoriile din jurul Ierusalimului au constituit Regatul latin de Ierusalim, iar primul rege a fost ales Godefroy de Bouillon. Patriarhul grec al Ierusalimului a fost înlocuit şi aici cu unul latin. Cavalerii cruciaţi au mai înfiinţat un stat latin, cu capitala la Tripoli, în Siria, în anul 1102. Prima cruciadă a avut un succes politic şi militar, dar a creat şi multe nemulţumiri, datorită masacrelor comise în rândul musulmanilor. Relaţia dintre Bizanţ şi Apus a devenit mai încordată, datorită nerespectării jurământului de vasalitate. Cu ajutorul flotelor cetăţilor italiene Veneţia şi Genova, cruciaţii au transportat în Orient mulţi pelerini şi chiar colonişti, nobilii apuseni primind în stăpânire diverse posesiuni în regatele nou înfiinţate.

Cruciada a II-a (1147-1149)

Conducătorii statelor latine nu s-au ajutat unii pe alţii. Rivalitatea dintre ei s-a făcut simţită şi în plan politic. De acest lucru au profitat musulmanii, care au cucerit Edessa în 1146,

masacrând pe toţi creştinii. Carnagiul de la Edessa a produs o adevărată emoţie în lumea creştină apuseană. Principii apuseni au fost conştienţi că viitorul statelor latine din Orient urmează să aibă aceeaşi soartă. În anul 1145, Papa Eugeniu al III-lea îndeamnă la o nouă cruciadă, pentru eliberarea Edessei. Unul din clericii latini care au militat pentru pornirea în cruciadă a fost învăţatul călugăr Bernard de Clairvaux.

De organizarea cruciadei s-a ocupat regele Franţei, Ludovic al VII-lea, şi împăratul Germaniei, Conrad al III-lea, fapt pentru care istoria a numit-o cruciada franco-germană. Armata germană, cu 70 de mii de cavaleri, a plecat în primăvara lui 1047, spre Edessa. Armata franceză a urmat acelaşi traseu, pornind din Franţa, în vara aceluiaşi an. Împăratul bizantin Manuil I Comnenul i-a ajutat pe cruciaţi să treacă în Asia Mică. Cruciaţii au străbătut Asia Mică şi au ajuns în anul 1048, în Siria. Cele două armate s-au întâlnit la Ierusalim, dar nu au pornit la eliberarea Edessei, ci au încercat timp de cinci luni, în anul 1148, să cucerească cetatea Damascului, nereuşind acest lucru. În toamna lui 1148, împăratul german pleacă din Ţara sfântă şi se îndreaptă spre casă. Ludovic al VII-lea mai rămâne în Ierusalim, până în 1149, apoi se întoarce acasă.

Cruciada a III-a (1189-1192)

În a doua jumătate a secolului al XII-lea, lumea musulmană a cunoscut o revenire din punct de vedere politic. Sultanul Egiptului, Salladin, a cucerit Iordania, Palestina şi Siria, şi a înfrânt decisiv armata Regatului de Ierusalim, în lupta de la Hatin, în anul 1187, când au murit 14 mii de cavaleri creştini. După un scurt asediu, Salladin cucereşte Ierusalimul, în toamna lui 1187, dând dovadă de clemenţă faţă de cei cuceriţi, permiţând creştinilor să se refugieze din cetate. Sultanii Egiptului au stăpânit Ierusalimul până în anul 1229.

Căderea Ierusalimului a produs un ecou extraordinar în lumea creştină, propunându-se iniţierea unei noi cruciade, care a fost organizată de împăratul german Frederic I Barbarossa, de regele Richard Inimă de Leu al Angliei şi de regele Filip al II -lea al Franţei. Armata germană a pornit în 1189 şi a iernat în Adrianopol. În 1190, trece în Asia Mică, unde cucereşte cetatea Iconium, capitala turcilor selgiucizi. În iunie, acelaşi an, împăratul german, moare înecat, la trecerea unui râu din Asia Mică. Conducerea armatei germane a fost preluată de fiul cel mare a împăratului, care a condus-o până în Siria. Armata franceză s-a îmbarcat în portul Genova, iar cea engleză în Marsilia, ajungând amândouă în Sicilia. Richard navighează spre Cipru, cucerind insula de la bizantini în 1191.

Armata franceză şi cea engleză se întâlnesc în Siria, cucerind cetatea fortificată Accra. După această cucerire, Filip al II-lea se întoarce acasă. Cavalerii englezi nu l-au putut învinge pe Salladin, dar au obţinut promisiunea ca pelerinii creştini să poată vizita Ierusalimul. În 1192, şi regele Angliei se întoarce acasă. Deşi Cruciada a III-a a încercat să dezrobească Ierusalimul, apusenii nu au reuşit decât să redobândească o parte limitată a litoralului Palestinei.

Cruciada a IV –a (1202 – 1204)

Papa Inocenţiu al III-lea a fost iniţiatorul cruciadei, îndemnându-i pe participanţi să cucerească Egiptul, apoi să se îndrepte către Ierusalim. Transportul cruciaţilor a fost asigurat de Republica Veneţiană, în schimbul unor servicii ulterioare. În 1202, în Imperiul Bizantin au avut loc mai multe tulburări. Împăratul Isaac al II-lea Anghelos a fost detronat şi orbit, de către fratele său, Alexios al III-lea. Fiul împăratului detronat s-a refugiat în Apus şi a cerut ajutorul cruciaţilor, pentru reînscăunarea tatălui său, promiţând cruciaţilor o sumă imensă de bani. La îndemnul lui Enrico Dandolo, cruciaţii pornesc spre Constantinopol.

Printre conducătorii cruciadei se numără Balduin din Flandra şi Geofroy de Villehardouin. În drum spre Constantinopol, cruciaţii cuceresc cetatea Zara, de pe coasta Dalmaţiei, din mâinile creştinilor maghiari. Cruciaţii ajung la Constantinopol în vara lui 1203, iar împăratul Alexios al III-lea fuge din cetate. Este instalat pe tronul bizantin fostul împărat, dar nu poate plăti suma imensă de 200 000 de mărci de argint, promisă de fiul său cruciaţilor. În iarna lui 1204 are loc o răscoală în Constantinopol, iar împăratul Isaac al II-lea Angheos este din nou detronat. Tronul este ocupat de Alexios al V-lea Murtzuflos, care nu poate plăti nici el această sumă.

În martie 1204, la iniţiativa lui Enrico Dandolo, conducătorii Cruciadei a IV-a hotărăsc cucerirea Constantinopolului şi împărţirea Imperiului Bizantin. În 13 aprilie 1204, în Vinerea Mare, cruciaţii au cucerit Constantinopolul, pe care l-au jefuit în cel mai barbar mod. Cetăţenii din Constantinopol au avut parte de vederea unor scene înspăimântătoare. Au fost omorâte peste 10 000 de persoane, au fost jefuite casele şi palatele din Constantinopol, iar tezaurele Bisericii Bizantine au fost duse în Apus. În locul Imperiului Bizantin, cruciaţii întemeiază Imperiul latin de Constantinopol, care a durat până în 1261, primul împărat fiind Balduin. Teritoriul Imperiului cuprindea porţiunea europeană din jurul Constantinopolului, iar în partea estică o fâşie îngustă de-a lungul Mării Marmara.

Veneţienii primesc jumătate din teritoriile luate de la bizantini, insulele din Marea Egee şi Creta, o parte din Tracia şi Peloponez. Veneţienii au primit şi catedrala Sfânta Sofia, primul Patriarh latin fiind Tomasso Morosini. Bonifaciu de Montferrat a înfiinţat un regat la Tesalonic, ce cuprindea Macedonia. Nobilii apuseni au mai înfiinţat state latine în Atena şi în Sparta, iar aristocraţia bizantină şi curtea Imperiului s-au mutat la Niceea, întemeind Imperiul grec de Niceea, ce a durat până în 1261. Patriarhia de Constantinopol s-a mutat, de asemenea, la Niceea.

Refugiaţii bizantini au mai întemeiat Imperiul grec de Trebizonda, iar în Europa, Despotatul de Epir. Deturnarea Cruciadei a IV-a a constituit adevărata ruptură între Apus şi Răsărit.

Cruciada a V –a (1228 – 1229)

Regele Ungariei, Andrei al II-lea, a organizat o expediţie în Palestina, în 1218, împreună cu mai mulţi nobili din Austria şi din Germania. Printre ostaşii lui Andrei se numărau şi români transilvăneni. Deşi a încercat să cucerească câteva cetăţi, armata maghiară s-a întors acasă fără un rezultat deosebit. În acelaşi an, a avut loc în Palestina, o altă expediţie militară, sprijinită de fostul rege al Ierusalimului Jean de Brienne. Această expediţie a urmărit să câştige Egiptul, în prima fază cruciaţii reuşind să cucerească portul Damietta.

În 1219, Sfântul Francisc de Assisi merge în Egipt pentru a-l convinge pe sultan să adere la creştinism şi pentru a-l îndupleca să-i privească mai favorabil pe creştini. Cruciada propriu zisă a avut loc începând cu anul 1227 şi a fost condusă de împăratul Germaniei Friederich al II-lea. Cavalerii germani au pornit spre Italia, de unde sperau să se îmbarce spre locurile sfinte. Împăratul german s-a îmbolnăvit în Italia, dar papa Grigorie al II-lea, crezând că împăratul se preface că este bolnav, l-a excomunicat, declarându-l un păgân şi un musulman. Cavalerii germani s-au îmbarcat din Italia, în primavara lui 1228 şi ajung în Palestina.

Friederich al II-lea s-a împrietenit cu Malik al Kamil, sultanul Egiptului, care devenise favorabil creştinilor. În iarna lui 1228, Friederich duce o luptă, împăratul german încheind un acord cu sultanul Egiptului, prin care obţinea cetatea Ierusalimului pentru 10 ani, fără Moscheea lui Omar, precum şi Betleemul, Nazaretul, Galileea de Nord şi Fenicia. În urma acestui tratat, Friederich al II-lea intră solemn în Ierusalim, în

primavara lui 1229. Împăratul german a avut o soartă nefericită. După încheierea tratatului cu Egiptul, a fost excomunicat şi de patriarhul latin al Ierusalimului şi dezonorat de cavalerii templieri şi ioaniţi, datorită păcii cu musulmanii. Dezamăgit, împăratul german, împreună cu soldaţii rămaşi credincioşi, s-a înapoiat în ţara sa, în acelaşi an. Ierusalimul a rămas în mâinile cruciaţilor până în anul 1244, când a fost cucerit de turci, rămânând până în 1917 în mâinile musulmanilor.

Cruciada a VI –a (1248 – 1254)

Pierderea Ierusalimului l-a îndemnat pe Papa Inocenţiu al IV-lea să îi îndemne pe creştini la o nouă cruciadă, în 1245. După aproape 150 de ani de luptă, creştinii apuseni nu mai erau aşa de avântaţi la propunerile papale, astfel încât majoritatea principilor apuseni au refuzat să plece în cruciadă. Excesele cruciaţilor şi comportamentul agresiv faţă de musulmani, evrei şi bizantini a făcut ca ideea de cruciadă să devină desuetă.

Singurul suveran apusean care a răspuns chemării papale a fost regele francez Ludovic al IX-lea cel Sfânt. În 1248, acesta părăseşte Franţa, iernează în Cipru şi debarcă în Egipt, în 1249. După lupte de hărţuială, armata franceză este distrusă în primăvara lui 1250, în plin marş spre Cairo, regele căzând prizonier. A plătit ca răscumpărare o mare sumă de bani, a mers apoi în Siria, în speranţa că ceilalţi regi apuseni îi vor trimite ajutoare. A aşteptat patru ani în Palestina, străduind-se să întărească cetăţile rămase în mâinile creştinilor. Dându-şi seama că nu va fi ajutat, Ludovic al IX-lea se întoarce acasă, în 1254.

Cruciada a VII –a (1270)

În 1270 are loc una din cele mai ciudate expediţii militare. Regele Franţei Ludovic al IX-lea cel Sfânt, aflat spre

sfârşitul vieţii, a plecat în Tunisia, împreună cu puţini soldaţi, plănuind să-l convertească la creştinism pe emirul din Tunisia, iar apoi, cu ajutorul acestuia, să atace Egiptul. Venerabilul rege şi majoritatea soldaţilor săi au murit de dizenterie şi ciumă, iar fiul regelui, Filip al III-lea, a fost nevoit să încheie un armistiţiu cu arabii.

Numărul cruciadelor a fost stabilit convenţional la cifra şapte, criteriul fiind soliditatea organizării expediţiilor militare. În realitate, au avut loc câteva zeci de campanii militare, mai mari sau mai mici, pentru învingerea musulmanilor. A existat şi o cruciadă a copiilor. Datorită lipsei de unitate şi, fără un sprijin serios din partea Apusului, statele latineşti din Orient n-au rezistat în faţa musulmanilor. Spre deosebire de arabi, creştinii din Orient nu aveau putere economică, iar oamenii pe care se puteau baza erau de sute de ori mai puţini decât în cazul arabilor. În anul 1291, musulmanii cuceresc ultimele cetăţi creştineşti din Ţara Sfântă.

După pericolul arab, creştinii s-au confruntat cu puterea crescândă a statului turc, care, în secolul al XIV-lea, a reuşit să pătrundă în Europa. În faţa turcilor, creştinii au încercat să organizeze două aşa zise cruciade, prima la Nicopole în 1396, la aceasta participând şi Mircea cel Bătrân. Bătălia de la Nicopole a fost câştigată de turci, cu urmări nefavorabile pentru bulgari şi români. Cea de a doua cruciadă a avut loc la Varna, în 1444, la ea participând şi Iancu de Hunedoara. Şi această bătălie a fost câştigată de turci, fiind ultima încercare creştină de a ajuta statul bizantin, ameninţat de turci.

După secolul al XV-lea, nici un stat european nu a mai fost tentat să ducă expediţii militare pentru eliberarea Constantinopolului sau a Ţării Sfinte. Descoperirea Americii de către Columb şi marile descoperiri geografice din secolele XV-XVI au făcut ca atenţia europenilor să se îndrepte spre cele două Americi, Africa şi Asia. Fenomenul cruciadelor a fost complex. Ca urmări pozitive, pot fi enumerate:

dezvoltarea comerţului şi a meşteşugurilor, înflorirea oraşelor medievale, pătrunderea culturii bizantine în lumea apuseană. Ca şi consecinţe negative, pot fi amintite: sfâşierea şi mai dramatică a unităţii Bisericii, scăderea moralei creştine, pierderea influenţei creştinilor în Orient, subjugarea statelor creştine în sudul şi în estul Europei de către Imperiul Otoman, pentru 500 de ani.

XXIII. Încercări de refacere a unităţii Bisericii, între secolele XI şi XV

Schisma din 1054 nu a avut urmări imediate în plan religios şi în viaţa practică a Bisericii. Adevărata dezbinare s-a produs abia în 1204, după Cruciada a IV-a. Marele teolog ortodox Teofilact al Bulgariei, afirma la începutul secolului al XII-lea: “ Nu cred că greşelile latinilor sunt aşa de multe şi de grave, încât să poată motiva o schismă între Biserici”.

Un cunoscut teolog catolic, stareţ la mănăstirea Montecassino, Bruno, afirma în 1150: “ Credem cu tărie că, în ciuda diferenţelor de tradiţie şi de obiceiuri între Biserici, poate exista o singură familie creştină, al cărei cap este Hristos.” Aceste declaraţii confirmă faptul că, membrii celor două Biserici credeau sincer că ruptura nu este atât de gravă, ea putând fi remediată. Şi după schismă au existat raporturi cordiale între Răsărit şi Apus, deşi erau animate doar de diplomaţie bisericească. În 1087, sunt aduse la Bari moaştele Sfântului Nicolae, unul din cei mai populari Sfinţi răsăriteni.

Un Sfânt grec din Biserica Ortodoxă, tot Nicolae, a fost canonizat în 1100, de papa Urban al II-lea, ceea ce arată respectul pe care-l avea Biserica latină faţă de Sfinţii răsăriteni. Pelerinii apuseni şi răsăriteni mergeau împreună la locurile sfinte, nefiind tulburare între ei. Pe Muntele Athos, în secolul al XII-lea, exista o mănăstire catolică, a călugărilor din Amalfi. Neînţelegerile dintre cele două Biserici au fost aprinse în plan politic de normanzii din Italia, care nu vedeau cu ochi buni încercarea de unire între Roma şi Constantinopol. Disensiunile dintre normanzi şi bizantini au avut la bază teritoriile bizantine din Italia de sud, unde existau peste 100 de episcopii greceşti.

După schisma din 1054, normanzii au căutat să desfiinţeze caracterul ortodox al episcopiilor greceşti din Italia. În 1071, când bizantinii pierd Asia Mică în favoarea turcilor, aceştia au pierdut şi ultimele posesiuni din Italia, cucerite de

normanzi. Imperiul Bizantin a cerut ajutorul papei. Papa Grigorie al VII-lea Hildebrandt aduce un nou mod de a vedea lucrurile, în ceea ce priveşte Biserica Răsăriteană, afirmând că Biserica Romei nu are nevoie de sinoadele Bisericii Răsăritene. După moartea sa, papii următori au încercat o apropiere de Biserica Răsăriteană. Papa Urban al II-lea, în 1088, a ridicat excomunicarea asupra împăratului bizantin, întrebându-l pe Alexios I Comnenul de ce au fost închise anumite biserici latine din Constantinopol şi afirmând că ar fi bucuros să fie pomenit în dipticele Patriarhiei din Constantinopol.

Împăratul bizantin răspundea papei că, în arhivele imperiale nu se păstrează nici un document în legătură cu schisma, evenimentul din 1054 fiind considerat o ceartă între patriarhul Kerularios şi cardinalul Humbert. În opinia împăratului, singurele deosebiri ce pot fi aplanate sunt de ordin liturgic. La întrebarile papei, Alexios îi răspundea că, patriarhul grec nu-l pomeneşte pentru că papa n-a mai trimis scrisorile frăţeşti obişnuite, iar bisericile latine închise în Constantinopol sunt doar ale normanzilor. În 1098, papa Urban al II-lea convoacă un sinod în sudul Italiei, printre participanţi fiind episcopii greci şi cunoscutul teolog catolic Anselm de Canterbury. Sinodalii au hotărât că, adaosul Filioque trebuie păstrat în mărturisirea de credinţă romană, lucru acceptat şi de episcopii greci din Italia.

Încercările de unire dintre cele două Biserici au continuat până în vremea papei Pascal al II-lea, împărat fiind tot Alexios I Comnenul. Din punct de vedere politic, ura dintre greci şi latini s-a mărit, datorită jefuirilor normande pe teritoriile Imperiului Bizantin. În 1107, normanzii au parte de o înfrângere răsunătoare, la Dyrachion, în provincia Epir. Planurile normanzilor sunt date peste cap. În 1113, Alexios I îi oferă papei Pascal al II-lea protecţia sa imperială, în urma arestării şi maltratării papei de către normanzi. Papa îi este

recunoscător împăratului bizantin, considerând gestul său primul pas al drumului spre unire.

Tot acum au loc primele discuţii între teologii ortodocşi şi cei catolici, în ceea ce priveşte primatul papal şi deosebirile dogmatice şi liturgice. Împotriva strădaniilor împăratului bizantin s-au ridicat câţiva teologi ortodocşi, care au continuat să combată inovaţiile Bisericii Apusene, precum Eftimie Zigabenos şi Ioan Zonnaras. Urmaşul lui Alexios I, Ioan al II-lea Comnenul, fiul său, a purtat o corespondenţă cu papii din vremea sa, dar tratativele n-au dus la nici un rezultat. În 1135, împăratul german trimite o delegaţie la Constantinopol, condusă de un episcop, ce poartă discuţii despre Filioque şi despre primatul papal, în biserica Sfânta Sofia. Discuţiile au fost liniştite şi, cu mult respect, participanţii hotărăsc ca deosebirile dintre cele două Biserici să fie lămurite într-un viitor sinod.

În 1155, papa Adrian al IV-lea trimite o delegaţie la Constantinopol, pentru a trata problema unirii. Din scrisoarea papei reiese că avea mari greutăţi cu normanzii şi cu împăratul german, având nevoie de ajutorul bizantinilor. Papa Adrian al IV-lea căuta astfel o apropiere de lumea răsăriteană. 11 ani mai târziu, în vremea împăratului Manuel I Comnenul, se reiau discuţiile cu Biserica Apuseană. Discuţiile cu Patriarhul de Constantinopol n-au avut succes, acesta n-a dorit să recunoască primatul papal. Împăratul Manuel I era influenţat de cultura apuseană, ambele soţii ale sale fiind din Apus. A ajutat statul papal, inclusiv militar, învingându-l pe Frederic I Barbarossa.

Deranjaţi de atitudinea filo-apuseană şi filo-catolică a împăratului lor, bizantinii din Constantinopol au declanşat o răscoală populară în 1182, masacrându-i pe apuseni şi incendiind bisericile latine din Constantinopol. Trei ani mai târziu, mercenarii normanzi i-au masacrat pe grecii ortodocşi din Tessalonic. În 1199, papa Inocenţiu al III-lea are un schimb de scrisori cu Alexios al III-lea, în care împăratul

recunoştea că singurele puteri din această lume sunt Imperiul Bizantin şi Biserica Romană. Cruciada din 1204 a dus la răcirea relaţiilor dintre cele două Biserici, patriarhul de Constantinopol fiind nevoit să se mute la Niceea, până în 1261. După această cruciadă, bizantinii vor avea faţă de apuseni resentimente şi neîncredere.

În timpul împăratului grec din Niceea, exista tentaţia de pune în discuţie unirea Bisericii, în 1240 anumiţi teologi ortodocşi fiind dispuşi să recunoască inovaţiile liturgice, dacă apusenii renunţau la Filioque. Din punct de vedere dogmatic, grecii au mai făcut o concesie, fiind dispuşi să accepte formularea: Duhul Sfânt purcede de la Tatăl prin Fiul. În 1261, bizantinii îşi recuceresc capitala, iar papii se vor grăbi să recunoască acest lucru. La fel ca şi teologii ortodocşi răsăriteni, teologii din Apus au scris lucrări polemice împotriva Bisericii Ortodoxe, inclusiv cei mai renumiţi teologi ai vremii, precum Tomasso D`Aquino şi Bonaventura.

Împăratul bizantin Mihail al VIII-lea Paleologul, datorită situaţiei politice, dorea să obţină sprijinul Bisericii Apusene, apelând la papa Grigorie al X-lea. Papa Grigorie îi cere împăratului, ca ortodocşii să recunoască primatul papal, adaosul Filioque şi să-l pomenească la celebrarea liturghiei. Deşi împăratul a acceptat, s-a izbit de opoziţia ortodocşilor riguroşi, conduşi de patriarhul Iosif. Cunoscutul teolog ortodox Ioan Beccos scrie o lucrare, prin care îi numeşte pe latini eretici, iar împăratul îl întemniţează până îşi va schimba părerea. Un alt mare teolog ortodox, Nichifor Vlemides, îi arată împăratului că deosebirile dintre cele două Biserici nu sunt aşa de mari cum par. Înainte de a-şi trimite delegaţii la discuţii serioase, împăratul Mihail le arată bizantinilor foloasele politice ale unirii, pentru statul bizantin.

Sinodul de la Lyon, din 1274

Ca urmare a discuţiilor dintre papa Grigorie al X-lea şi împăratul bizantin, se convine convocarea unui sinod în 1274, la Lyon. Delagaţii ortodocşi trebuiau să discute şi să accepte primatul papal, dreptul papei de a primi apelul la judecată din lumea răsăriteană şi pomenirea papei la liturghie. Împăratul şi-a liniştit supuşii, afirmând că pomenirea papei se face numai în capela imperială şi în biserica Sfânta Sofia. Patriarhul de Constantinopol n-a fost de acord cu această propunere şi n-a dorit să cedeze în faţa apusenilor.

Împăratul a făcut o înţelegere cu patriarhul Iosif, conform căreia dacă unirea se va produce, patriarhul va demisiona. Biserica Ortodoxă a trimis trei delegaţi la sinodul de la Lyon: fostul patriarh de Constantinopol, Gherman al III-lea, ministrul imperial Gheorghe Acropolitul şi mitropolitul Teofan din Niceea. Delegaţii răsăriteni au ajuns cu întârziere, după ce se discutase problema legată de Filioque. Răsăritenii n-au semnat nici un act, dar au depus un jurământ şi au rostit în biserică Crezul, fără adaosul Filioque. În iulie 1274 s-a proclamat unirea Bisericii Apusene cu cea Răsăriteană. La întoarcerea acasă, împăratul a avut parte de surprize, datorită faptului că partizanii unirii erau puţini. Împăratul a fost nevoit să-i închidă şi să-i exileze pe ortodocşii riguroşi.

Patriarhul Iosif a demisionat, în locul său fiind ales Ioan Beccos, devenind între timp un susţinător al unirii. Majoritatea creştinilor din Bizanţ n-au fost de acord cu unirea şi n-au simţit practic nimic, pentru că Crezul bizantin se rostea fără Filioque, iar papa era pomenit doar la Sfânta Sofia. După moartea lui Grigorie al X-lea, următorul papă îl excomunică pe împăratul Mihail în 1281, acuzându-l că n-a respectat hotărârile de la Lyon. În 1282, Mihail al VIII-lea moare, fiind excomunicat şi de noul patriarh bizantin, care era împotriva unirii. În timpul următorului împărat, Andronic al II-lea

Paleologul, a fost denunţată oficial unirea cu Biserica Romei, hotărârea de la Lyon nemaiavând nici o importanţă.

De frica unei revolte, Andronic al II-lea nu a îndrăznit să-l înmormânteze cu onorurile cuvenite pe tatăl său. Datorită situaţiei politice din ce în ce mai agravante pentru Imperiul Bizantin, împăraţii au căutat o unire formală cu Biserica Romei, crezând că astfel vor primi ajutor militar împotriva turcilor. În prima jumătate a secolului al XIV-lea, împăraţii bizantini au trimis câteva delegaţii la curtea papală care se afla la Avignon, în Franţa. Apusenii n-au răspuns cererii bizantinilor, Franţa aflându-se atunci în mijlocul războiului de 100 de ani, cu Anglia. Împăratul Ioan al V-lea Paleologul a făcut o vizită la Avignon în 1369, militând pentru unirea Bisericii şi cerând ajutor militar.

În 1369, împăratul Ioan al V-lea, cu întreaga sa familie, a aderat la catolicism, în catedrala San Pietro din Roma, în prezenţa papei Urban al V-lea, sperând ca prin acest gest să-i înduplece pe apuseni să îl ajute. Supuşii săi au reacţionat în mod negativ, considerându-se trădaţi de suveranul lor, iar patriarhul de Constantinopol l-a mustrat public pe împărat. În ultima jumătate a secolului al XIV-lea, statul papal cunoaşte o mare criză. Papii şi-au avut reşedinţa în Franţa aproape 70 de ani, neputându-se realiza discuţii serioase despre unirea cu ortodocşii. Încercările de unire din secolele XI -XV n-au dus la nici un rezultat, ci au agravat dezbinarea dintre Biserici, datorită faptului că motivul nu era unul religios, ci politic şi militar.

XXIV. Patriarhiile răsăritene între secolele XI-XV

În această perioadă, în Imperiul Bizantin şi în statele din estul Europei are loc un proces de centralizare bisericească, favorizată de statele nou înfiinţate. Pe măsura înfiinţării unor state noi, precum Serbia, Bulgaria şi Ţările Române, conducătorii acestora au militat pentru obţinerea independenţei Bisericilor lor. În Bulgaria şi în Serbia a existat o adevărată naţionalizare, clericii greci nefiind iubiţi şi îndepărtaţi din aceste ţări. În Imperiul Bizantin, Biserica a cunoscut o evoluţie descendentă, datorită slăbirii puterii statele şi a declinului economic. Cucerirea Constantinopolului de către latini a avut urmări şi în plan religios.

În statele latine înfiinţate, nobilii apuseni au introdus sistemul feudal din ţările lor, clericilor latini fiindu-le dăruite posesiuni importante, confiscate Bisericii Ortodoxe. Din cauza privaţiunilor, numărul episcopilor ortodocşi din statele orientale a scăzut. În 1224, în Creta, din zece episcopi ortodocşi, au mai rămas doar doi episcopi. Clericii latini i-au îndemnat pe nobili să ia măsuri importante împotriva ortodocşilor ce nu depun jurământ faţă de Biserica romană. Au existat abuzuri, iar mulţi călugări şi preoţi au fost omorâţi de nobilii apuseni. În marile cetăţi din Grecia, episcopii ortodocşi au fost nevoiţi să se mute, părăsind oraşe importante, precum Atena, Patras, Corint şi altele, pentru a face loc episcopilor latini.

Ierarhii greci au plecat în exil, fie în Niceea, fie la mănăstirile izolate, unde li se permitea să rămână. Clericii recalcitranţi erau aspru pedepsiţi, fiind trimişi în exil. În alte regiuni din insulele Greciei situaţia era şi mai dramatică. În insula Cipru, cei patru episcopi ortodocşi care au mai rămas, erau supravegheaţi de mitropolitul latin. Orice alegere episcopală era aprobată de Papă. La începutul secolului al XV-lea, ierarhii ortodocşi din Cipru au convocat un sinod,

declarând că ascultă de Papă şi se supun ierarhiei latine, dar îşi păstrează credinţa ortodoxă. În teritoriile pierdute de bizantini în favoarea turcilor, presiunea a fost mai puternică din punct de vedere religios. Emirii arabi au făcut mari presiuni politice pentru a-i forţa pe creştini să treacă la islamism. Vreme de sute de ani, patriarhii de Antiohia, Alexandria şi Ierusalim au fost nevoiţi să trăiască la Constantinopol. Rareori rămânea în cetatea pentru care a fost hirotonit vreun patriarh oriental. În urma acestor măsuri de persecuţie, numeroşi creştini din Orient au trecut la islamism. Numărul credincioşilor din vechile patriarhii orientale a scăzut considerabil.

În secolul al XI-lea, sultanul Egiptului a hotărât mutarea sediului patriarhal din Alexandria la Cairo, pentru a-l supraveghea mai bine pe patriarhul grec. Cruciadele din secolele XI-XIII au înrăutăţit situaţia creştinilor din Orient. Musulmanii au măcelărit zeci de mii de creştini, doar pentru că aveau aceeaşi religie cu cavalerii cruciaţi. Patriarhul din Constantinopol a primit o grea lovitură în 1204, şi-a mutat reşedinţa la Niceea, unde a rămas până în 1261. Odată cu această mutare, patriarhul Constantinopolului îşi ia denumirea de patriarh ecumenic.

În secolele XII-XIV, Patriarhia de Constantinopol se bucura încă de un mare respect din partea Bisericilor ortodoxe, având menirea de a juca rolul de Biserică mamă. Patriarhul din Constantinopol sfinţea Sfântul şi Marele Mir, inclusiv pentru Bisericile autocefale din Balcani şi din Rusia, deşi întâistătătorii acestor Biserici aveau acest drept. În acea vreme, alegerea patriarhului de Constantinopol se făcea prin numirea a trei reprezentanţi, dintre care împăratul bizantin alegea unul, investindu-l în demnitatea de patriarh, printr-o ceremonie solemnă, desfăşurată în palatul imperial.

Patriarhia din Constantinopol a cunoscut şi o perioadă de înflorire, în vremea împăraţilor Comneni. În acea vreme, în secolul al XII-lea, Patriarhia de Constantinopol avea 600 de

episcopi sufragani şi peste 60 de mitropolii, fiind cea mai mare patriarhie răsăriteană. Patriarhia de Antiohia avea peste 100 de episcopi şi peste 10 mitropolii, iar cea din Ierusalim avea 4 mitropolii. Înainte de cucerirea cruciaţilor, în Constantinopol erau 500 de biserici şi 825 de mănăstiri, iar un oraş de provincie număra peste 100 de biserici sau paraclise.

Emirul de Damasc l-a obligat pe patriarhul Antiohiei să-şi mute reşedinţa la Damasc. Începând cu secolul al XIII-lea, datorită situaţiilor politice nefavorabile, patriarhiile răsăritene au abandonat obiceiul de a ţine un sinod în fiecare an, hotărând să se ţină sinoade locale când este cazul. În secolul al XIV-lea, mitropoliţii Moscovei aveau datoria să participe la sinoadele patriarhiei din Constantinopol, când erau convocaţi.

Spre deosebire de vremurile de aur ale Imperiului Bizantin, începând cu anul 1204, mănăstirile şi clericii greci au dus o viaţă grea, iar statul bizantin era slăbit şi aflat în declin, nu mai putea ajuta Biserica. Începând cu secolul al XIV-lea, vechile patriarhii orientale au ajuns să fie întreţinute de principii creştini din Ţările Române şi din Rusia.

XXV. Bisericile necalcedoniene între secolele XI-XIV

După sinodul de la Calcedon, din anul 451, din Biserica cea Una, s-a desprins Biserica Coptă din Egipt, cea monofizită din Siria, Biserica armeană şi cea Etiopiană. Până la invazia arabă, aceste Biserici au cunoscut o oarecare dezvoltare, dar sub stăpânirea arabă au beneficiat de acelaşi tratament ca şi patriarhiile vechi ortodoxe. Biserica nestoriană a avut misiuni de evanghelizare până în Asia Centrală. Datorită conflictului dintre mongoli şi chinezi, din secolele XIII-XIV, misionarii creştini au fost persecutaţi. Teritoriile câştigate de Biserica nestoriană au fost pierdute în câţiva ani.

Patriarhul nestorian se numea "catolicos", patriarh de Babilon, Ctesifon şi Bagdad. Nestorienii au pierdut peste 100 de episcopii în Asia Centrală, datorită migraţiei popoarelor de stepă, ceea ce arată succesul relativ al misiunii de evanghelizare nestoriene. Din secolul al XV-lea, demnitatea de catolicos a Bisericii nestoriene s-a transmis ereditar, din unchi în nepot. În secolul al XV-lea, Biserica catolică a ajuns la un acord de unire cu o parte a Bisericii nestoriene. Dintre bisericile monofizite, cea mai bună situaţie a avut-o Biserica din Etiopia, datorită poziţiei geografice, fiind departe de lumea musulmană. Biserica Etiopiei a avut o evoluţie ascendentă, dezvoltând un cult propriu, având o tradiţie independentă de Biserica egipteană.

Biserica Coptă din Egipt a suferit persecuţii din partea arabilor. Milioane de copţi au îmbrăţişat islamismul. În secolul al XV-lea, Biserica catolică a ajuns la un acord de unire cu monofiziţii egipteni. O parte din Biserica coptă a acceptat unirea cu Biserica Romei. Biserica armeană nu a fost influenţată de condiţiile vitrege ale vremii, datorită izolării geografice a ţării. În secolul al XV-lea, reşedinţa Patriarhiei

armene era în cetatea Ecimiadzin. După cucerirea Constantinopolului, Mohamed al II-lea le-a permis armenilor dreptul de a avea o patriarhie în Constantinopol, iar patriarhul armean avea autoritate peste toţi armenii din Imperiul Otoman.

În secolul al XV-lea, o parte din Biserica armeană realizează o unire cu Biserica Romei. Deşi Biserica catolică realizează acorduri de unire cu toate Bisericile necalcedionene, acest lucru nu a avut în practică rezultate notabile, având o redusă susţinere din partea creştinilor monofiziţi. Biserica monofizită din Siria a fost defavorizată de principii latini ai Regatului Antiohiei, iar după alungarea cruciaţilor, suzeranii musulmani au încercat să o controleze. La fel ca şi în cazul celorlalte Biserici creştine, Biserica Siriană a întâmpinat dificultăţi în administraţie şi în ceea ce priveşte întreţinerea bisericilor, fiind lipsită de sursele de venit de odinioară.

XXVI. Bisericile naţionale între secolele XI-XV.

Biserica din Bulgaria.

În secolul al XII-lea, vechiul stat bulgar, redus la jumătate de Imperiul Bizantin, a fost readus la viaţă de o alianţă între bulgari şi români, noul stat numindu-se Imperiul vlaho-bulgar. Fraţii români Petru şi Asan au adus glorie acestui stat, ei îngrijindu-se ca Biserica din Bulgaria să devină autocefală, iar dorinţa aceasta a fost continuată de regele Ioniţă Caloian. În secolul al IX-lea a avut loc o mare dispută între Biserica Romei şi cea din Constantinopol, pentru jurisdicţia asupra Bisericii Bulgariei, lupta încheindu-se cu biruinţa Bisericii Răsăritene.

În secolul al XI-lea, împăraţii bizantini au mutat sediul Arhiepiscopiei bulgare la Ohrida, insistând pentru promovarea ierarhilor greci. Conducătorii statului româno-bulgar au renunţat la Arhiepiscopia greacă şi, ajungând independentă, Biserica bulgară şi-a mutat sediul Arhiepiscopiei la Târnovo, capitala statului vlaho-bulgar. Ioniţă Caloian a dorit să obţină de la bizantini recunoaşterea lui ca împărat şi recunoaşterea titlului de patriarhie pentru Arhiepiscopia de la Târnovo. După refuzul bizantinilor, s-a adresat Papei Inocenţiu al III-lea, iar în 1204 Papa i-a îndeplinit cererea, hirotonind un episcop bulgar drept mitropolit de Târnovo.

Ioniţă Caloian primeşte coroana de rege, iar în 1205, statul româno-bulgar întrerupe relaţiile cu Roma, pentru că Ioniţă învinge armata lui Balduin de Flandra. Împăratul latin este luat prizioner şi va muri în acelaşi an, în închisoarea din Târnovo. La începutul secolului al XIII-lea, profitând de faptul că Imperiul grec de la Niceea şi Patriarhia din Constantinopol trec printr-o perioadă grea, regele bulgar obţine, în 1235, independenţa Bisericii bulgare, iar arhiepiscopul de Târnovo este ridicat la rang de patriarh. Acest lucru s-a datorat conducătorilor politici din acea vreme. Imperiul vlaho-bulgar

era la apogeu, cuprinzând Bulgaria, o parte din Grecia şi o parte din Albania.

Urmaşii lui Ioniţă Caloian nu s-au ridicat la înălţimea lui, statul bulgar a slăbit şi, după lupta de la Nicopole, şi-a pierdut independenţa, fiind transformat în paşalâc turcesc. Bulgarii nu au mai avut voie să construiască biserici, iar multe dintre cele existente au fost transformate în moschei, iar sute de mii de bulgari s-au islamizat în secolele următoare. După cucerirea Constantinopolului de către turci, datorită influenţei patriarhului ecumenic asupra sultanilor, multe episcopii din Bulgaria au fost conduse de ierarhi greci. Un rol însemnat în viaţa Bisericii bulgare, după cucerirea turcească, l-au avut mănăstirile, cea mai cunoscuta fiind cea de la Râla.

Biserica din Serbia

Statul medieval sârb a luat fiinţă în secolul al XII-lea, iar jupanii sârbi s-au îngrijit ca Biserica din Serbia să-şi dobândească independenţa. Statul sârb a cunoscut o evoluţie ascendentă, astel încât, la un moment dat, în secolul al XIV-lea, era cel mai mare stat din Balcani. Vecinii sârbilor, croaţii, au acceptat ritul latin, la fel şi maghiarii. Marele jupan Ştefan al II-lea Nemanja, este primul rege al sârbilor, fiind încoronat la începutul secolului al XIII-lea.

Fratele lui, Sfântul Sava, a ctitorit mănăstirea sârbă Hilandar, de la Muntele Athos. În timpul regelui Ştefan al II-lea, cu ajutorul fratelui său, împăratul bizantin refugiat la Niceea şi Patriarhia de Constantinopol recunosc, în 1219, independenţa Bisericii din Serbia şi o ridică la rangul de Arhiepiscopie, primul arhiepiscop fiind Sfântul Sava, care era foarte iubit şi respectat de toată lumea ortodoxă. În timpul ţarului Ştefan Duşan, statul sârb a ajuns la apogeu, în secolul al XIV-lea, devenind mai mare şi ca Bulgaria sau ca Imperiul Bizantin.

În 1345, ţarul Ştefan Duşan s-a autoproclamat împărat al sârbilor şi bizantinilor, lucru care a nemulţumit curtea bizantină şi pe patriarhul grec. Datorită nerecunoştinţei din partea bizantinilor, un an mai târziu, Ştefan ridică Biserica din Serbia la rang de patriarhie, cu consimţământul patriarhului din Târnovo. Reşedinţa Patriarhiei sârbe era la Ipek, iar patriarhul sârb l-a încoronat pe Ştefan drept ţar al sârbilor. Datorită conflictului cu Bizanţul, el a alungat clericii greci din statul sârb, iar în urma acestui act, patriarhul ecumenic l-a acuzat de filetism şi l-a anatemizat pe ţarul sârb Ştefan şi pe tot poporul sârb. Reconcilierea Bisericii sârbe cu Patriarhia ecumenică s-a făcut spre sfârşitul statului sârb, datorită faptului ca sârbii şi bizantinii au înţeles târziu pericolul duşmanului lor comun: statul turc.

În 1375, s-a realizat împăcarea dintre sârbi şi bizantini, iar anatema a fost ridicată. Statul sârb şi-a pierdut independenţa în urma bătăliei de la Kossovopolje, fiind transformat în paşalâc turcesc pentru aproape cinci secole. Biserica din Serbia a avut aceleaşi greutăţi ca şi Biserica bulgară din partea turcilor, mulţi sârbi fiind trecuţi cu forţa la islamism.

Biserica Ortodoxă din Rusia

Poporul rus s-a încreştinat în timpul principelui Vladimir cel Mare, care domnea la Kiev. În timpul unuia dintre urmaşii săi, Iaroslav cel Înţelept, Mitropolia din Kiev devine importantă în partea de răsărit a Europei. Înainte de marea invazie mongolă din 1237, Mitropolia din Kiev avea 15 episcopii sufragane. După cucerirea Cnezatului de Kiev de către mongoli şi tătari, centrul politic al Rusiei se mută la Moscova, iar Mitropolia din Kiev urmează acelaşi drum, întâistătătorul Bisericii ruse stabilindu-se la Moscova, în anul

1325. Ierarhii din Biserica rusă erau greci, până la prăbuşirea Imperiului Bizantin, existând bune relaţii între Patriarhia ecumenică şi Biserica rusă.

Mitropoliţii Moscovei purtau uneori titlul de Mitropoliţi de Kiev şi Moscova, în amintirea primei resedinţe a Bisericii ruse. O parte din ţinuturile ruseşti, între secolele XIII şi XV, au avut mult de suferit din cauza mongolilor şi a tătarilor. Creştinii de acolo au suferit numeroase persecuţii, dând Bisericii numeroşi martiri. Pentru creştinii ortodocşi din Ucraina, s-a întemeiat, în secolul al XII-lea, o episcopie în cetatea Halici, ridicată ulterior la rangul de mitropolie. Datorită cuceririi unei părţi a Ucrainei de către polonezi, creştinii ortodocşi din Ucraina au cunoscut anumite îngrădiri.

Polonia şi-a întins graniţa de la Marea Baltică până la Marea Neagră. Episcopii ortodocşi din Ucraina au întreţinut relaţii cordiale cu monahii din Moldova şi din Ţara Românească. În 1380, principele din Moscova, Dimitrie Ivanovici Donskoi, câştigă o mare victorie împotriva tătarilor, victorie ce va deschide Cnezatului Moscovei drumul spre marea expansiune. Datorită creşterii puterii politice a principatului moscovit, poziţia Bisericii ruse a crescut în importanţă în lumea ortodoxă, datorită şi conjuncturii favorabile, deoarece Biserica ortodoxă din Balcani şi Orient se afla sub stăpânirea musulmană.

La sinodul de la Ferrara-Florenţa, din 1438-1439, Mitropolitul de Moscova, Isidor, a aprobat unirea cu Roma, dar la întoarcerea acasă, principele Vasile al II-lea l-a acuzat de trădare şi l-a închis. După alungarea lui Isidor, ce a devenit cardinal catolic, în 1448, ruşii îl aleg mitropolit pe Iona, acesta fiind de neam rus şi, pentru prima dată, nu au mai cerut aprobarea Patriarhului din Constantinopol.

Din acest an, Biserica Rusă devine autocefală, nemaidepinzând de Biserica bizantină. În 1589, Mitropolia din Moscova e ridicată la rangul de Patriarhie, în timpul ţarului

Feodor, Patriarhiei ruse fiindu-i acordat al cincilea loc ca întâietate, în lumea ortodoxă, după cele patru vechi Patriarhii orientale. Datorită prăbuşirii Imperiului Bizantin, statul rus a devenit singura mare putere, unde Biserica ortodoxă era majoritară, iar anumiţi teologi ruşi au început să numească Moscova "a treia Romă". Importanţa Bisericii ruse a crescut în Evul Mediu, astfel încât, la începutul secolului al XVI-lea, devine cea mai importantă din lumea ortodoxă, atât prin numărul credincioşilor, cât şi prin organizarea administrativă.

XXVII. Monahismul răsăritean între secolele XI-XV

Datorită cuceririi arabe şi turceşti, creştinii din Orient şi din Asia Mică au trecut prin grele încercări şi chiar persecuţii, între secolele XI-XV. Monahismul răsăritean a cunoscut o decădere, în ţări precum Egiptul, Palestina şi Siria. În această perioadă, monahismul a înflorit în Muntele Athos, în anumite părţi ale Imperiului Bizantin, până la cucerirea turcească, în ţările balcanice şi în Rusia. Majoritatea mănăstirilor răsăritene respectau regulile monahale ale Sfântului Vasile cel Mare, din secolul al IV-lea.

O mănăstire vestită era în Constantinopol, aceasta fiind mănăstirea Studion, reorganizată în secolul al IX-lea, de către Sfântul Teodor Studitul. El a impus o regulă proprie, împărţind monahii în trei cete, unii se rugau 8 ore, alţii lucrau 8 ore şi alţii se odihneau 8 ore. Această regulă a studiţilor a rămas izolată. Majoritatea mănăstirilor se ghidau după regulile Sfântului Vasile cel Mare. Începând cu secolul al XI-lea, Athosul a devenit centrul vieţii monahale din Răsărit, datorită numeroaselor mănăstiri şi a vieţii spirituale deosebite, dusă de monahii athoniţi. Întemeietorul monahismului athonit de obşte este Sfântul Atanasie Athonitul, trecut la cele veşnice în anul 1004.

În anul 963, Sfântul Atanasie întemeiază, cu ajutorul împăratului bizantin Nichifor Focas, mănăstirea Marea Lavră. În secolele următoare, s-au întemeiat şi alte mănăstiri, precum Vatopedi, Zografu (mănăstirea bulgarilor), Iviron (mănăstirea georgienilor), Hilandar (mănăstirea sârbilor) şi mănăstirea Sfântul Pantelimon pentru ruşi. Începând cu secolul al XIV-lea, principatele române, alături de Rusia, au devenit principalele ţări ce au sprijinit mănăstirile athonite, după decăderea Imperiului Bizantin şi după prăbuşirea statelor din Balcani. Începând cu Basarab I, întemeietorul Ţării Româneşti, majoritatea domnilor români au făcut danii numeroase

mănăstirilor din Athos, dintre ei remarcându-se Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare şi Neagoe Basarab.

În secolul al XIV-lea, existau 20 de mari mănăstiri în Muntele Athos, peste 50 de schituri şi aproape 300 de lăcaşuri de închinare, unde trăiau aproape 5000 de călugări. Domnitorii români au ajutat mănăstirile athonite, prin danii în bani, obiecte de cult şi închinarea unor mănăstiri din Ţara Românească mănăstirilor athonite. Monahii athoniţi au dus o viaţă spirituală de mare profunzime şi au ţinut piept oricărei încercări de deturnare a credinţei ortodoxe, începând cu secolul al XIV-lea. Athosul devine centrul renaşterii isihasmului, mai ales datorită Sfântului Grigorie Panama.

În multe din mănăstirile athonite se păstrează manuscrise foarte vechi, ce cuprind ediţii rare ale Sfintei Scripturi şi ale Sfinţilor Părinţi. Un alt centru important al monahismului răsăritean era mănăstirea Sfânta Ecaterina din Sinai, ctitorită în secolul al VI-lea de împăratul Justinian cel Mare. Datorită izolării sale geografice, mănăstirea din Sinai a avut contacte mai puţine cu restul lumii ortodoxe şi a reuşit să treacă netulburată de asuprirea arabilor. Şi această mănăstire a fost ajutată de principii români şi de cei ruşi. În Bulgaria, monahismul s-a dezvoltat mai ales în timpul Imperiului vlaho-bulgar. Cel mai semnificativ monah bulgar este vestitul pustnic Ioan din Râla, în secolul al X-lea. Mănăstirea din Râla a jucat un rol important în dezvoltarea monahismului bulgar.

Din secolul al XII-lea se întemeiază şi alte mănăstiri în Bulgaria, care au jucat un mare rol în apărarea credinţei ortodoxe, după cucerirea Bulgariei de către turci. În Serbia, cel care a dat un mare avânt monahismului a fost Sfântul Sava. În Serbia, mănăstirea cea mai importantă a fost Studeniţa, construită în apropierea capitalei sârbe Rasca, în secolul al XII-lea. Mănăstirile sârbeşti au cunoscut o mare înflorire până la cucerirea Serbiei de către turci, fiind construite zeci de

mănăstiri în Serbia, Bosnia şi în Kossovo. În Rusia, viaţa monahală a fost influenţată de Muntele Athos. Cea mai mare mănăstire din Rusia este înfiinţată în secolul al XI-lea, de către Sfântul Antonie la Kiev, numită Lavra Pecerska. În apropierea Moscovei a fost întemeiată mănăstirea Sfântului Serghie, în secolul al XIV-lea, iar o altă mănăstire renumită se afla în ducatul Kareliei, mănăstirea Valaamo.

Isihasmul

În secolul al IX-lea, călugării athoniţi au dat naştere mişcării isihaste, numita aşa de la cuvântul grecesc "isihia", care înseamnă linişte. Aceşti călugări practicau rugăciunea lui Iisus, o rugăciune întâlnită în Orient încă din secolul al V-lea, redescoperită de Sfântul Simeon Noul Teolog şi pusă în valoare de Sfântul Grigorie Palama, în secolul al XIV-lea. Această rugăciune a fost unită, în timp, cu o tehnică a respiraţiei, iar deosebit de importantă era poziţia la rugăciune. Era recomandată şederea pe un scăunel, cu bărbia plecată în piept.

Adversarii isihaştilor au luat în derâdere această practică, numindu-i pe isihaşti buricari. Cei care ajungeau la desăvârşire prin practicarea acestei rugăciuni, ajungeau să vadă o lumină dumnezeiască, pe care Sfântul Grigorie Palama o aseamănă cu lumina Taborului. Sfântul Grigorie Palama a numit această lumină energie divină necreată, susţinând că ea izvorăşte din Dumnezeu, dar nu este fiinţa lui Dumnezeu, ci doar o lucrare a Sa. Împotriva doctrinei isihaste s-a ridicat mai ales Varlaam din Calabria, care apărase înainte doctrina ortodoxă, în timpul discuţiilor de unire.

Sfântul Grigorie Palama susţinea că aceste energii necreate sunt comune Persoanelor Sfintei Treimi. Ele nu sunt separate de fiinţa divină, prin ele Dumnezeu se descoperă oamenilor. Varlaam a condamnat nu numai practicarea rugăciunii inimii, ci şi doctrina palamită, pe care nu o

înţelegea. Varlaam susţinea că energiile lui Dumnezeu sunt create, căci dacă ar fi necreate, ar fi identice cu Dumnezeu. În anul 1341, pentru aplanarea disputei, s-a ţinut la Constantinopol un sinod, care a dat câştig de cauză doctrinei isihaste. În urma condamnării, Varlaam aderă la catolicism. După încheierea acestui sinod, au apărut alţi adversari ai isihasmului, precum: Grigorie Akindinos şi Nichifor Gregoras. Isihaştii aveau şi adversari politici, în persoana împărătesei Ana de Savoia, şi a Patriarhului ecumenic Ioan al XIV-lea Calecas.

În 1345, sub preşedinţia patriarhului, s-a ţinut un alt sinod la Constantinopol, doctrina isihastă fiind condamnată, iar Grigorie Palama anatemizat. Lucrurile s-au schimbat prin la ajungerea la domnie a lui Ioan al VI-lea Cantacuzino, prieten al lui Grigorie Palama. Prima măsură a fost schimbarea patriarhului Calecas, iar în 1347, un nou sinod îl repune în demintate pe Grigorie Palama, proclamând isihasmul doctrină oficială a Bisericii ortodoxe.

În acelaşi an, Grigorie Palama este ales mitropolit în Tessalonic, unde rămâne până la moartea sa, în 1359. Doctrina isihastă este ultima hotărâre dogmatică importantă, aprobată în Biserica ortodoxă. Teologii apuseni, ca Tomasso d'Aquino, au susţinut contrariul teologiei palamite, afirmând că, energiile lui Dumnezeu sunt create. După moartea lui Palama, isihasmul a avut şi alţi apărători, precum Sfântul Grigorie Sinaitul, Sfântul Nicolae Cabasila şi Sfântul Simeon al Tessalonicului.

XXVIII. Biserica Apuseană între secolele XI-XIV

Cearta pentru investitură

Împreună cu Papa Nicolae I, Biserica Apuseană a manifestat tendinţe vădite al unui control asupra statelor apusene. Statul papal tindea spre o adevărată teocraţie. Din punct de vedere religios, puterea papilor a crescut, iar cea a episcopilor şi a sinodului a scăzut, astfel încât, la sfârşitul secolului al XI-lea, Papa Grigorie al VII-lea, marele reformator al Bisericii Apusene, pretindea supunere din partea monarhilor apuseni şi deplină ascultare din partea episcopilor săi.

Într-una din enciclicile sale, Grigorie al VII-lea susţinea că doar papa are puterea de a depune episcopi, de a face reconciliere, are chiar dreptul de a depune regi, iar nici un sinod ecumenic nu poate fi convocat fără aprobarea lui. Astfel de idei nu erau noi în Biserica Apuseană, dar acum au fost formulate într-un mod ce a schimbat conceptul despre rolul Bisericii în lume. La puţin timp după începerea pontificatului său, Papa Grigorie al VII-lea condamnă, într-o scrisoare, tirania unor regi apuseni, susţinând că Biserica trebuie să apere adevărul şi să fie de partea celor mulţi şi necăjiţi.

În aceeaşi scrisoare către un arhiepiscop francez, papa deplângea o anumită anarhie feudală, imoralitatea vremii şi multele abuzuri asupra oamenilor simpli, din partea seniorilor feudali. După terminarea secolului obscur, papii reformatori au împins Biserica Apuseană să desfăşoare diferite activităţi pentru îmbunătăţirea moravurilor vremii, pentru creşterea credinţei şi pentru luminarea prin studiul teologiei. Pe lângă aceste aspecte pozitive, din vremea Papei Grigorie al VII-lea, următorii papi au dorit să conducă nu numai Biserica, ci şi lumea în care trăiau, ajungând în conflicte cu marii suverani apuseni, în special cu împăraţii germani.

În timpul vieţii sale, Grigorie al VII-lea nu a fost contrazis de nici un teolog apusean, datorită marii lui

personalităţi, însă, după moartea sa, s-au ridicat marii teologi apuseni, care au criticat intenţiile papale de a stăpâni lumea politică. La 70 de ani după moartea papei Grigorie al VII-lea, marele teolog Bernard din Clairvaux scria următoarele despre modul în care trebuie să se comporte un papă: “ Eşti pus în fruntea Bisericii ca să slujeşti, nu ca să comanzi, tu nu trebuie să fii stăpân peste episcopi, ci trebuie să fii ca unul dintre ei ”.

Încă de la sfârşitul secolului al XII-lea, pretenţiile papalităţii au intrat în conflict cu unii suverani apuseni, care nu vedeau cu ochi buni amestecul papilor în lumea politică. Din punct de vedere religios, paplitatea a fost reformată în 1059, când, printr-un decret, s-a hotărât, ca de atunci înainte, viitorul papă să fie ales doar de colegiul cardinalilor, dintre care 7 erau episcopi, 27 erau preoţi şi 18 erau diaconi. Numărul lor a crescut mai apoi la 70 de cardinali, rămânând la această cifră până în perioada modernă. Această hotărâre intra în contradicţie cu un edict din anul 963, care pretindea că papa nu putea fi ales decât în prezenţa împăratului german.

După 1059, episcopii cardinali alegeau un candidat, comunicau hotărârile lor cardinalilor preoţi, apoi cardinalilor diaconi, iar în cele din urmă cel ales trebuia să fie confirmat de împăratul german. Acest decret papal a provocat o mare nemulţumire în Germania, care stăpânea în aceea vreme Italia de Nord. Papa Grigorie al VII-lea a fost ultimul papă confirmat de împăratul german. În timpul pontificatului său a început o luptă pentru înlăturarea influenţei imperiale germane asupra statului papal. Papa Grigorie al VII-lea a plănuit să ia trei măsuri pentru redresarea Bisericii Apusene: introducerea şi generalizarea celibatului preoţilor, interzicerea simoniei, combaterea investiturii imperiale şi a celei laice.

În concepţia papei, suveranii apuseni trebuiau să se supună Bisericii Catolice. Din punct de vedere pastoral, pentru a uşura misiunea clerului, Biserica trebuia să fie dezlipită de grijile lumesti. Metoda folosită de papă a fost celibatul

preoţilor. În anumite ţări ca Anglia, Germania şi Italia, vor mai trece trei secole până când celibatul va deveni obligatoriu. Lupta împotriva simoniei nu a fost uşoară, iar măsurile luate de papalitate au fost drastice, episcopii şi preoţii catolici puteau în schimb să aibă domenii întinse, blazon nobiliar şi să beneficieze de anumite taxe, acest lucru împiedicând lupta împotriva simoniei. Dintre toate aceste măsuri, lupta împotriva investiturii a fost cea mai grea.

Un sinod ţinut la Roma, în anul 1073, a hotărât ca toţi clericii care vor accepta o demnitate bisericească din partea unui laic sau vor fi investiţi de un laic, să fie caterisiţi. Grigorie al VII-lea socotea că Biserica Apuseană este mama tuturor naţiunilor slujitoare dreptăţii şi apărătoarea celor săraci, recomandând ca statele apusene să se pună sub protecţia statului papal, iar suveranii apuseni să fie vasali papei. Suveranii statelor mai puternice s-au arătat a fi nemulţumiţi de această hotărâre, dar regii mai mici, din prudenţă, au acceptat această vasalitate.

Primul rege al unei ţări puternice, care a acceptat să fie vasal papei, a fost Filip I, regele Franţei. La scurtă vreme i-a urmat regele normand din Italia, regii Spaniei, Angliei, Ungariei, Poloniei şi regii Ţărilor Nordice. În schimbul acestei suzeranităţi, papa a cerut o anumită taxă, numită “ dinar al Sfântului Petru “, în schimb papa se angaja să nu intervină în viaţa politică a statelor respective. Uneori statul papal a reuşit să facă şi pace între statele aflate în război, acesta fiind un lucru pozitiv. Papalitatea a intervenit, mediind pacea, între Suedia şi Danemarca. Singurul stat puternic cu care papa a intrat în conflict a fost Imperiul Romano-German, condus de împăratul Henric al IV-lea, împărat care a fost ales la 25 de ani.

Nemulţumit de purtarea papei, în 1075 Henric al IV-lea îşi declară public nemulţumirea, făcând chiar o alegere de episcop pentru oraşul Milano. În 1076, Henric a convocat un

sinod al episcopilor germani, unde 26 de episcopi l-au depus pe papă, arătându-l ca fiind un tiran. Împăratul convoacă un alt sinod şi, în Italia de nord, episcopii de aici au cerut şi ei schimbarea papei. În anul 1076, Papa Grigorie al VII-lea îl excomunică pe împăratul german şi îi dezleagă de jurământul de supunere pe nobilii care i-au jurat supunere, pe episcopii care au ascultat de acesta îi cateriseşte, iar împăratului îi cere socoteală.

Hotărârea papei a dat roade, iar principii electori germani hotărăsc că, dacă într-un an, împăratul nu se împacă cu papa, îşi vor alege alt împărat. În acelaşi an mor câţiva dintre apropiaţii împăratului, iar papa a socotit acest lucru ca o pedeapsă divină. Părăsit şi de prietenii săi, Henric al IV-lea, în iarna lui 1077, a mers să ceară iertare papei, în Italia de nord. Înainte de a-l primi, papa Grigorie l-a ţinut în faţa castelului trei zile, desculţ, în haine de penitenţă, umilindu-l public. În cele din urmă, i-a ridicat excomunicarea. La două luni după această întâmplare, o anumită parte a nobilimii germane, la instigarea papei, îl aleg împărat pe Rudolf din Schwaben. La început, papa s-a arătat neutru, dar în 1080 a proorocit că, în curând va muri un rege fals, excomunicându-l încă o dată pe Henric al IV-lea. În războiul civil, Henric iese biruitor, iar Rudolf moare. Dorind să se răzbune, Henric al IV-lea alege un alt papă, Clement al III-lea, iar 13 dintre cardinali trec de partea acestuia.

Împăratul nu se opreşte aici, ci porneşte în fruntea unei armate, ajunge în Italia, învinge armata papală şi asediază Roma timp de trei ani. Papa Grigorie este nevoit să se refugieze din Roma, iar Clement al III-lea ridică excomunicarea şi îl încoronează solemn pe Henric. După plecarea armatei imperiale germane, Roma este jefuită de normanzi, iar papa Grigorie este luat prizonier şi moare în 1083, în Regatul normand din Italia de sud. Pe patul de moarte

a rostit cuvintele: “ Am iubit dreptatea şi am urât nedreptatea, de aceea mor în exil “.

Lupta pentru investitură a continuat şi după moartea papei Grigorie al VII-lea. Papa Urban al II-lea, cel care a iniţiat prima cruciadă, spre deosebire de predecesorul său, şi-a dat seama că o atitudine de iertare şi de clemenţă este mai potrivită decât o atitudine de forţă şi de aroganţă. Papa Urban i-a iertat pe toţi episcopii şi cardinalii care trecuseră de partea lui Clement al III-lea, în vremea lui Henric al IV-lea. Dând dovadă de această atitudine, a reuşit să recâştige pe majoritatea colaboratorilor lui Clement al III-lea. După moartea împăratului german Henric al IV-lea, se părea că cearta pentru investitură nu va lua sfârşit, dar urmaşul împăratului, Henric al V-lea, fiul său, a dus aceeaşi politică faţă de papalitate ca şi tatăl său. Henric al V-lea a reuşit să-şi promoveze oamenii săi în majoritatea scaunelor episcopale germane.

În anul 1111 vine în Italia, însoţit de un corp expediţionar şi îl sileşte pe papa Pascal al II-lea să îl încoroneze ca împărat al Imperiului Romano-German. Pentru a face pace, Pascal al II-lea a declarat că Biserica Catolică renunţă la toate demnităţile şi moşiile primite de la împăratul german şi de la principii germani, dacă şi împăratul renunţă la investitura clericilor. Clericii germani nu au fost de acord cu această hotărâre, cerând anularea ei, iar papa Pascal al II-lea a fost nevoit să cedeze. În cele din urmă, papa a recunoscut dreptul la investitură a împăratului german, iar Henric al V-lea a acceptat ca alegerea episcopilor să se facă într-un mod transparent şi liber.

În 1122 s-a semnat în Germania, la Worms, un concordat între Henric al V-lea şi papa Calixt al II-lea, prin care se punea capăt luptei îndelungate pentru investitură. Împăratul declara că renunţă la investitură, la înmânarea cârjii de episcop şi a inelului, lăsând toată libertatea Bisericii Catolice să-şi aleagă episcopii şi se angajează să restituie toate

demnităţile Bisericii romane. Papa s-a angajat ca alegerile de episcopi să se facă în prezenţa împăratului, în mod liber şi fără simonie. Episcopul ales primea din partea Bisericii însemnele slujirii şi demnităţii episcopale, cârja şi inelul.

Din partea împăratului primea un sceptru, semn al dăruirii unei moşii feudale. Ca mulţumire pentru această împăcare, papa convoacă un an mai târziu un sinod declarat "al IX-lea ecumenic", unde se anunţă istorica împăcare între Biserica catolică şi împăratul german. Deşi s-a realizat împăcarea între papă şi împărat, în timpul disputelor avute, papalitatea îşi dezvăluie o serie de pretenţii fără precedent, menite să sporească autoritatea şi puterea pontifilor romani.

În toate problemele Bisericii, papa avea dreptul de apel. Papa judeca majoritatea neînţelegerilor şi trecea adesea peste hotărârea episcopului locului. Începând cu secolul al XI-lea, se introduce un obicei ce i-a scandalizat pe mulţi, sărutarea piciorului papei, în cazul primirii în audienţă. Pe lângă sărutarea piciorului, papa pretindea să i se ofere serviciul de valet, adică să fie ajutat la urcarea pe cal. Începând cu secolul al XII-lea , întreaga curte de la Roma primeşte numirea de "curie romană". Problemele mai importante din Biserică nu mai erau rezolvate prin convocarea unor sinoade, ci prin hotărârile papale şi ale conclavului cardinalilor.

Papa Grigorie al VII-lea a instituit şi oficiul legaţilor papali, însărcinaţi să rezolve diferite probleme şi afaceri ale statului papal. Pentru toate cauzele mai importante, preoţii şi diaconii, chiar şi episcopii şi arhiepiscopii erau obligaţi să îl consulte pe papă sau să apeleze la hotărârea sa. Veniturile papalităţii proveneau din diverse mijloace. Statul papal pretindea "dinarul Sfântului Petru" din partea statelor catolice. Papa pretindea un bir anual din partea sufraganilor săi. Fiecare episcop sau arhiepiscop trebuia să plătească la instalare taxa de pallium. Atunci când papa vizita un principe sau un episcop, cerea o taxă de vizită.

La toate acestea se adăugau donaţiile făcute de oamenii cu dare de seamă, care, din credinţă, lăsau Bisericii bunuri mobile şi imobile. În secolul al X-lea tiara papală avea o singură coroană din pietre preţioase. În secolul al XII-lea i s-a mai adăugat o coroană şi în secolul al XIII-lea încă una. Împăratul german Frederic I Barbarossa a restaurat puterea şi demnitatea împăraţilor germani. Ca şi strămoşii săi, a căutat să fie un împărat autoritar, fiind temut în vremea sa de toţi principii apuseni. În timpul său, Imperiul German a ajuns la o strălucire fără precedent, fiind statul cel mai bogat şi cel mai bine organizat din Europa.

Datorită acestor lucruri, a ajuns în conflict cu papa din acea epocă. Prima măsură a împăratului a fost să numească episcopi pe teritoriul german, încălcând astfel concordatul de la Worms. Deşi, la început, Frederic I nu a declarat pe faţă încălcarea concordatului calixtin, toate numirile de episcopi germani erau făcute de el. Frederic I era un om autoritar şi acest lucru reieşea din toate acţiunile sale. După câţiva ani de domnie, a anulat toate prevederile şi concesiile legate de scaunul papal. Având nevoie de ajutorul lui Frederic împotriva normanzilor din sudul Italiei, papa Adrian al IV-lea l-a încoronat împărat pe Frederic I, în anul 1155. Împăratul german nu a putut să îl ajute pe papă în lupta cu normanzii, iar Adrian s-a aliat cu micile cetăţi italiene, ducând un adevărat război şi împotriva împăratului german. Fiind învins în război, Frederic I, a fost nevoit să oficieze serviciul de valet lui Adrian al IV-lea şi papei Alexandru al III-lea. În anul 1190, Frederic I Barbarossa moare în Asia Mică, în timpul cruciadei. Papa cel mai reprezentativ din această perioadă este Inocenţiu al III-lea, ales la Roma în 1198. A afirmat despre sine că este mai mic decât Dumnezeu, dar mai mare decât oamenii. Avea convingerea că prin el acţiona şi vorbea Dumnezeu. Pretindea ca atunci când este de faţă, principii apuseni să îngenuncheze în faţa sa. În timpul pontificatului său, majoritatea pontifilor

apuseni îi erau vasali. În 1205 intervine în Anglia, unde regele Ioan fără de Ţară se purta despotic cu poporul englez.

Inocenţiu îl anatemizează. La îndemnul papei, regele Franţei, Filip August, intervine, iar în cele din urmă Ioan fără de Ţară se recunoaşte învins, devenind vasalul lui Inocenţiu al III-lea. Acesta devine protectorul şi educatorul tânărului împărat german Frederic al II-lea. În timpul pontificatului său, lupta pentru investitură a încetat, datorită puterii personalităţii papei. După moartea sa, fostul său elev, împăratul german Frederic al II-lea, a început lupta pentru investitură, fiind excomunicat în mai multe rânduri de câţiva papi. La un moment dat, s-a predicat chiar îndemnul la cruciadă împotriva sa. După moartea lui Frederic al II-lea, statul papal a confiscat posesiunile germane din nordul Italiei. Istoria consideră încheiată cearta pentru investitură odată cu moartea lui Frederic al II-lea, în anul 1150. În acea epocă suveranii apuseni erau sătui de amestecul papalităţii în probleme politice. Corupţia, simonia şi luxul episcopilor catolici deveniseră de nesuferit în secolul al XIII-lea.

Declinul puterii papale

Dacă timp de 200 de ani papii au dominat scena politicii apusene, începând cu papa Bonifaciu al VIII-lea, din anul 1298, lucrurile s-au schimbat, monarhii apuseni nemaifiind dispuşi să cedeze în faţa ambiţiilor Romei. După multele certuri cu împăraţii germani, papii s-au orientat spre Franţa. Statul papal a încredinţat sudul Franţei francezului Carol de Anjou, fratele regelui francez Ludovic al IX-lea cel Sfânt. Spre deosebire de fratele său, Carol de Anjou a intervenit adesea în problemele papalităţii, determinând alegerea a numeroşi cardinali francezi şi lăsând vacant scaunul papal pentru perioade mai lungi.

Pentru a scăpa de aceste lucruri, statul papal s-a aliat cu împăratul bizantin Mihail al VIII-lea Paleologul, încurajând o

revoltă a sicilienilor împotriva stăpânirii franceze, în anul 1282, numită “Vecerniile siciliene”. Regii spanioli din familia Aragon i-au înlocuit pe cei francezi, în Italia de Sud. Regatul de Napoli a rămas, însă, în stăpânire franceză. Ludovic al IX-lea cel Sfânt a restrâns dreptul papei de a se amesteca în viaţa statului francez. Anumiţi regi francezi au sfidat papalitatea, precum regele Filip al IV-lea cel Frumos, care era în război cu Anglia.

Papa Bonifaciu al VIII-lea i-a cerut lui Filip să facă pace cu regele englez. În urma refuzului regelui francez, Bonifaciu a emis un decret prin care interzicea puterii politice să perceapă taxe de la Biserică fără acordul papei. Drept răspuns, Filip al IV-lea a interzis orice transport de bani din Franţa spre Roma. Filip s-a împăcat cu regele englez, dar politica sa faţă de Roma a rămas neschimbată. În anul 1301 Bonifaciu trimitea la Paris o delegaţie, pentru a-l convinge pe regele francez să organizeze o cruciadă. Regele Filip a folosit banii papali destinaţi cruciadei pentru întărirea armatei sale.

Papa a protestat împotriva acestui gest, emiţând o bulă prin care îl soma pe regele francez să dea socoteală la Roma. Regele Franţei a ars în public bula papală. O adunare a episcopilor francezi a fost împiedicată să se exprime în sprijinul papei. În anul 1307, Bonifaciu îşi expune concepţia despre o putere absolută a papalităţii, afirmând că papa are două săbii, una spirituală şi alta lumească. Bonifaciu afirma că acordă puterea suveranilor, dar o poate şi revoca. Regele Filip a decretat că oricine consimte hotărârii papale să fie considerat trădător. Apropiaţii lui Filip au cerut întemniţarea papei. Un apropiat al regelui francez a mers în Italia, s-a aliat cu regele din Napoli şi, în 1303 l-au prins pe Bonifaciu, l-au întemniţat şi l-au torturat.

În urma torturilor, Bonifaciu al VIII-lea moare, fiind un prim semnal al declinului puterii papale. În aceste secole marcate de lupta pentru investitură, puterea papală a atins un

apogeu, apoi a scăzut. Ambiţiile şi certurile între papalitate şi anumiţi regi apuseni au dus la războaie, la decăderea moravurilor şi la pierderea prestigiului Bisericii. Această perioadă pregăteşte terenul petru apariţia reformei în Biserica latină. Între secolele XI şi XIV Biserica romană a convocat zece sinoade, socotite ecumenice, dându-se diferite canoane împotriva simoniei, pentru obligativitatea celibatului, pentru combaterea luxului clericilor, pentru reformarea conclavului cardinalilor şi pentru diferite probleme de disciplină şi organizare bisericească.

Printre aceste sinoade ecumenice se numără şi sinodul de la Lyon, din 1274, unde s-a încheiat o unire cu Biserica Ortodoxă. Sinodul este socotit de catolici al XIV-lea ecumenic. În această perioadă majoritatea oamenilor simpli s-au îndepărtat de Biserică, fiind dezgustaţi de atitudinea nepotrivită a clericilor.

XXIX. Inchiziţia

Această instituţie a fost creată în Biserica Catolică pentru a combate ereziile. A fost fondată în 1184 de papa Lucius al III-lea ca şi un tribunal bisericesc, numit Sfântul Oficiu. La început, Inchiziţia s-a străduit să combată erezia catarilor, din nordul Italiei. Papa Inocenţiu al III-lea a stabilit modul în care acest tribunal bisericesc trebuia să ancheteze sau să ia măsuri împotriva creştinilor. Inchiziţia a beneficiat de o procedură juridică nouă, contrară dreptului roman, folosit până atunci, inclusiv în Biserica Catolică, prin care un judecător acţiona doar dacă actuzaţiile aduse erau temeinice.

Din anul 1215, conform noii legislaţii bisericeşti şi juridice, inchizitorul devenea principalul acuzator, lucru care ducea la o sentinţă pronunţată înainte de proces. În primele decenii de existenţă, Inchiziţia i-a urmărit şi i-a persecutat pe ereticii albigenzi, catari şi valdenzi. Pentru a uşura activitatea Inchiziţiei, episcopii şi preoţii erau îndemnaţi să-i denunţe pe eretici. Seniorii feudali care aveau cunoştinţe despre supuşii lor care erau eretici, trebuiau să ia măsuri împotriva lor, sau să-i denunţe, în caz contrar erau aspru judecaţi. Tribunalele Inchiziţiei erau conduse de călugări dominicani, care au fost autorizaţi, începând cu anul 1252, să aplice şi tortura pentru a obţine de la acuzaţi mărturisirile de care aveau nevoie.

Activitatea Inchiziţiei nu s-a rezumat doar la combaterea ereziilor, prin erezie fiind înţelese şi anumite păreri teologice greşite, dar şi magia, vrăjitoria, alchimia şi cercetările ştiinţifice neaprobate de Biserică. Procedura inchizitorială era extrem de complicată, iar inchizitorul, judecătorul cauzei, avea o putere foarte mare, nefiind sub ascultarea vreunui episcop, ci direct sub ascultarea papei. Un proces inchizitorial începea cu vizita inchizitorului în localitatea unde erau presupuşii eretici. Se ţinea o predică în biserică şi se dădea un timp de graţie.

După expirarea timpului de graţie, ce dura câteva săptămâni, începea ancheta propriu-zisă. Urma interogarea acuzaţilor, audierea secretă a martorilor în lipsa acuzatului, se aplica uneori tortura, urma apoi condamnarea publică, iar după pronunţarea sentinţei, acuzatul avea dreptul de a face recurs direct la papă. După expirarea timpului de graţie, Inchiziţia apela la braţul înarmat al legii, arestându-i pe ereticii suspecţi. În timpul interogatoriului, acuzatul trebuia să răspundă la toate acuzaţiile şi să încerce să-şi probeze nevinovăţia.

Spre deosebire de dreptul roman antic, în opoziţie cu instanţele civile ale vremii, care nu admiteau martori îndoielnici, Inchiziţia a permis mărturia oricărui acuzator, fie el criminal, excomunicat, eretic, vrăjitor sau chiar de altă credinţă. La început, acuzaţii aveau dreptul la un avocat, dar apoi nu li s-a mai permis acest lucru. În timpul procesului, acuzatul nu era confruntat cu acuzatorii, care erau audiaţi doar de inchizitori. Atunci când inchizitorul considera că răspunsul acuzatului nu era corespunzător, era aplicată tortura.

La judecata publică participau cei mai importanţi oameni din localitate, preoţi, călugări, jurişti şi oameni devotaţi Bisericii. Rostirea sentinţei avea loc într-o şedinţă publică, la care trebuia să participe cât mai multă lume. Sentinţa celor condamnaţi se numea “auto da fe”, act de credinţă. Deşi, teoretic, acuzaţii aveau dreptul la recurs, nu se cunosc multe cazuri în care papa să fi schimbat sentinţele inchizitorilor. Pedepsele pronunţate erau diferite, ele fiind aplicate chiar şi morţilor. Ereticii morţi erau dezgropaţi şi osemnintele lor erau aruncate în altă parte.

La început, ereticilor li se distrugeau casele, acest lucru fiind făcut pentru intimidarea mulţimilor. După un timp, măsura a fost suspendată, pentru că s-a ajuns la distrugerea unor sate întregi. În perioada de graţie a Inchiziţiei, erau distruse doar lăcaşurile de cult eretice. Erau confiscate averile

condamnaţilor, această măsură era mai gravă decât cea din dreptul roman. Erau exceptaţi de la confiscare copiii care-şi denunţau părinţii. Alte pedepse erau flagelarea, condamnarea pe viaţă, trimiterea în pelerinaje, pedeapsa cu moartea. Pedeapsa cu moartea nu a fost aplicată de la început, fiind numeroşi critici împotriva ei. Mulţi clerici considerau că erezia trebuie combătută prin raţiune şi nu prin forţă. Anumiţi inchizitori preferau să-i predea pe condamnaţi autorităţilor, urmând ca aceştia să aplice pedeapsa capitală.

Numărul victimelor Inchiziţiei nu poate fi stabilit cu exactitate, unii vorbesc despe mii de persoane, alţii de sute de mii. Cifra a fost exagerată de adversarii Bisericii Catolice. Ultimele cercetări istorice se opresc la o cifră de maxim 10 000 de persoane condamnate la moarte, în întreaga existenţă a Inchiziţiei. Pe lângă condamnările la moarte, trebuiesc amintite numeroasele crime comise împotriva ereticilor, mai ales în vremea aşa-ziselor cruciade anti-eretice. În vremea de glorie a Inchiziţiei, prerogativele şi puterea unui inchizitor erau mai mari decât cele ale unui episcop catolic. Frica declanşată de Inchiziţie a avut şi succes, pentru că, până la apariţia reformei, numărul ereticilor scade, oamenii se temeau pentru că putea fi arestat oricine şi putea fi folosită tortura împotriva oricui, se putea foarte uşor rosti condamnarea la moarte.

Perioada cea mai cruntă a Inchiziţiei a fost în Spania, începând cu secolul al XV-lea, când Inchiziţia spaniolă a depăşit în cruzime orice altă Inchiziţie. În timpul acestei Inchiziţii au fost condamnaţi nenumăraţi oameni, iar mulţi evrei, dacă nu se converteau la creştinism, trebuiau să părăsească Spania. Cel mai faimos inchizitor spaniol a fost Tomas de Torquemada. Tribunalele Inchiziţiei din Spania au fost interzise abia în 1813. În Spania, Inchiziţia s-a păstrat cel mai mult la putere. În timpul când Spania a fost ocupată de Napoleon, acesta a oprit activitatea tribunalelor inchizitoriale,

pregătind terenul pentru abolirea acestora de către statul spaniol.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Sfântul Ambrozie din Mediolanum, *Scrisori*, edit. IBM al BOR, P.S.B. 53, Bucureşti, 1994.

Berdiaev Nikolai, *Sensul istoriei*, edit. Polirom, Iaşi, 1996.

Brehier Louis, *Civilizaţia bizantină*, Bucureşti, 1994.

Cassiodor, *Istoria bisericească tripartită*, edit. IBM al BOR, Bucureşti, 1998.

Chifăr Nicolae, *Istoria creştinismului*, vol. I-III, IV, edit. Trinitas, Iaşi, 1999-2003.

Danielou Jean, *Reflecţii despre misterul istoriei*, edit. Universităţii Bucureşti, Bucureşti, 1996.

Franzen August, Bäumer Remigius, *Istoria papilor*, edit. Arhiepiscopiei Romano-Catolice Bucureşti, Bucureşti, 1996.

Grabbar Andre, *Iconoclasmul bizantin*, Bucureşti, 1991.

Sfântul Grigorie de Tours, *Vita Patrum*, Bucureşti, 2004.

Jivi Aurel, *Studii de istorie bisericească*, Sibiu, 2001.

Hertling Ludwig , *Istoria Bisericii*, edit. Ars Longa, Iaşi, 1998.

Marrou Henri Irennee, *Biserica în antichitatea târzie*, Bucureşti, 1999.

Marrou Henri Irenee, *Teologia istoriei*, Institutul European, Iaşi, 1996.

Meyendorff John, *Teologia bizantină*, edit. I.B.M. al B.O.R., Bucureşti, 1996.

Meyendorff John, *Hristos în gândirea creştină răsăriteană*, Bucureşti, 1997.

Muntean Vasile, *Istoria creştinătăţii de la Hristos până la reformă*, edit. Sophia, Bucureşti, 2004.

Pelikan Jaroslav, *Iisus de-a lungul secolelor*, Bucureşti, 1999.

Rămureanu Ioan, Şesan Milan, Bodogae Teodor, *Istoria bisericească universală*, vol. I, edit. I.B.M. al B.O.R., Bucureşti, 1987, vol. II, Bucureşti, 1993.

Ricoeur Paul, *Istorie şi adevăr*, edit. Anastasia, Bucureşti, 1996.

Sozomen, *Istoria bisericească*, edit. IBM al BOR, Bucureşti, 1987.

Teodoret din Cyr, *Istoria bisericească*, edit. IBM al BOR, P.S.B. 44, Bucureşti, 1995.

Sfântul Vasile cel Mare, *Corespondenţă*, edit. IBM al BOR, P.S.B. 12, Bucureşti, 1988.

Ware Timothy, *Istoria Bisericii Ortodoxe*, Bucureşti, 1997.

CUPRINS

I. Monofizismul
II. Sinodul al IV-lea ecumenic
III. Tulburările produse de nestorianism şi de monofizism, în secolele V-VI
IV. Controversele origeniste
V. Sinodul al V-lea ecumenic
VI. Monotelismul
VII. Sinodul al VI-lea ecumenic
VIII. Înfiinţarea vechilor Biserici orientale
IX. Iconoclasmul
X. Sinodul al VII-lea ecumenic
XI. Biserica Răsăriteană între secolele VIII-XI
XII. Bisericile necalcedoniene în secolele VIII-XI
XIII. Controverse, erezii şi schisme între secolele VIII-XI
XIV. Controverse şi erezii în Apus, în secolele VIII-XI
XV. Cultura teologică în Răsărit şi în Apus, în secolele VIII-XI
XVI. Viaţa creştinilor în Răsărit şi în Apus, în secolele VIII-XI. Monahismul şi arta creştină
XVII. Biserica Apuseană între secolele VIII-XI
XVIII. Cultura teologică în Biserica Apuseană, între secolele VIII-XI
XIX. Sfâşierea unităţii Bisericii. Ruptura dintre Biserica Apuseană şi cea Răsăriteană
XX. Schisma cea mare din 1054
XXI. Situaţia generală în Biserica creştină, între secolele XI-XV
XXII. Cruciadele
XXIII. Încercări de refacere a unităţii Bisericii, între secolele XI şi XV

XXIV. Patriarhiile răsăritene între secolele XI-XV
XXV. Bisericile necalcedoniene între secolele XI-XIV
XXVI. Bisericile naţionale între secolele XI-XV
XXVII. Monahismul răsăritean între secolele XI-XV
XXVIII. Biserica Apuseană între secolele XI-XIV
XXIX. Inchiziţia